

Tartalom

LXIX. évfolyam, 5. szám / 2015. május

GERGELY ÁGNES	Látomás egy másodpercről; Ábel üvölt	3
BAGI IBOLYA	Vaszilij Kosztyerin prózája elé	7
VASZILIJ KOSZTYERIN	Élt, él... (Történetek az emlékművek életéből) Bodza a kertben (<i>Sarnyai Csaba</i> fordítása); Több- szörös túltermelés (<i>Kristó Sándor</i> fordítása); A másik sapka (<i>Kristó Sándor</i> fordítása); Mítíngék, avagy sár- gaság a sárgaházban (<i>Mikola Gyöngyi</i> fordítása); Szenya Tyumenyből, avagy a tartalék (<i>Bagi Ibolya</i> fordítása); „Pokoli mód nehéz...”. Epilógus, amely egy- ben prológusként is szolgál (<i>Szóke Katalin</i> fordítása) ...	8
CSEHY ZOLTÁN	A fiú csodakürtje – Mahler-rontások	33
DEBRECZENY GYÖRGY	naphosszat a templom előtt; a szemlélő figyelmét va- jon nem tereli el?	37
MÁRTON LÁSZLÓ	Faust meghal, Faust megmenekül (Egy készülő fordí- tásról)	40
JOHANN WOLFGANG GOETHE	Faust (A Tragédia második része)	43
IGNOTUS	német versei (Bevezető: <i>Lengyel András</i> ; fordította: <i>Szijj Ferenc</i>)	57
BÁTYI ZOLTÁN	A hentes felesége	62
BIRTALAN FERENC	A szürke	67
HALMI TIBOR	A pestis	69
KRZEGORZ KWIATKOWSKI	kiragadott (<i>Nagypál István</i> fordítása)	71
SOKACZ ANITA	Cabiria gyógyulása; Tűház; Hetedik	73
PÉTER LÁSZLÓ	Az utolsó népballada, az utolsó népdal	75

BACSA GÁBOR	Egyszerűség, érthetlenség, örökség (A gondolkodás alapkeresése Randall Jarrell költészetében) 79
RANDALL JARRELL	Kútvíz; A sokszavú poszáta; A Szfinx rejtélye Oidipusznak; Aki más volt, mint más; Az idők romlása (<i>Rakovszky Zsuzsa</i> fordításai) 82
RANDALL JARRELL	A költő homályossága (<i>Bacsa Gábor</i> fordítása) 87
RANDALL JARREL	Történetek (Előszó a Randall Jarrell's <i>Book of Stories</i> című antológiához) <i>Bacsa Gábor</i> fordítása 100

mérleg

SIPOS LAJOS	Irodalmi kontextus, történelmi analízis, média-hermeneutika (Lengyel András: A mindennapok szemüvegkészítői)..... 110
BAKONYI ISTVÁN	„...az asszimiláns zsidó létformájának írója vagyok...” (Kertész Imre: A végső kocsma) 116
MÉNESI GÁBOR	„Sokat kibír az ember” (Sándor Iván: A Vanderbilt-jacht hajóorvosa) 119
KŐRIZS IMRE	Satyricon Béta (Petronius Arbiter: Satyricon) 126
KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN	A kanonikus elbeszélés, csak másképp (Csehy Zoltán: Szodoma és környéke) 129
KOVÁCS FLÓRA	A vándorlások (Csehy Zoltán Nincs hová visszamenem című kötetéről) 135
ILLUSZTRÁCIÓK	Válogatás az SZTE JGYPK tanárainak <i>SPEKTRUM 2015</i> című kiállításának anyagából a címlapon (<i>Henn László András: MediStáció XII. [2014]</i>), a 36., 42., 56., 61., 68., 72., 81., 99., 109. oldalon, a belső és a hátsó borítón (<i>íjf. Holler László: Csíki-medence</i>).

GERGELY ÁGNES

Látomás egy másodpercről

Halott van a háznál.
A görbe hold most mozdulatlan.
Vonalat húznál kettejük közt –
a sarkcsillag iránytudatlan.

Asszonyok kántálnak valahonnét.
Az ének elkíséri-e?
Egy szólam fennakad a holdon.
Az eget pára lengi be.

Mi lesz, ha nem jön közbe semmi?
A föld csupa várakozás.
Az ágak hétrét zsugorodnak.
Napkeltét álmodik a ház.

De addig ott állnak a rácsok,
míg át nem lép, át nem röpül,
csak körbe jár, akár az óra,
s végig magába menekül,

nem töri szét a horizontot,
útja riadt, útja hamis –
hogyan éljen egy másodpercig,
félreverné a holdat is.

2014. december

Ábel üvölt

...zuhatagban a gyom vagy a nád: a lélek sorsa se jobb.
Swinburne

Amikor útnak indult az idő
a szellem s az élet előtt,
még nem hallhatta a világ,
hogyan üvölt Ábel a kertben.

Mi volt ez a hang? csak félelem?
vagy kénytelen felismerés,
hogyan egyszerre minden abbamarad,
s ki melléd szegődik, a mélybe néz?

Félholtta tesz majd a zuhanás,
s benned a csillagtalan ég
úgy marad fenn, hogy érzed,
van erő a halálra még.

Van erő az életre még,
a hold alatt a táj inog.
Szemed az éj nem oltja ki,
nem oltják ki a Káinok.

2015. január 1.

Vaszilij Kosztyerin prózája elé

Ha misztikus hajlamaink lennének, akár szimbólumértékűnek is tekinthetnénk a tényt, hogy Valerij Lepahin, alias Vaszilij Kosztyerin éppen 70 évvel ezelőtt, március 15-én született. A sors úgy rendelkezett, hogy világra jötteinek helyszíne Oroszország, szellemi kibontakozásának földrajzi tere pedig Magyarország legyen. Vipovótól Szegedig hosszú, több mint kétezer kilométeres út vezet. A lelki-szellemi utak azonban, mint tudjuk, nem kilométerekben mérhetők. A harmincas éveinek elején járó, egy hazájától távol eső városban második otthonra találó értelmiségi a 70-es évek Magyarországon sem volt könnyű helyzetben. Igaz, e korszak „szűk levegője” közel sem fojtogatta úgy a „külső” és „belső” szabadságra vágyó fiatalembert, mint a Breznyev-korszak „érett szocializmusa”. Nagyfokú elszántság és kitartás kellett hozzá, hogy nem csak a magánéletben, de a magyar valóságban is megtalálja a helyét, s úgy tudja kamatoztatni az otthonról hozottakat, hogy azok egy más kultúra közegében is elevenen has-
sanak.

Valerij Lepahin kettős kötődése egész életpályáját meghatározza. Egyetemi oktatóként és kutatóként mindvégig az orosz kultúra ihletett tolmácsolója, irodalomtörténész, elismert ikonológus. Az eltelt évtizedek alatt tizennyolc könyve (köztük *Az orosz kultúra ikonarcúsága; Az ikon funkciói. Az ikon szerepe az egyházi, társadalmi életben és a mindennapokban; Ikon és ikonikusság*), valamint kétszáznál több tanulmánya (angol, bolgár, francia, horvát, magyar, orosz, szerb, ukrán nyelven) jelent meg.

Azt azonban csak a „beavatottak” tudják, hogy Valerij Lepahin irodalmi érzéke és érzékenysége más szinten is érvényesül: prózát és verset ír, nagyapja nevét „kölcsönvéve”, Vaszilij Kosztyerinként. A szépirodalom kínálta fiktív világban megszólaló szerző ugyanabból a szellemi bázisból merít, mely tudományos munkásságát is megalapozta. Írásaiban megelevenednek a régi korok történései, csakúgy, mint a saját, személyes élményeivel átszőtt közel-múlt.

Ez utóbbira példa az itt közölt néhány írás, egy nagyobb lélegzetű ciklus válogatott darabjai. A magyar olvasónak talán meglepő, hogy a Lenin-émlékművek különös sorsa adja e szövegek vezérmotívumát. Aki azonban valamennyire is tájékozott Oroszország 20. századi történelmében, tudja, hogy a „vezér-kultusz” mennyire formálta és deformálta a „szovjet ember” tudatát, miként ivódott bele gondolataiba és gyakorlati életébe a maga kíméletlen jelenvalóságával. Az ideológiai manipuláció legplasztikusabb megjelenítői azok a képek, festmények, szobrok és egyéb „műalkotások”, melyekkel körbevették az emberek mindennapjait, akik akarva akaratlanul is részesültek a vezér „kisugárzásából”. A politikai propaganda technikái között kiemelt szerepet kap a vizuális élményt kiváltó, ideológiai tartalmat közvetítő tárgyiasság. Nem csak a könyvek, újságok, brosrák adtak „gondolkodási kényszerzubbonyt” (A. Szolzsenyicin) a kor emberére, de a látvány ereje is hatásosnak bizonyult. Elég, ha csak a moszkvai metró különleges kivitelezésére gondolunk, ahol az állomások mozaikjai, szobrai, és egyéb díszítőelemei – a szocialista realizmus előírásainak megfelelően – e korszak szimbólumrendszerének felhasználásával, Sztálin figurája mellett több helyen is megjelenítik az „iránymutató” Lenint. „A sztálini időszak metrója először is nem közönséges közlekedési eszköz volt, hanem a kommunista jövő igazi városának tervezete. A sztálini időszakban épült metrómegállók pompás palotaszerű művészi kivitelezése csakis azzal magyarázható, hogy e

létesítményeknek az égi és a föld alatti birodalom között kellett közvetíteniük. Akkoriban egyetlen más építmény sem volt olyan remekül kivitelezve, mint a metróállomások. A sztálini éra bennük találta meg önnön lényegének konzekvens kifejeződését.”¹ A föld alá süllyesztett utópikus világ ellenpárja az a számos konkrét létesítményben, valamint épület- és emlékmű-tervben megmutatkozó városkép, mely Moszkvának, az új szovjet birodalom központjának új arculatot, ezzel együtt határozott ideológiai tartalmat is hivatott kölcsönözni. A történelmi és politikai események függvényében számos metamorfózist megélt „objektumok” közül a Megváltó Krisztus-székesegyház sorsa a legszimptomatikusabb. Az 1883-ban felszentelt templomot, melyet több évtizeden keresztül építettek a napóleoni háborúban aratott orosz győzelem emlékére, Sztálin 1931-ben felrobbantatta. Ennek helyén épült volna fel a Szovjetek Palotája, aminek a tetejére egy 100 méter magas Lenin-szobrot tervezetek. Az építkezés a II. világháború kitörése miatt megghiúsult, de a kiásott óriási alapgödör a Hruscsov-korszakban Moszkva legnagyobb szabadtéri uszodájának adott helyet. A templomot végül a kilencvenes években újjáépítették.

Nem kevésbé szimbólum-értékű a Lenin-mauzóleum története, s ezzel együtt a vezér be- és újrabalzsamozásának valós tényekre, valamint feltételezésekre és híresztelésekre alapuló históriája. Az eredetileg tölgyfából készült mauzóleumot, egy hosszú, piramisszerű építményt 1924. január 27-én, alig egy héttel Lenin halála után nyitották meg, s 1930-ra fejezték be a gránitból és labradorkőből készült, ma is álló mauzóleum építési munkálatait. „A Lenin-mauzóleum kezdettől fogva az egyiptomi piramis és a British Museum egyfajta keveréke. Lenin múmiáját a mauzóleum nevezetű piramisban tisztelik és őrzik, ugyanakkor Lenin teste a mauzóleum nevezetű múzeumban ki is van állítva. Mi több, egészen biztos, hogy a modern múzeum történetének egyik legsikeresebb kiállításáról van szó. Aki már járt Moszkvában, tudja, hogy a Vörös téren rendszerint hosszú embersorokat lehet látni, mindenki a mauzóleumba igyekszik bejutni. Az államilag szervezett kirándulások útvonala rutinszerűen ide vezet. De nem lehet csupán ezzel magyarázni a mauzóleum előtti tolongást. Lenin múmiája valamiféle búvkörrel rendelkezik, ami spontán is hat az emberekre. A kiállított, muzealizált múmia valamiképpen szakralizálódott. A muzealizáció által nem lehet maradéktalanul kiiktatni a misztériumot.”² Ily módon a test megőrzésének „misztériuma” paradox módon kapcsolja egybe a kommunista vezér halhatatlanná tételének időnként már-már horrorisztikusnak tűnő tudományos kísérleteit a királytemetések régi hagyományával, s az évszázadokra visszanyúló orosz ortodox gyakorlattal. „Leninnel kapcsolatban a politikai testhez fűződő ősi elképzelések keltek életre. A felravatalozáskor közzétett központi bizottsági kiáltvány így fogalmazta ezt meg: ‘Lenin él pártunk minden egyes tagjának lelkében. Pártunk minden egyes tagja egy darabka Leninből. Egész kommunista családunk /.../ Lenin kollektív megtestesülése.’ Tehát ahogy korábban a király a ‘corpus politicus’ megtestesülése, s teste ilyen módon halhatatlan, Lenin is az élő politikai test szimbólumaként élő: ‘Dignitas non moritur’.”³

Az 1930-as évektől kezdődően a tárgyiasított vezér-kultuszban a „lenini örökség” is átértelmeződik, tudatosan erősítve az eleven Sztálin és a halott Lenin közötti különbséget. E tekintetben reprezentatívak azok a többnyire monumentális festmények, melyek valamely ki-

¹ Boris Groys: A földalatti mint utópia // *Az utópia természetrajza*. Bp., 1997. 39.

² Boris Groys: Lenin és Lincoln // *Uő. Az utópia természetrajza*. Bp., 1997. 7.

³ Sinkó Katalin: A politika rítusai: emlékműállítás, szobordöntés // *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Bp., 1992. 74.

vételes politikai eseményt, leginkább pártkongresszust ábrázolnak. Ezek központi figuráját, Sztálint, a fény-árnyék hatás mesteri alkalmazása révén sajátos „dicsfény” övezi, míg Lenin a „háttérben”, leginkább jellegtelen, acélszürke szobor formájában részese a nagyszabású tömegmegjelenetnek.

A városok közterein elhelyezett Lenin-emlékművek azonban különös életet élnek. Hol így, hol úgy, de kapcsolatba lépnek az eleven világgal, a hétköznapi emberével, aki nem feltétlenül esztétikai szempontból ítéli meg azokat, hanem egy ideológia, egyfajta szemléletmód közvetítőjének tekinti őket. Kultusz-szobrokként funkcionálnak, melyek a szocialista „retorikát” a tárgyiasság szintjén is reprezentálják. „Az októberi forradalom után mind Pétervárot, mind Moszkvában eltüntették vagy lerombolták a cári emlékszobrokat, s hozzákezdtek egy ’hősgaléria’ kialakításához, melyet az új univerzalizmus: a proletár internacionalizmus hőseinek szenteltek.”⁴A történelmi események viharának többnyire ezek az emlékművek is áldozatul esnek: ledöntik, átépítik, átalakítják, vagy éppen helyettesítik őket. A „hely szelleme” azonban sokáig, akár évtizedekig is kísért – más és más alakot öltve. A lecserélt, átfestett, torzóban maradt Leninek továbbra is részei annak a világnak, ahol egykor egy politikai rendszer archetipikus mintáját jelentették, mára azonban átértelmeződtek, „szakrális” jellegük végképp erejét veszítette, s váltak a rendszerváltást megelőző idők szánalmasan eltorzult romjaivá.

Valerij Lepahin valós és fiktív történetei, anekdotái mögött azonban kirajzolódik e szöveg-fűzér alkotójának portréja is: egy értelmiségié, aki ifjúkorában szembesült hazája történelmének hol heroikus, hol tragikus eseményeivel, majd ezek – gyakran ambivalens – továbbélésével a jelen nemzedékének tudatában, élményeiben. A szerző megéli a mások által elbeszélte történeteket, melyek az ő sztorijai is egyben. Mind a természetes orosz közeg lírai árnyalt leírásában, a nosztalgikusan felidézett emlékekben, mind a vaskos humor és kegyetlen ironia fűszerezte, nemegyszer morbid történetekben maga az elbeszélő is jelen van, mintegy provokálva e sztorik megszületését és kibontakozását. Ezekben az írásokban a Lenin-emlékművek egy letűnt kor groteszk relikviái, melyek azonban az emberi emlékezet útvesztőiben mind a mai napig felbukkannak, s jelzésértékűek arra nézve, hogy mégsem olyan egyszerű „a múltat végképp eltörölni”.

Bagi Ibolya

⁴ Uo.

VASZILIJ KOSZTYERIN

Élt, él...

TÖRTÉNETEK AZ EMLÉKMŰVEK ÉLETÉBŐL

Robert Chandler, az angol költő, aki orosz írókat fordított angolra, egyszer elhatározta, hogy megismerteti a családját Oroszországgal, és befizetett egy volgai hajóútra. Chandler nővére, Caroline, az út kedvéért nekiveselkedett az orosz nyelvnek, s már valamennyire tudott olvasni. Aztán, amikor elhajóztak az egyik soron következő Lenin- emlékmű előtt, Caroline lassan, szótagolva olvasni kezdte a talapzaton látható feliratot: „Le-nin-élt-Le-nin-él...” Ám a hajó egyre távolodott a szobortól, s a hátralévő szótagokat elnyelte a távolság. Ekkor Chandler tréfásan azt mondta: „Hát találd ki magad, mi lehetett még odaírva”. Caroline pedig, aki sosem olvasott Majakovszkijt, magabiztosan folytatta: „...és Lenin meghalt”.

Bodza a kertben

Elindultunk a Moszkovszkaján, ezen a régi várost átszelő utcán. Azért nevezik így, mert a fővárosból Nyizsnyij-Novgorodba vezető út halad rajta végig. Emlékeznek még Levitan „Vlagyimirka” című tájképére? Hát ennek a Vlagyimirka nevű útnak a folytatása a Moszkovszkaja, azaz a Moszkvai utca. A belváros közelében egy jókora térbe torkollik, ahol sokemeletes épületek, szállodák és üzletek fogadják az embert, no meg utcazaj, rikoltó trolibuszok és, persze, tülekedő-lökdösődő járókelők. A Városi Filharmónia mögött aztán lementünk egy alig észrevehető ösvényen. Tőlünk feljebb a baloldalon magasodott az ódon, fehérfalú Uszpenszkij-székesegyház. Ha innen tovább indulunk, a Kljazma folyó¹ hídjához jutunk, ami Murom felé, Péter és Fevronyija városába vezet,² ahonnan már tényleg csak egy ugrás Gyivejevo.³ Ahogy Európában, úgymond, minden út Rómába vezet, úgy orosz földön valahány út szent helyhez, szent forráshoz visz.

A bogánccsal és nyakig érő csalánnal benőtt meredek parton kissé lejjebb ereszkedve máris langyos és illatos csönd ölelt minket körül. Elnémult a zaj, még a trolibuszok vezetékek felé ágaskodó karmainak csattogását is alig lehetett hallani. Kis kertek, és az arra járók üdvözölve szinte meghajló faházak birodalmába jutottunk. Utcanépeket nem lehetett látni, persze valójában igazi utcák sincsenek erre felé. In-

¹ Kljazma – az Oka mellékfolyója, melynek partján Vlagyimir városa is épült (a ford.).

² Murom – ősi város a Vlagyimiri területen, az Oka partján. Legnevezetesebb szentjei Péter és Fevronyija, az orosz irodalom emblematisz alakjai, az igaz uralkodói eszmény és a hitvesi hűség megtestesítői (a ford.).

³ Gyivejevo – kolostoráról és szent forrásairól nevezetes zarándokhely (a ford.).

kább afféle nevenincs közök ezek. Néhány házikón azonban szögletes, rozsdás kis táblát lehetett felfedezni, alig kisilabizálható házszámmal.

Halkan beszélgettünk. Mintha csak olyan helyhez közeledtünk volna, ahol az embernek illik csendben maradnia. És egyszer csak ott is volt előttünk ez a hely!

Egy földhalomba süppedő ház, megroggyant palatetővel. Mögötte egy jókora kert, egyszerűen hatalmas. Hátralát a melléképülethez simuló ágyások, valami zöldségfélével. A levelek alapján ítélve cékla, répa és még valami. A kert sarkaiban pedig mindenféle szimmetria nélkül bodzabokrok nőttek, három piros és egy fekete. A kerítés mentén mindenütt dús, frissen zöldellő fű. Ám nem ez tűnt igazán fontosnak. Volt ott valami, ami a többi kertben nincs. És ez a valami nem volt más, mint egy tó, ami szinte az egész telek szélétében és hosszában elnyúlt. Egy valódi tóra emlékeztető aprócska tünemény. És ez még nem minden: a tavacska közepén egy kis sziget kellett magát. Látszott, hogy valaha majdhogynem szögletes volt, ám mára már benőtte a növényzet és kikerekedett. A hosszúra nőtt dús fű zöld sörényként hajlott a víz fölé, mintha csak magát nézegette volna a tó zavaros tükrében, vagy a zöldben játszó békalencsének suttogott volna valamit.

És ezen a kis szigeten egy kerek, márványt utánzó talapzat, pontosabban egy másfél méteres oszlop állt, rajta pedig a lényeg: egy fehér, magas homlokú Lenin.

A barátaim meglepetten torpantak meg ennél a teleknél. Mindannyian valamilyen varázslatos titok jelenlétét érezték, egy olyan titokét, ami arra kényszerítette őket, hogy némán megálljanak, és hosszasan elidőzzenek ennél a düledező, mindenféle deszkából összetákolt szürke kerítésnél, s csak bámuljanak befelé.

A levegőt betöltötte a virágzó hársak nehéz illata, mindenütt méhek és dongók zümmögtek, s a nedvesen zöldellő fű ringó nyújtózása közepette a víz kékeszöld mozdulatlansága szinte visszatükrözte az álomtól bódult égi csöndet. És eme falusias idill kellős közepén ott trónolt a hegyes vállú fehér mellszobor, mint valami idegen test, ami mindennek dacára valahogyan mégis megtalálta a maga helyét ezen a magányos kis szigeten. És közben ravaszul mosolygott, mintha csak tudna valamit, valami titkot önmagáról és másokról, amit nem akar elmondani.

Télen aztán megint felkerestük ezt a helyet. A hókotró arrafelé el nem fért volna, hát az ott lakók vágtak hólapát szélességű keskeny csapásokat a hóba. Így a házat csak az ellenkező irányból tudtuk megközelíteni. És magunk is elcsodálkoztunk: a hely ugyanolyan benyomást tett ránk, mint korábban. Ami azt jelenti, hogy a lényegét valójában nem az elevenen lüktető nyár és a holtan fehérülő gipsz kontrasztja jelentette, hanem valami egészen más. A fehérén csillogó hóban a kis kőbálvány szürkesnek tűnt, napnyugtakor pedig kékes-vörösnek, ám ugyanolyan titokzatos maradt, mintha csak egy másik világból szállt volna alá.

A hatóságok képviselői számtalanszor felkeresték a jelentéktelen házikót, közben mindannyiszor értetlenül vagy egyenesen ingerülten nézegették a misztikus kertet. A ház gazdája, az öreg bolsevik, rendre nemet mondott, amikor megpróbálták rábeszélni a költözésre. A kis emlékművet nem akarta lerombolni, s határozot-

tan visszautasította a területi bizottság által kiutalt tágas lakást. Pedig ilyen lakásról álmodott az egész pártbizottság, de még a területi VB is. Valójában nem tudtak vele mit kezdeni, lévén a ház gazdája a városi, sőt, a területi pártszervezet igazi büszkesége volt, aki 1918 óta kommunista. Hasonló párttagsági időt senki sem mondhatott magáénak azok közül, akik minden áron el akarták tüntetni a házilag fabrikált emlékművet. Nekik valószínűleg még akkor sem jönne ki ilyen hosszú szolgálat, ha valamennyiük párttagságának idejét összeadnák.

Egy alkalommal elvittük erre a nevezetes helyre moszkvai vendégeinket, hogy olyasmivel lepjük meg őket, amit az Arany Gyűrű⁴ eme ősi városának egy idegenvezetője sem hajlandó megmutatni a rá bízott turistáknak. És ekkor azt vettük észre, hogy a szolid kis emlékmű külleme megváltozott: a márványt utánzó alacsony oszlop helyén egy kisebb kék gúla állt a sziget közepén. Ilyeneket állítanak a vörös katonák sírjaira is, csak éppen ennek a tetején vörös csillag helyett enyhén kékbe játszóan ott fehérlett a már jól ismert kis kőbálvány. Új ismerőseink sohasem látták a korábbi vékonylábú talapzatot, ezért nem is csodálkoztak. A katonai sírkövön trónoló gipszvezér most is mély benyomást gyakorolt szemlélőjére. Vagyis, valójában semmi sem változott. Ugyanúgy megmaradt az emberben az a bizonyos érzés: az irreális titok fölötti zavartság.

Később jutott el hozzánk a szóbeszéd, hogy egy éjjel a vandálok (azt gondolhatnánk, egy igencsak konkrét szervezet megbízásából) bemásztak a kertbe, s összetörték a talapzatot, ám odáig már nem jutottak, hogy a Lenin-büszttöt is magukkal vigyék, egyszerűen beledobták a tóba. A következő napon megint felkereste a ház gazdáját valami küldöttség, s még egyszer felajánlotta, hogy költözzön egy összkomfortos, elegáns lakásba. Ám az öreg bolsevik az ünnepélyes költözködés helyett gatyára vetkőzött, s a tó mélyén elkezdett Lenin után kutatni. Meg is találta, lemos-ta, megszáritotta, majd fehér olajfestékkel átfestette. Aztán furnérból gúlát eszká-bált, és a vezér emlékművét újra felállította a nevenincs szigeten.

Ekkor következett a régi, jól bevált módszer. Éjszaka a kis ház leégett. Mintha csak magától kapott volna lángra, roskatag korából kifolyólag. Vagy a fafödém miatt, ahogyan manapság a gyakori moszkvai tűzeseteket szokás magyarázni. A késve értesített tűzoltók nem értek ki a házhoz, porig is égett egy óra alatt. Még a kerítés és a szobor talapzata is elégett, a gipsz fej pedig eltűnt, meglehet, szétporladt az iszonyatos hőtől.

Az öreg bolsevikot a szomszédok mentették meg. Kényszerűen elfogadta a területi bizottságtól a Majakovszkij-szoborral szemközti lakás kulcsait. Az Arany Gyűrű eme nevezetessége pedig mindörökre elveszett: a híres kert a tóval, és a sosem létezett világproletariátus önjelölt vezérének fehér mellszobrával együtt.

SARNYAI CSABA fordítása

⁴ Arany Gyűrű – Moszkvából észak-keleti irányba kiinduló, nagyjából gyűrű formájú turistaútvonal, mely ősi történelmi városokat érint, köztük Vlagyimirt is (a ford.).

Többszörös túltermelés

Az egyik barátom, Pavel Tyik műterme a főutcán, az áruház környékén volt. Egyszerűen érthetetlen, hogy miért nem bontották le ezt a kétszintes házat, mikor a kereskedelmi központot építették. E városi látványosság alsó szintje téglából készült, a felső pedig fából. A kis épület komor és roskatag volt, a földszint ablakai poros tekintetükkel egyenesen az aszfaltra bámultak. Persze bármelyik helyi művész örült volna egy ilyen, a központban lévő műteremnek, és Pása is elégedett volt vele. Hamarosan egy vidéki szobrász költözött a felső szintre: Uljan Brikin. Az lett volna logikus, ha Pása kapja az emeletet, hiszen ő mégiscsak grafikus, a szobrászt pedig a súlyos szobraival együtt az alsó szinten kellett volna elhelyezni. No de mindegy is.

Brikin negyvenegynéhány éves volt, és ha jól emlékszem, Novoszibirszkából érkezett. A feleségét az egyik Moszkvához közeli város pártbizottságára helyezték, a szobrász pedig vele jött. Egyszerű, közvetlen modorú ember volt, bár közvetlensége igen gyakran tolakodóvá vált. Ha találkoztunk, és ne adj' Isten valaki megkérdezte tőle, hogy van, mindig ugyanazt hallhatta: „Sz..ul. Vagyis megvagyok! Miért, mit gondoltál?” Látszólag Uljan ezt a választ a szellemesség netovábbjának gondolta. Leereszkedően mosolygott, majd megállt és „beszélni kezdett a beszéd kedvéért”, ahogy ezt magunk között neveztük. Csapott homlokára írt önelégültsége és életbölcsségébe vetett szilárd hite azonban zavarta a társalgást, ami egyébként is mindig ugyanannak a témának az egyik változatával végződött: hogy kell pénzt keresni, hol lehet jól fizető megrendelést találni, s alkalomadtán rászedni a hiszékeny megrendelőt. Ezek az általa kedvelt megnyilatkozások hamarosan sokakat elriasztottak ettől az egyszerű és közvetlen embertől. A művészek körében pedig az a pletyka terjedt, hogy Brikin külön engedélyt kapott a területi bizottságtól, hogy Lenin-szobrokat készíthessen.

Történt egyszer, hogy Uljan majdhogynem erőszakkal vitt fel magához minket Pavellel a műtermébe, a felső szintre. Nem emlékszem pontosan, milyen alkalomból, de azt hiszem azért, hogy igyunk egyet az új és jövedelmező megrendelésére, amit a felesége kapcsolatai révén szerzett. A műterem két szobából állt, a belső szoba ajtaján lakat lógott. Hosszasan ültünk vékonyfalú borospoharainkkal, lustán beszélgetve a semmiről. Pásának és nekem kényelmetlen volt ez a helyzet, mivel nem tudtuk kettesben kitárgyalni a számunkra valóban fontos témákat. Azokban az években beszélgetéseinkben folyton olyan nevek bukkantak fel, mint Dosztojevszkij (épp akkor jelent meg *A kiadatlan Dosztojevszkij*), Florenszkij, Ahmatova és Szolzsenyicin, pedig ekkor még említeni sem lehetett Szolzsenyicin nevét. Most pedig muszáj volt Uljant hallgatnunk olyan megrendelésekről, amelyeket mások elől halászott el. Mikor már mindhárman felhevültünk kissé az elfogyasztott bortól, én nem tudtam megállni, és megkérdeztem, hogy mi van ott, az ajtó mögött. A szobában ugyanis, ahol sikertelenül próbáltunk egy társasággá válni, csak három-négy jelen-

téktelen figura állt: tisztelgő úttörő, egy fiatal nő sarlóval vagy evezővel, és egy fiatal férfi kalapáccsal.

A kérdésemre válaszképp Uljan az arcomat kezdte fürkészni, mintha arra készülné, hogy megformázza a fejemet. Hamar rájöttem, hogy mit akar: ki akarja deríteni, hogy érdemes vagyok-e a titkos tudásra. Úgy tűnt, mintha egy kissé kijózanodott volna. Sietve odament a belső szoba ajtajához, kihúzta a lakatot a pántból, és belökte az ajtót, ezzel invitálta Pását és engem a helyiségbe. Én léptem át először a küszöböt, és földbe gyökerezett a lábam. A padlón, a polcokon, az állványokon, a két ablakpárkányon, mindenütt fehér gipsz Leninek álltak. Irtózatosan sok Lenin. Úrrá lett rajtam az az állapot, amely néhányszor már korábban is rám tört a tónál, amelynek közepén, a kis szigeten fehér mellszobor állt.

Egy kicsit jobban körülnéztem. Többféle Lenin is volt itt: némelyek teljes alakosak, mások derékig megmintázva, de legtöbb a kar nélküli mellszobrokból volt, minden elképzelhető méretben. Mintha valamilyen más dimenzióba csöppentem volna. A testet öltött irrealitás szinte megigézett. Salvador Dalí festménye jutott eszembe: *Six apparitions de Lénine sur un pianoforte – Hat Lenin-fej jelenése a hangversenyzongorán*. Ezerkilencszázharmincegy. A képen a látomást átélő zongorista félig háttal ül, előtte pedig a zongora hosszú klaviatúráján lineáris perspektívában jelennek meg a sárga dicsfénnel övezett kis Lenin-fejek.

Nemhogy megfordulni nem tudtam, de mozdulni sem, és csak némán tekintgettem körbe a szobában. Hallgatni akartam, legvégső esetben halkán sutogni, ahogy egy múzeumban, vagy inkább egy ravatalozóban szoktak. Elképesztően nyomasztó hatást gyakoroltak rám azok a mellszobrok, amelyeken az üres gipszszemekhez a vezér hamiskás mosolya társult. Ám ez is fagyos, gipszmosoly volt. A hosszú állványra több sorban felhalmozott ravasz lenini mosoly szinte rémülettel töltött el, így a műterem egy sötét sarkába menekültem. Úgy éreztem, szédülök. Nem, nem Leninek vettek körül tömött sorokban, ezek fehér démonok voltak, gipszsapkáik alatt ördögi vigyor villódzott, ami a tisztátalan erők örvényébe taszított. Engem fenyegettek, gúnyosan és kérlelhetetlenül: „Nem szabadulhatsz!”

Nem is kijöttem, szinte kizuhantam a szobából, ahogy átestem a küszöbön. A tüdőm, sőt a hasam is teliszívtam levegővel. Nagyon lassan, mintha csak most ébredtem volna, a zavaros gondolatok és érzések hatása alatt úgy tántorogtam az asztalhoz, mintha egy kísértetjárta temetőből vagy egy ördögi boszorkányszombatról tértem volna vissza. A nyitott ajtón keresztül láttam, ahogy Uljan tüsténkedik. Időnként Pavel szemébe pillantva, elégedetten, sőt egyfajta büszkeséggel nézegette a Leninjeit. Atyáskodva megsimogatta néhány szobor kopasz fejét, vagy megcirógatta a szakállukat. És csak ekkor lettem figyelmes két egymás mellett álló, Majakovszkijt ábrázoló mellszoborra. Az egyiknek hullámos, poétikusan rakoncátlan haja volt, ami annak idején annyira megtetszett Repinnek, a másikon pedig a költő haja nulásra volt nyírva, így ment el modellt állni a festőhöz. Komor és szigorú tekintetével mindkét Majakovszkij kilógott a sorból.

Nem tudom, milyen reakciót várt tőlünk Uljan.

Tovább iszogattunk, és néhány pohár után őszinteségi roham tört a szobrászra.

– Én jól tudom, hogy kell viselkednem a megrendelővel. A Leninek most jól mennek. Minden iskolában, a gyárak, kombinátok minden részlegén, minden tudományos kutatóintézetben, a községi tanácsokban lennie kell egy Leninnek, de inkább többnek. Jön a megrendelő, és Iljicsét kér, én különféle modelleket mutatok neki. Ő választ, én pedig megmagyarázom, hogy milyen hosszasan és felelősségteljesen kell dolgozni a halhatatlan vezér képmásán. Megegyezőnk az árban, és kitöltjük a típusszerződést. Azután váratlanul eszembe jut egy egyszerű dolog: milyen sürgősen kell elkészíteni? Általában ugye plusz pénzt kell felszámítani a rövid határidő miatt. A megrendelő elégedetten távozik, feltételezve, hogy rögtön hozzá is fogok a halaszthatatlan munkához. Az én kenyéradó atyám meg itt áll készen a műteremben, a másik szobában. Várja, mikor jön el az ő ideje. Ezért is van mindig lelakatolva az ajtó. Ne adj’ Isten, a megrendelő véletlen még bekukkant. Csak ti senkinek, de senkinek se...

És Uljan elégedetten felnevetett, dolgos kezeit dörzsölgetve mintegy azt bizonygatva: lám-lám, így kell az ügyeket intézni.

Ezzel az amúgy is lehangoló társalgás végérvényesen be is fejeződött. Hamarosan elbúcsúztunk, és lementünk Pása műtermébe, ahol egy nagy sóhaj kíséretében a következő tört ki belőle: „Szegény Lenin! Micsoda sors.”

Brikin szakmai tudása és kérkedése nem hagyott bennem mély nyomot. Ilyen művészekkel már előtte is találkoztam nemegyszer. Lenin-biznisze valahogy gyorsan feledésbe merült a városi vagy a területi pártbizottság atyai beavatkozása révén. De az érzés, ahogy a csendes kis szobában találtam magam a vezér fehér démoni gipszfiguráinak tucatjaival, ha nem százaival körülvéve, életem végéig elkísér. Ezek a szobrok, akárcsak az antik pogány szobrok, szem nélkül, közönyösen néztek a semmibe, és nem láttak sem engem, sem egymást. Senkit. Egyébként, meglehet, Lenin életében sem nagyon vette észre az eleven embereket. Valószínűbb, hogy neki a „világ proletárjaival”, a „papokkal”, a „kulákokkal”, a „burzsoáziával”, egyszóval az emberi anyaggal volt dolga. Jutalomként egy másik anyag lett osztályrésze, a gipsz.

A másik sapka

Fiúk és lányok mentek a rakparton, majd a Lenin-szobornál visszafordultak, a bronzból öntött, apró termetű, köpcös, bő nadrágos Leninnél, aki a Földet szimbolizáló jókora golyóbison állt.⁵

Az Uralkodó a nagy folyó partján állt, leengedett kézzel és szomorúan leszegett fejjel, ugyanúgy, ahogy Puskin is a róla elnevezett híres téren. A szobor művészien kidolgozott talapzata polírozott vörös gránitból készült, és nyolc kis öntöttvas oszlopra függesztett lánc övezte.

A bolsevikok hatalomra kerülésük után következetesen rombolták le az ilyen emlékművek sokaságát. Sürgősen el kellett törölni a nagyszerű korok emlékét, és egy új időszámítást, új történelmet kezdeni, mivel a dicső ezeréves múlt még eleve nem élt és hatott.

Az Uralkodó szobrát is elvitték a partról. Úgy tűnik azonban, hogy esztétikai érzékük nem engedte, hogy a szép talapzatot lerombolják, így az néhány évig elhagyatottan állt. Majd, mikor a Lenin-szobrok állítása óriási méreteket kezdett ölteni, ezt a talapzatot is használatba vették. A fenséges piederstálra egy, a helyi gyárban készült öntöttvas gömböt emeltek. Ez nem csak egy egyszerű gömb volt: egy glóbuszra hasonlított, egy félig leszakított láncokkal körülfont földgolyót ábrázolt. Egy sebtében megformázott, kisméretű vezér került a tetejére, aki jobb kezével a széles folyó túlsó partja felé mutatott. Az ízléstelen, fekete olajfestékkel befestett emberi figura nem passzolt az egyébként szintén feketére mázolt, világot szimbolizáló gömbhöz, és még kevésbé a talapzathoz, de ez sokáig senkit sem zavart. Lassan pusztulva vagy fél évszázadon keresztül állt ott. A cári gránittalapzat viszont úgy nézett ki, mintha teljesen új lenne. Mikor a vezér szobrainak második nagy hulláma öntötte el az országot, a helyi szobrász alkotását le akarták cserélni, és meghívtak egy moszkvai mestert. Az új vezér arányaiban jobban illett a földgolyóhoz és a talapzathoz, de azért egy kicsit mégis nagynak tűnt.

Annak ellenére, hogy a kivitelezők fővárosiak voltak, a szoborral történt valami, és a vezér kezdett hátrafelé dőlni. Kezdett lecsúszni a földgolyóról, vagy a földgolyó csúszott ki a lába alól. Kinyújtott karja már nem a kommunizmus jövőjének fényes távlataiba mutatott, hanem az ég, azt is mondhatnánk, a mennyek országa felé. Ilyen gúnyt persze nem lehetett eltűnni.

A városi pártbizottság felelős személyei megnehezteltek a fővárosi mesterekre a kontármunka miatt, és úgy döntöttek, hogy saját erőből oldják meg a szoborállítást. A munkát a legkitűnőbb műterem legjobb szobrászára bízták. Rövid tanácskozás után elhatározták, hogy a vezér karját némileg meghosszabbítják, és nehezebbé teszik, hogy ellensúlyozza és kiegyenesítse a fővárosiak kissé megdőlt alkotását. A régi kart vállból akarták leválasztani, hogy a helyére egy újat és nehezebbet

⁵ Az idézet George Simenon *Les Gens d'en face* című regényéből származik (a ford.).

tegyenek. A meglévő jobb egyszerűen ujjal mutatott a jövőbe, a túlsó partra, az új kézbe viszont, a korábbi mester megkérdezése nélkül, egy sapkát akartak tenni, hogy ez által nehezebb legyen. Az új kart gyorsan elkészítették, és elküldték a munkásokat, hogy fűrészeljék le a régit. Végül a vezér keze, amelyben a fejedőt szorította, ugyanoda, a folyón túlra, vagy talán kissé lejjebb mutatott.

Mint tudjuk, a vezér szobraival kapcsolatos műveletek az országban mindenütt sötétben folytak: éjszakánként samponozták és kefélték tisztára a galambok által összepiszkított fejét és vállát, éjjelente gipsszel vagy betonnal pótolták lehulló darabkáit, festését javították, vagy egészében újrafestették, éjnek idején dolgoztak a hegesztők is, a bronz repedéseket foltozták.

Ezen az éjszakán a munkások gondosan leamputálták a vezér túlzottan könnyű végtagját, és egy teherautó hamarosan meghozta a másik, nehezebb kart. Azután valami anekdotába illő dolog történt. Mikor a steklámpák fényénél már elkezdtek volna rögzíteni az új kart, valaki felkiáltott: „Fiúk, de hiszen a fején már van egy sapka! Akkor kiét tartja a kezében?” Valaki hozzátette: „Ha a kezében van a sajátja, kié az, ami a fején van?”

A jelenlévők azonnal két táborra szakadtak, akárcsak az RSZDRP⁶ mensevikekre és bolsevikokra: a kisebbség könnyei potyogtak a röhögéstől, a bolsevikok utódai pedig – beleértve a kezet megformázó szobrászt és a városi pártbizottság felelős személyét – eszeveszettül szitkozódni és vadul ordítózni kezdtek. Bárhogya is nevettek vagy trágárkodtak, valamit tenni kellett. Sürgősen. Végül úgy döntöttek, hogy a régi kart nem teszik vissza; ráadásul már világosodni is kezdett, így mindkét jobbot elvitték. A vezér egy teljes napig jobb kar nélkül állt a fekete és csupasz földgolyón. Az egész város értetlenül méregette a szokatlan szobor-invalidust, így még inkább feltűnt, hogy hátrafelé dől. Eközben a műteremben a sapkából, amely a vezér kezében volt, sietve megformázták az áprilisi téziseket, vagy talán a Komszomol III. kongresszusán elhangzott felszólalást.

Valaki azzal a teljesen képtelen ötlettel állt elő, hogy vágják le a vezér fejéről a másik sapkát, hogy látható legyen a megszokott kopasz fej, ezt a fejedőt pedig hagyják a kezében. A jelenlévők újfent két frakcióra oszlottak: az egyik röhögni kezdett, a másik rosszállóan nézett a szellemeskedő újító felé. Ő pedig arcán egy elégedett és hamiskás mosollyal elhallgatott.

A következő éjjel steklámpák és erős fényszórók sárgás fényénél a kart a tézisekkel a helyére tették, azt remélve, hogy a vezér többé nem dől hátra, és híveit nem az égbe szólítja majd.

Mellesleg, ennek az apránként, töredékes információk alapján összeállt históriának egy szobrász ismerősöm is részese. Ahogyan azt a történet mesélői egyöntetűen állítják, a sapka, majd a téziseket tartó kéz alkotója egy vidéki szobrász, Uljan Brikin volt.

⁶ Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (a ford.).

Mikor ismerőseimnek elmeséltem ezt az anekdotát, sokan közülük kijavítottak, és korrigálták a történetet: Brikinnek ehhez semmi köze; az egész Cseljabinszkban történt és nem a folyóparton; a szobrász neve sem ismeretlen, mivel még interjút is adott az esettel kapcsolatban; nem csupán egy karról volt szó, hanem egy teljesen új szoborról, amit az éppen vészesen közelgő jubileum miatt kapkodva, két sapkával készítettek el; végül pedig Szergej Dovlatov is írt a szoborról, amelynek a kezében és a fején is volt egy sapka. Az utóbbi érv megadta a kegyelemdöfést az én történetemnek, amely, mint a kaleidoszkópban a kép, apró darabkákból állt össze. És ekkor a híres Maigret felügyelő születésnapjának egyik regényét olvasva a vonaton, rábukkantam azokra a sorokra, amelyek szinte kiáltottak azért, hogy írásom mottójául válasszam őket. Én pedig úgy döntöttem, hogy meghagyom ezt a rövid és valós történetet, amely Brikin munkájáról, avagy egy szobor életéről szól.

KRISTÓ SÁNDOR fordítása

Mítingek, avagy sárgaság a sárgaházban

Egyszer nálunk az üzemben megismerkedtem egy szociológussal. Azokban az időkben az üzemi szociológus nagy ritkaságnak számított, bennünket azonban Vlagyilennel⁷ a sakk hozott össze, nem a szociológia. Szinte minden ebédszünetben nagy sakkcsatákat vívtunk a kartontáblán a műanyag bábukkal, gépiesen ütögettük le az órák gombjait, mit sem törődve a szomszéd asztalnál csontlapocskáikat öntudatosan és nagy zajjal csattogtató dominózókkal. Közben, le sem véve szemünket a kockás tábláról, érzéketlenül ízekre és szagokra, elfogyasztottuk az otthonról hozott házikolbászos szendvicseinket. Habár az igazat megvallva a szendvicsek önmagukban is épp elég ízetlenek voltak, erről nem a sakk tehetett.

Nagyjából egyformán erős játékosoknak bizonyultunk, így aztán képesek voltunk a végtelenségig küzdeni egymással, kiismerni az ellenfél harcmódorát és folyamatosan tökéletesíteni saját megnyitási alakzatainkat. A befejezetlen partit szokás szerint vagy nálam vagy nála folytattuk tovább. Így kerültem a kis, második emeleti egyszobás lakásba, ahol ő a feleségével és a két kislányával élt. Vlagyilen (ó, mennyire gyűlölte a saját nevét!) egy keresztutcában lakott a hírhedt Központi Gyűjtőfogház és az elmeorvosintézet között elhelyezkedő épületben. Fölfoghatatlan, hogyan maradhattak hétköznapi lakók egy ilyen szomszédokkal közrefogott házban. A saroklakás egyetlen szobájának ablakai a börtönre néztek, a konyha pedig – a sárgaházra. A nappaliból, amely egyúttal hálósobaként és gyerekszobaként is szolgált, rézsút szemben egy magas falra lehetett látni, melynek szögese volt a tetején, mögötte pedig újabb vakfal húzódott – egy ismeretlen épületé. Ha úgy vesz-

⁷ Vlagyilen – a Vlagyimir Iljics Lenin rövidítése; a szovjet korszakban divatos, rendszerint mozgalmi nevekből és szavakból alkotott keresztnevek egyike (a ford.).

szük, semmi érdekes. És mégis milyen szörnyű! Különösen, ha sokáig és megfeszített figyelemmel szemléljük.

A konyhából viszont, ahol rendszerint az üzemben megkezdett csatánkat folytattuk, egész más látvány tárult a szemünk elé. Zöld sétány, gondosan felsepert aszfaltutacskával, a személyzet ügybuzgó, pelerint viselő tagjai és csíkos intézeti köpenyekben kószáló betegek. Akkoriban ezeket a köpenyeket még ingyen adták a bentlakóknak. A kórházat szintén magas, szögesdróttal szegélyezett fal vette körül, de nem olyan hatalmas, mint a szovjet és posztszovjet tolvajbárdok által többször is megénekelt Gyűjtőt. Az elmeógyógyintézet legfőbb nevezetességének megtisztelő címére kétségkívül a nekünk háttal álló, mindenütt jelenvaló ezüstszürke Lenin tarthatott igényt. Az időjárástól függően néha acélosan fénylett, de persze mindenki tudta, hogy belül csak rideg és élettelen gipsz. A vezér terpeszben állt nem túl magas posztamensén, és előrelendített karral, nyitott tenyérrel, akárha valamilyen kongresszuson lenne, a sárgaház bejárata felé mutatott: Tessék, lépjenek csak be a fényes jövőbe! De lehet, hogy épp ellenkezőleg: lépjenek csak ki onnan. Nem tudom.

Mi pénzben játszottunk, egymás után bonyolítva le a partikat a szokásos királycselekkkel, ittuk az akkoriban még ritkaságnak számító zöld teát vagy az erős fekete-kávét, és ritkán néztünk ki az ablakon. Vlagyilen már kívülről tudta a sárgaház napi-rendjét, és alig várta, hogy *elkezdődjön*. Természetesen arra is kíváncsi volt, hogy én hogyan fogok reagálni. A következő dolog vette ott időnként kezdetét. A betegek összegyűltek az emlékműnél és hevesen mítingelni kezdtek. Néha egyikük felmászott a nem túl magas posztamensre és onnan hirdette az ígét, egyik kezével a vezér lábába kapaszkodva, hogy le ne essen, közben hátraszegte a fejét, mintha saját szavainak megerősítését a kővé vált vezér arcától várta volna. Aki éppen kétszer olyan magas volt, mint a legmagasabb ember.

Többször előfordult, hogy a szónokot leráncigálták a posztamensről, a viták verekedésig fajultak, és a jól megtermett, fehér köpenyes ápolók gyakorlottan, sőt szinte előzékenyen kötözték meg és vitték el a verekedőket. Tudjuk, hova. Ha a hangulat túlforrósodott az emlékműnél, a személyzet szétzavarta a maradék mítingelőket is, azonban kis idő múlva újra csoportosulni kezdtek a szobor előtt, és ezúttal csendes ülést nyitottak meg. Végül is nekik az volt a fontos, hogy hagyják őket beszélgetni, vitatkozni, bizonyítani az igazukat, és hát ... ha ló nincs, számár is jó. A szereplést mindenki számára engedélyezték. És soha senkit nem kellett kényszeríteni erre, mint a pártgyűléseken. Ezért a mítingek állandóan újrakezdődtek, és néha egész estig is eltartottak. Vagy még tovább, a végtelenségig. A rossz végtelenségig, – ahogy maga a vezér mondta volt.

Ami meglepő: mindig sok, csíkos intézeti köpenyt viselő néző is részt vett ezeken a mítingeken, és beteges mosolyukkal, eszelős, csak félig jelenlévő tekintetükkel viszonylag élénken reagáltak a botcsinálta cicerók fellépéseire. Néhány alkalommal sikerült megfigyelni, ahogy egyszerre emelve föl kezüket, egyhangúan megszavaztak valamit. A javaslat láthatóan a posztamens szónokától származott. Ha

nem lettek volna ezek a köpenyek, ezek a fura mosolyok és tekintetek, – vagy egyszerűen, ha nem egy ősi orosz városban vagyunk, hanem Londonban, és nem a pszichiátria őrzött területén, akkor a Hyde Parkba is képzelhettük volna magunkat, az ottani Szónokok Sarkára.

– Mit gondolsz, miről tárgyalhatnak olyan szenvedélyesen? – kérdezte nem minden ravaszság nélkül Vlagyilen. – Látod, milyen komolyak? Minden olyan, mint a válóságban.

– Nem tudom, – feleltem. – Én is érdekesnek találom. Vajon ezek a vitatkozóknak mindannyian Leninek? Vagyis olyanoknak képzelik magukat, mint ő? Megalománia? ... Lehet, hogy, ha teszem azt, Majakovszkij szobrát állítanák oda, akkor több költő lenne köztük?

Kinyitottuk az ablakot, de a mőtíngelők kiáltásait nem lehetett hallani. Pontosabban a kiáltások odahallatszottak, csak a szavakat nem lehetett kivenni.

– És figyelj csak meg – mondta egy idegenvezető hanghordozásával Vlagyilen –, milyen élenken tárgyalnak valamiről. Ha csak a viselkedés, a gesztusok és a testtartás alapján ítélünk, akkor azt látjuk, hogy éppen egy állami jelentőségű ügyel vannak elfoglalva. Az a minimum, hogy össz-szövetségi pártkonferencia zajlik, ha nem éppen kongresszus! Ha pedig hihetünk neked, akkor arról vitatkoznak, ki a nagyobb leninista köztük.

– Nem, én nem így értettem. Ők nem leninisták, hanem Leninek.

A sárgaház valóban sárga volt. A vénasszonyok nyara aranyló őszebe fordult. A fal kifakult színe jól harmonizált a kórházhoz vezető sétány hervadó leveleinek árnyalatával. De úgy döntöttek, hogy még a tél beállta előtt újrafestik a házat. Nyilván éppen akkor – a harmadik negyedév végén – utaltak ki erre pénzt. Az épület kinézete megváltozott. Meleg sáfránysárgája most versenyre kelhetett az őszi lombokkal. Valakinek az a ragyogó ötlete támadt, hogy a vezér szobrát is újra kell festeni. Az okos, számító ész (vagy kettő, ki tudja?), úgy döntött, hogy sárga olajfestékkal mázolja újra. Nyilván maradt még anyag a felújítás után, és nem tudtak vele mit kezdeni. Így aztán a kopott, málladozó ezüstsürke Lenin sárgává vált.

Persze a felettes szervek, amikor meglátták ezt az ostobaságot, azonnal fölfogták, hogy a sárga Lenin a sárgaházban nem egyszerűen illetlen, hanem ideológiai szempontból is megkérdőjelezhető, ha nem kifejezetten szovjetellenes provokáció, és követelték, hogy rögtön fessék át minden népek és nemzetek vezérét.

A sárga Leninnél a nép ritkábban gyülekezett. Mi viszont annál gyakrabban emelkedtünk föl a sakk-asztaltól, hogy ellenőrizzük a megfigyelésünket.

A következő alkalommal a vezért világoskékre mázolták. Hirtelen nem találtak ezüstsürke festéket, a dolog viszont nem tűrt halasztást. A világoskék Lenin kontrasztja az arany-, citrom-, borostyán- és szalmasárga levelek és a sötétsürke, nedves aszfalt hátterével nem is nézett ki rosszul, legalábbis hátulról. Igaz, kissé megzavarták az összképet a nyakon és a háton maradt olajfestéknymok, de a szónokok és a hallgatóságuk ezt nem láthatták.

A mítingek a világoskék emlékműnél még inkább megritkultak, és hamarosan szinte teljesen meg is szűntek. Persze az is lehet, hogy azért alakult így, mert hidegre fordult az idő. A városban és a magas falakkal körülvett, félreeső intézményben beköszöntött a tél. Jóllehet Vlagyilen szerint korábban azért rövid diszkussziókra és mítingekre még télen is sor került.

– Milyen érdekes – töprengett el. – Ez a mi Gyűjtőnk már sok-sok éve arra is szolgál, hogy elkülönítsék benne a politikaiakat. Vajon a pszichiátriát is direkt a politikaiak miatt építették éppen mellé? Vagy ilyen a humoruk? Leülte – kikezeljük, kigyógyult – leültetjük...

Mindazonáltal szociológus barátom soha egyetlen rossz szót sem szólt a szülei-re, akik őt ezzel a névvel tüntették ki.

MIKOLA GYÖNGYI fordítása

Szenya Tyumenyből, avagy a tartalék

Jó kis kompániát alkottunk. Nappal tanultunk, esténként pedig dolgoztunk. Úgy két-három hetente Szenya különböző mennyiségű tiszta orvosi szesszel állított be. Az alkohol tartalmú italok árusításának mindenféle korlátozása idején nagyra értékeltük ezt a bőkezűséget. A háta mögött, némi iróniával, mi, mint tősgyökeres moszkvaiak, csak így neveztük – Szenya Tyumenyből.

Nem részegeskedtünk, csak kikapcsolódtunk a nehéz tanulással és munkával eltöltött hét után. Volt, aki tisztán itta a szeszt, majd rögtön utána leküldött egy kis vizet, a többiek hígították, némi ravaszságot alkalmazva: nem a vízbe öntötték a szeszt, hanem fordítva. Az első esetben az ital felforrósodott, s hányingert okozott, bár a tüzes víz elfogyasztása utáni óhajtott eredmény gondolatával ezt is el lehetett viselni.

Így hát Szenya egy üveg szesszel és valamilyen állatkával a kezében vagy a nyakában csapódott a társaságunkhoz, és ott is ragadt. Egyszer, talán szeptemberben, egy kis siklót hozott. Olyan húszcentis lehetett. A kis kígyó ravaszkodott: amikor Szenya megmutatta nekünk, becsukta a szemecskéit, és halottnak tette magát. Jót nevettünk. Leginkább persze félelmünkben, semmint a sikló trükkjén, annak ellenére, hogy a feje mögötti sárga foltok tanúsították, nem mérges csúszómászó. Kiderült, hogy Szenya a nyáron sikló-tojásokat gyűjtött valamilyen laboratórium számára a Voronyezs körzetében lévő Bityjug folyó partján. Furnérlemezből készült postai ládákat cipelt magával. Nedves faforgácsba pakolta a tojásokat, és elküldte Moszkvába az unokatestvérének, aki a rendeltetési helyükre vitte őket. Egyszer egy fészekben több tojást is talált, melyeket szokás szerint postára is adott. Ám, a jelek szerint, ezek korábbi, júliusi tojások voltak. Az unokatestvére, miután megkapta a küldeményt, nem vitte el rögtön a laboratóriumba, s reggelre kelve felfedezte, hogy a siklók kikeltek és szétmászta a lakásban. Ez nem akármilyen gondot jelentett: a

kis siklók a legszűkebb nyílásokba és repedésekbe is bemásztak, még a szegélyléc alá is. Végül úgy tűnt, mindet sikerült összeszedni. Az utolsót Szenya találta meg, amikor hazaérkezett.

Egyszer meg egy papagájjal, Kesával jelent meg, amelyik olyan színpompás volt, mint a hohlmái festett dísz tárgyak. Szenya vállára telepedett, kenyérmorzsát csipegetett a nyelvéről, és ezt kiabálta „Krisztus feltámadt!” Ez éppen húsvét környékén történt. „Valóban feltámadt, okos madár!” – suttogta Szenya és rántott egyet a vállán. Majd bocsánatkérően hozzátette: „Erre nem én tanítottam”.

Szenyát először a szeszért szerettük, azután az állatkáiért és madaraiért, különösen Kesáért, majd később minden másért. Többek között kitűnően szavalta a korai Majakovszkij-verseket és mesteri módon adott elő történeteket a saját életéből, mivel a legkülönbözőbb helyeken dolgozott.

Ismeretségünk idején Szenya, ahogy ő maga fogalmazott, a mauzóleum tudományos-kutató laboratóriumában „tevékenykedett”, ami a vezér mumifikált testének megőrzésével foglalkozott. Mi, természetesen, csodálkoztunk: hogy került ez a tyumenyi srác Moszkvába, ráadásul egy ilyen felelős intézménybe. És ő elmesélte.

– Ti, természetesen, tudjátok, hogy Lenin testét már 1941-ben Tyumenybe vették.

Összenéztünk. Nem tudtuk.

– Ez a helyzet. A mi Mezőgazdasági Akadémiánk főépületében helyezték el, az első emeleti, tizenötös számú auditóriumában.

– Várjunk csak, honnan tudod ezt ilyen pontosan, amikor te még meg sem születted?

– Apám mesélte. Amikor Lenint elhozták hozzánk Tyumenybe, apám akkor kezdett el ott dolgozni. Csaknem négy évig ezzel foglalkozott. A Nagy Honvédő Háború végén, a vezér születésnapjára visszaszállították a testét a mauzóleumba. Az apámat, mint kiváló szakértőt, magukkal vitték, de én, szerencsétlenségemre, még Tyumenyben születtem egy hónappal az elutazásunk előtt. Vártam volna még az anyukám hasában egy-másfél hónapot, én is moszkvai lennék. Így hát csak a személyigazolványom alapján vagyok tyumenyi. Nos, most már értitek, honnan tudom mindezt – mondta Szenya nyugodt, majd hógynem közömbös hangon.

– Értjük, értjük. Mint ahogy azt is, hogyan kerültél a mauzóleum laboratóriumába. Apukád intézte el, ugye?

– Tulajdonképpen igen. Az apám a maga területén elismert tudósnek számított. Én csak a tízosztályos iskolát végeztem el, és ennyi. Ezért vagyok egyszerű laboráns, függetlenül attól, milyen híres az apám.

Társaságunk mindig türelmetlenül várta Szenyát: jön vagy sem. Bár azokban az időkben még nem sajnáltuk az egészségünket, és minden vackot összeittunk, még algériai „Napfényt” is, ezt az ócska bort, amit tankerekkel hoztak be az országba. Ám sokkal jobban szerettük a tiszta és drága, sőt, azokban az időkben borzasztóan drágának számító italokat. És akkor itt van a szesz – a legtisztább, orvosi szesz. Termé-

szetesen égeti a torkod, de mégis tiszta! Ugyanilyen türelmetlenül vártuk Szenya történeteit is, aki csak véletlenül nem lett született moszkvai. Mellesleg, nem tűnt úgy, hogy ez őt különösebbképpen zavarná.

Egy alkalommal a szeszről kezdtünk el beszélgetni. Mégiscsak tudni kell valamit ahhoz, hogy ilyen mennyiségben be lehessen szerezni. Kiderült, hogy Szenya a nyáron, mindenféle valós és mondvacsinált okokra hivatkozva meghosszabbította a szabadságát egy-másfél hónappal, és saját kontójára elutazott, hogy a végtelen Oroszország erdeinek és mezőinek faunáját összegyűjtse. Különböző tudományos-kutatóintézetekkel volt szerződése, mindenféle ritka és kevésbé ritka élőlényt rendeltet tőle, amelyeket ő le vadászott és szeszbe rakta őket. Emlékszem, azt mondta, hogy nyaranta többet keres, mint az év többi hónapjában együttvéve. A szeszt, természetesen, előre odaadták neki.

Egyszer, Szenya hobbjáról beszélgetve (mindannyian hittünk benne, hogy nem a pénz kedvéért gyűjti az állatokat, hanem úgymond sportból), újból a mauzóleum lakójára terelődött a szó. Már nem emlékszem, milyen összefüggésben, de Szenya váratlanul a következő kifejezést használta: a „tartalék Lenin”. Megütközve néztünk rá. Elharapta a szót, vagy csak úgy tett, hogy bennünket felpiszkáljon, mi pedig, valamiféle titkot sejtve a hallgatásában, nyaggatni kezdtük. S akkor, miután szavunkat adtuk rá, hogy hallgatunk, fojtott hangon a tudunkra adta, hogy a Történeti Múzeum, vagy a Lenin Múzeum, de lehet, hogy éppen a mauzóleum (ma már nem emlékszem) titkos pincéiben ... tartalék Leninek nyugszanak.

Most is emlékszem rá, ahogy ott ültünk a poljankai ház tizenegyedik emeletének nagy, beüvegezett erkélyén: a hatalmas ablakok mögött sűrűsödött a homály, némán vibrált a levegő. Súlyos, síri csönd telepedett ránk. A legtürelmetlenebb közülünk halkán megkérdezte:

– Milyen értelemben „tartalék”?

– Tudjátok, ha a mauzóleumban robbanás történik, és megsemmisül a test, akkor azonnal a helyére lehet tenni a tartalékot. Ami majdnem ugyanolyan. A már bebalzsamozott hasonmást.

Elképedtünk. A többség nem akarta elhinni. Valaki ezt mondta: „Ez szentségtörés”. Egy másikunk így szólt: „Ez lehetetlen”, de nem hangzott túl meggyőzően. A harmadik kifakadt: „Össze-vissza hazudozol. Ez nyílt szovjetellenesség”. És úgy tett, mint aki rögtön fel akar ugrani és elmenni. De nem ment el. És nem is ugrott fel.

Úgy tűnt, ha nincs a szesz, amit Szenya hozott, ott rögtön megvertük volna.

Szenya sokáig hallgatott. Akkor éppen úgy állított be, hogy egy nagy, teknőc fejű gyíkot tartott a tenyerén. A gyík teljesen kezes volt, engedte, hogy simogassák, de közben figyelmesen pislogott jobbra-balra.

– Nem kellett volna elmondanom. Még nincs fületek hozzá, hogy meghalljátok. Felejtjük el!

Valaki hevesen beszélni kezdett:

– Srácok, képzeljétek el, ha egyszer csak tényleg robbanás történik. És nem lesz Lenin! Mit lehet tenni? Nincs Lenin – nincs Mauzóleum, pedig ez az országunk szíve. Még mindig jobb, ha egy tartalékot tesznek oda.

– Mégis miféle robbanásról beszélsz? Mi van, mindannyian meghibbantatok? – kiabálta a társunk, aki Szenyát szovjetellenességgel vádolta meg. – Már hogy lehetne ott robbanás? Ki merné ezt megtenni? Hiszen ő Lenin!

– De nem Sztálin – jegyezte meg valaki, ám erre a megjegyzésre senki sem figyelte.

Szenya nem nézett rá, csak hallgatott. Egyikünk széttöltötte a maradék szeszt a kis metszett poharakba. Felhörpintették, kivéve Szenyát.

– Mi az, miért nem iszol, csak hallgatsz?

– Ezt nem vártam.

– Mit nem vártál?

– Hogy ilyen tiszták vagytok.

– Milyen értelemben?

– Hát, agymosottak.

– Neked meg végképp nincs agyad! Kitaláltál valamiféle robbanást. S épp a mauzóleumban! Hogy történhetne ott bármiféle robbanás?

– Volt már rá példa... – jegyezte meg közömbösen Szenya.

Ismét elképedtünk, s újból nyomasztó csönd töltötte be az erkélyt. De most gyorsabban magunkhoz tértünk, és másképp reagáltunk.

– Bizonyítsd be – kiáltott fel valaki izgatottan.

– Megtehetném, de tilalom alatt állok...

– Utazási tilalom alatt? – kérdezte valaki gonoszul.

– Tájékoztatási tilalom alatt – vetette oda ugyanolyan közömbösen Szenya. – Nálunk a laboratóriumban mindenki tud mindent. Több kísérlet is történt, hogy megrongálják Lenin szarkofágját, sőt fel is robbantsák.

– Szenya – mondtam –, nagyon fontos lenne, hogy mindent elmesélj. Láthatod, csaknem mindannyian hiszünk neked. De mindez olyan váratlanul ért bennünket. Még engem is.

– Nos, rendben. Néhány hét múlva visszatérünk rá. Meg kell kérdezni a laboratórium régi munkatársait. Meglátjuk, ki mire emlékszik.

Türelmetlenül vártuk a következő találkozást, még pénzt is összedobtunk, és jófajta konyakot vettünk arra az esetre, ha Szenya nem hoz szeszt, bár ez ritkán fordult elő.

Ismét nálunk jöttünk össze, az erkélyen. Szenya, mindannyiunk meghökkenésére, szesz helyett egy üveg márkás örmény konyakot vett ki a szatyrából, pontosan ugyanolyan, mint amelyet mi vásároltunk. Körbeültük. Szenya egy cetlit vett elő a zsebéből.

– Mutasd – nyúlt felé valaki.

– Semmit sem fogsz érteni belőle. Ezt csak magamnak firkáltam fel, hogy el ne felejtsem. – Majd az első kupica után, a gyűrt papírba pillantva, elmesélte, hogy mit tudott meg a kollégáitól.

– Még 1934-ben egy bizonyos Mitrofan Nyikityin Lenin testére akart lőni, de megakadályozták benne, így azután magát lőtte le.

Harmincné-né-négyben –, fűtten valaki. Tehát tíz évvel azután...

– Ötvenhétben egy Romanov nevű ember tintásüveget dobott a szarkofágra, ötvenkilencben pedig egy kalapáccsal törték be az üveget. Akkor még Sztálin is ott fektet. Ezerkilencszázhatvan nyarán valami Minibajev Frunzéból felugrott a korlátra és lábbal betörte a szarkofág üvegét. A sok szilánk megsértette Lenint. Talán emlékeztek, hogy akkoriban a turistaszegzon kellős közepén, július és augusztus között váratlanul bezárták a mauzóleumot. Ez emiatt történt. Egy év múlva egy Szmirnova nevű nő először leköpte a szarkofágot, majd egy zsebkendőbe csavart követ dobott rá. A szarkofág üvege ismét betört. A következő évben egy pavlovo-poszadi nyugdíjas, Ljutyikov, szintén követ dobott Leninre. Öt év múlva, hatvanhétben, egy kaunasi lakos, Kriszanov, felrobbantott egy, a nadrágszíjára erősített bombát. Ő maga, és még néhány ember meghalt. Az idén ismét egy házilag barkácsolt bomba robbant fel. Maga a merénylet, és egy házaspár meghalt, néhány ember megsebesült, köztük gyerekek is. De most a szarkofág nem sérült meg, mivel tavaly végre golyóálló üveggel fedték le.

Szinte megbabonázva ültünk és hallgattuk Szenyát. Különösen sokkoltak bennünket a pontos dátumok és a nevek. Ez teljesen új volt számunkra. Hozzá voltunk szokva, hogy az egész nép szentként tiszteli a vezért. Hiszen milyen hatalmas sorokban álltak órák hosszában az emberek, csak hogy elmelessenek a koporsó mellett! Végül is senki nem kényszerítette őket erre. És akkor most ez... S ami a legfontosabb, el kellett hinnünk. Természetesen, mindenféle pletyka keringett, de az csak valami zavaros történet volt, s mindössze egy renegátról beszélt. S tessék! Hiszen itt merényletsorozatról van szó.

Robbanás történt, méghozzá a fejünkben. Csendben ültünk. Meg kellett emésztetni a hallottakat.

– Nesze neked, Lenin – mondta valaki töprengve, fojtott hangon.

– Hát, ott már nyoma sincs Leninnek – folytatta ugyanolyan nyugodtan Szenya. – Mi maradt ott? Az egyik akadémikusunk azt állítja, hogy az összes balzsamozás és újrabalzsamozás után, a kalapácsütéseket és egyebeket követően, s még inkább a robbanások következtében az eredeti test alig több mint tíz százaléka maradt épen. Volt olyan testrésze, amit kipreparáltak, a többit pótolták. Hát, így néz ki a dolog.

Ez volt a harmadik csapás. Azt is mondhatnánk, hogy az utolsó, övön aluli ütés.

Szenya elbeszélése igen erős hatással volt ránk. Ezek után lassanként másképp kezdtük kezelni a Lenin-kultuszt, az akkori életünket, majd később – egész történelmünket.

Szenya a szavunkat vette, hogy senkinek sem mondjuk el a tőle hallott igaz történeteket, de ez mit sem segített. Valaki besúgta, s a tyumenyi moszkvai fiút kirúgták az állásából. (Mellesleg, ez nem nagyon viselte meg.) De hiszen csak négyen voltak. Szenya volt az ötödik. Nem sokkal ezek után meglátogatott, de nem azért, hogy a sorsára vagy a besúgókra panaszkodjon, hanem csak úgy, elüldögélni.

Később a laboránsunk – fogalmam sincs, milyen úton-módon – Ausztráliába költözött. Hamarosan akklimatizálódott: ugyanúgy vadássza a ritka ausztrál állatokat és a zöld kontinens tudományos-kutatólaboratóriumainak adja el őket. Kitanulta a kígyóvadász mesterséget is. Nemrégiben küldött egy fényképet: Szenya Tyumenyből Ausztráliában. Barátunk merítőhálóval a vállán pózol, a háttérben pedig egy nagyon orosznak tűnő patak látszik. Az öltözete egyszerű: bézs színű bő rövidnadrágot, ugyanilyen színű panamakalapot, valamint egy rikítóan vörös pólót visel, melyen hatalmas arany betűkkel ez áll: CCCP. Alá apró fehér betűkkel hozzáírta: ami már nem létezik. Amúgy Szenyát Szásának, Alekszandrnak hívták, de valahogy a Szenya becenév ragadt rá, mintha Szemjon lenne.

Emlékszem, hogy amikor az utolsó történetet mesélte a pincebeli, titkos Leninekről, egy kép rajzolódott ki a szemem előtt: a múzeum zárt, nyirkos pincéje, félhomály, és az egymás mellett sorakozó üvegkoporsók. A szarkofágokban gyenge sárgás fény világít, bennük pedig a mumifikált tartalék-Leninek. Sok-sok Lenin. Nem látni a sor végét, ami elvész a pince fagyos mélyén. Egyébként nem is kell ehhez sok szarkofág. Ha mindössze két-három, a vezérre hasonlító bebalzsamozott test fekszik ott, az is nyomasztó lenne.

Érthető, ha egy élő politikusnak van hasonmása. De egy halottnak...

BAGI IBOLYA fordítása

„Pokoli mód nehéz...”

EPILÓGUS, AMELY EGYBEN PROLÓGUSKÉNT IS SZOLGÁL

meghajlik a tömeg,
a melák,
a tulok,
Meg se tudjátok –
én nem én vagyok:
körülrajzolva kopasz koponyám
szarvakkal vagy dicsfénnel netán.⁸
Vlagyimir Majakovszkij

Majakovszkij ráhágott a dala torkára,
amit az sokáig tűrt,
de végül fellázadt ellene és megölte.
Marina Cvetajeva

Nemsokára itt van huszonegyediké. Halálának ötödik évfordulója. Nevezetes nap. Jubileum, ha nem is teljes! Sok mindent összeírtak már a vezérről. Többek között én is. Mit is mondhatnék még róla?

Ha hajlott korú néger lennék, Lenin kedvéért még oroszul is megtanulnék – ez már megvolt, *Lenin fényében tisztulok meg* – szintén nem újdonság, *Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog* – úgy ismétlik mind a mai napig, mint a ráolvasást, *Lenin hatalmas-igaz-bölcs-emberi homloka* – sajtóközhellyé vált, *Azt mondjuk Lenin, és úgy értjük: a Párt...* állandóan ezt szavalják, *Lenin velünk van, az élőknel előbb ma is*⁹ – dögunalom. Nézőpontváltás szükségeltetik. A költészet ott kezdődik, ahol megjelenik a tendencia...

A mai nap nyomasztó, zavaros és unalmas volt. Reggel megkaptam a honoráriumomat, és azonnal, ott helyben a szerkesztővel megünnepeltük, noha inni egyáltalán nem akartam. Majd a januári zimankóban rohángáltam a városban, hogy a különböző címekre elvigyem az adósságaimat. Fel kellett melegednem. De ehhez sem volt kedvem. A kiadóban váratlanul veszekedés tört ki. Utána beugrottam a kocsmába. Ekkor már jól esett az ital. Benéztem a szerkesztőségbe, majd előleget vettem fel, mert a honoráriumból csupán néhány kopejka maradt. Hazafelé menet a januári szélben kiszellőztettem a fejem. Fürgén felszaladtam a harmadikra, a kommunális lakás kis szobájába, ami az otthonom volt. Elővettem egy üveg vodkát, ittam egy jó pohárral. Most sem okozott nagy örömet. Nem lettem tőle sem vidámabb, sem nyugodtabb, és nem hozta meg az ihletet sem...

Igen, a társadalmi megrendelés megvan. Az év-for-du-ló.

⁸ Idézet Vlagyimir Majakovszkij *Olcsó kiárúsítás* című verséből. Weöres Sándor fordítása.

⁹ A kiemelt sorok Vlagyimir Majakovszkij *Vlagyimir Iljics Lenin* című poémájából valók.

A Költő sokáig járkált a szobában, közben hevesen gesztikulált. Meg kellett találnia a ritmust. Az ütemes lépések segítettek benne. A kellő hang kitöltötte egész bensőjét, de sehogy sem sikerült ritmusba foglalnia. A Költő ezt mormolta: „ra-ra-ta, ra-ra-ta-ra, ra-ta-ra”.

Friss ritmikával lekötni az olvasó figyelmét – nem kis feladat! Kutakodott az emlékezetében: kész ritmusképletek jutottak eszébe, de nem passzoltak az új vershez.

Nem lehet a végtelenségig fel-alá járkálni. Néha egyszerűen le kell ülni, és az első szavakat papírra vetni. A papír mindent elbír. A Költő leült az asztalhoz. Zavarta a köpenye, nem illett a hangulatához. Felpattant és magára kapta az öltönyét. Na, így már másképp áll a dolog. A ritmust verslábakra bontva vetette papírra a sorokat:

*Ketten vagyunk most.
Én
meg Lenin.
Lenin mint fénykép
szobám falán.¹⁰*

Tetszett neki.

A Költő már sokadjára vizsgálta a vezér fényképét: kiabálni készülő, nagyra tátott száj, emiatt bajusza mintha fölfelé meredne, kidomborodó és enyhén lejtő homlok, ami a kopaszság miatt hatalmasnak látszik...

Ennek ellenére mégsem az, aminek lennie kellene. Én és Lenin – valahogy nem stimmel. Nem szabad így indítani egy verset. Az olvasónak az agitációs költeményhez lírai bevezető szükséges. Valahonnan az emlékezete mélyéről előbukkant egy félig elfelejtett, de nagyon is fontos rím: „Csönd lesz talán – szobám falán”. Lehet, hogy most sikerül? A Költő felállt, és tovább mormogta a tra-ta-ta-tákat, időnként szavakkal és szókapcsolatokkal helyettesítve őket. Majd újból leült az asztalhoz.

*Elment a nap,
táskájába tevén
ügyeit, gondjait.
Csönd lesz talán.
Ketten vagyunk most.
Én
meg Lenin.
Lenin mint fénykép
szobám falán.*

Nem tetszett neki a „táskájába tevén” kifejezés, véletlenszerűnek, kimódoltnak találta, csak a versmérték miatt írta le. De semmi más nem jutott az eszébe, ezért

¹⁰ Vlagyimir Majakovszkij: *Beszélgetés Lenin elvtárrsal*. Gábor Andor fordítása, a továbbiakban is ez a fordítás szerepel.

nem is lehetett kitörölni. Ám a „Csönd lesz talán – szobám falán” teljesen új. És ez a fontos! Pontosan így kell verset írni.

Ugyanakkor a kontraszt végett nem ártana egy tömött villamoson utazni a Lubjankától¹¹ a... De inkább nem. Akkor oda lenne a ritmus.

A Költő felállt, és felajzottan járkálni kezdett, miközben tenyerével szinte ütötte-vágta az egyébként engedelmes levegőt. Végtagjai is az egyre harmonikusabb ritmus részévé váltak. Biztosra vette, hogy mostantól a vers magától megiramodik, s végül kiteljesedik.

Hirtelen megfordult, és ismét leült a fényképpel szemben. A vezért nem érdekelte mások ihletett állapota, és a tribünön áthajolva folytatta hangtalan kiáltozását a távolban levőknek. Meglehet, hogy fegyveres felkelésre szólított fel, vagy megint csak tanulni és tanulni.

A költő kényelembe helyezte magát a széken, és a verssorok valóban gördülni kezdtek, mint sínen kattogó csille kerekai. Kedvére való volt a „bajusza mereven fölfele néz” és a „karok fűszálai”. A széken lovaglólásban helyezkedve a Költő hideglelősen jegyezte le a forrongó, ihletett sorokat. Egészen beletemetkezett a munkába, ám lírai hőse teljesen váratlanul felpattant:

*Fölállok,
arcomon
az öröm kigyúl,
jelentéssel kell most
elébe állni:*

A Költő nagy igyekezetében mind mélyebben hajolt rá a papírokkal teli asztalra, a fényképről is elfeledkezett egy időre, ám a lírai hős cipőjével ütötte a padlón a ritmust: je-len-te-ni-je-len-te-ni!

*Lenin elvtárs,
hadd szólak
pár kurta szót,
nem szolgálatilag,
szívből¹² csupán...*

Hát igen, ez jól hangzik. Nem szolgálatilag, hanem lélekből. Noha ez utóbbi nem éppen szerencsés, úgy hangzik, mintha egy pap mondaná. Ami alkalmat adhat arra, hogy rám ragasszák a címkét, miszerint hiszek a síron túli életben, pedig nem így van. A végén még azt gondolják, hogy hiszek az olyan marhaságokban, mint a lélek. Mellesleg, hányszor elhatárolódtam már tőle a verseimben és az önéletrajzi írásaimban.

¹¹ Majakovszkij moszkvai lakása közvetlenül a történelemből elhíresült Lubjanka mellett volt (a ford.).

¹² Az orosz eredetiben a „lélekből” kifejezés szerepel (a ford.).

Nem szabad eltérni a tárgytól, nem lehet elveszíteni a ritmust. A Költő arcát vöröses fény világította be, és így folytatta:

*Lenin elvtárs,
tudja,
pokoli mód
nehéz, amit végzünk
egymás után.*

Különösen tetszett neki az utolsó lépcsőfok:

*nehéz, amit végzünk
egymás után.*

Az „után”-nak külön lépcsőfokot szerkesztett, de meggondolta magát és olyan energikusan húzta át, hogy a tinta ráfröccsent a keze alatt heverő fehér papírra. A verssorok áramlottak, pontosabban úgy tajtékzottak, ahogy a hegyi patak lezúduló vize a köveken. A továbbiakban a verses jelentés a sikereket sorolta elő: egyre több villanykörtét és ruhát gyártunk, egyre több szent és ércet bányászunk ki. Azokat is meg kellett nevezni, akik megzavarják az új életet: a gazembereket, kulákokat, aktatologatókat, talpnyalókat, szektásokat, iszákosokat, meg a gyanús elemeket általában. És a Költő felsorolta őket. Valahogy sok negatív hős sikeredett, gondolta mindenközben. De esze ágában sem volt, hogy megálljon.

Mikor már úgy tűnt, hogy elkészült a jelentéssel, a költő eltöprengett: valami ütős befejezés kellene, ami célba talál, és ellensúlyozza a vers közepének terjengősségét. Ütős kell, hogy legyen a vége, csattanót ide! – mormogta a költő, miközben az ihletett adó fényképet bámulta. A lírai hős szintén megtorpant és gondolataiba merült.

Mit művelek itt!? Azzal fejezem be, amivel elkezdtem, s azzal kezdem el, amivel lezártam. És így tovább, a végtelenségig. Csakhogy a vers lezárásához nincs szükség a lírai kezdősorokra. Próbálta, de nem ment: a befejezés a lírai rész nélkül sehogy sem hangzott. Akkor hát mi legyen? Hagyjuk ott a végén a lírai kezdősorokat. A költőt mámoros lelkesedés fogta el, miután rájött, hogy az első sorok megismétlésével keretbe tudja foglalni a verset. A befejezéshez azonnali módon odaillesztette a kezdősorokat:

*Elment a nap,
táskájába tevén
ügyeit, gondjait.
Csönd lesz talán.
Ketten vagyunk most.
Én
meg Lenin.
Lenin mint fénykép
szobám falán.*

Méltó lezárás. Már nincs hátra más, mint hogy letisztázzam. Most mindjárt, este. Ilyenkor reggelre előbukkannak a hiányosságok, és ki lehet javítani őket. Azt hiszem, úgy három éve egy cikkemben erre okítottam a fiatalokat.

És buzgón letisztázta a verset.

Egyszerre csak észrevette, hogy valaki ül vele szemben. Vagyis már nem kettesben vannak a fényképpel, hanem hármásban.

– Ki vagy te? – kérdezte a Költő, önmaga számára is váratlanul.

– Én a hős vagyok.

– Miféle hős?

– Hát a lírai hős.

– Az meg micsoda?

– Ezt így tanítják az irodalmárok. Ha például Puskin, akit te kihajítottál a jelenkor gőzhajójáról,¹³ vagy legalábbis arra törekedtél, hogy kihajítsad, azt írja, hogy „én”, ez nem azt jelenti, hogy a versben ő maga beszél és cselekszik. A versben az ő lírai hőse lép színre. Nos, én a te lírai hősed vagyok.

– És mire kellesz nekem?

– Nyugodtabban fogsz aludni. Mindazt, amit összehordtál, az én számlámra írák, mintha neked semmi közöd sem lenne az egészhez. Jobb lesz így neked.

– Miért lenne neked jobb?

– Mondjuk, amikor felelni kell a szavaidért.

– Ugyan kinek?

– Hát a lelkiismeretnek, vagy a csekának.¹⁴ Ha nincs is lélek, a lelkiismeret azért megmaradt! És a cseka is létezik. Különben, ha valamiért felelned kell, bármikor azt mondhatod, hogy nem te voltál, aki a lépcsős szerkezettel bűvészkedtél, hanem a lírai hősed. Ügyesen kitalálták az irodalmárok, nem igaz?

A Költő krárogott egyet, és gyanakvoan a vodkásüvegre nézett. Hiszen ivott belőle néhány kupicával. A lírai hős nyugodtan üldögélt, keresztbe rakta a lábát, és várakozóan tekintett beszélgetőtársára. A Költő rádöbben: mikor a lírai hős csupán árnyékként vonult végig a szobán, szinte észrevétlen maradt. Lépteinek zaja illeszkedett a ritmushoz, és nemhogy zavarta volna, hanem egyenesen segítette a munkát. Erre most mihez kezdjen vele?

– Talán a második énem vagy? Megkettőződött a személyiségem?

– Ó, dehogy! Neked olyan egód van, hogy azt még baltával sem lehet kettéhasítani. Emlékszel, mi állt a piszkozatban?

Ketten vagyunk most.

Én

meg Lenin.

¹³ Utalás a futuristák "Pofon ütjük a közízlést" című kiáltványára (a ford.).

¹⁴ Cseka, azaz „Különleges Bizottság” – a szovjet titkosszolgálat neve 1917 decemberétől 1922-ig (a ford.).

– Miért is tettél pontot a vessző helyére? Azért, hogy az „Ént” ugyanúgy nagybetűvel lehessen írni, mint a vezér nevét. Idesüss, a te Éned elfoglal egy egész sort, egy teljes lépcsőfokot a lépcsős szerkezetben! Még a vezért se hangsúlyoztad ki ennyire! Nyíltan hangoztatod: Én meg Lenin. Ráadásul kétszer – a jelentés elején és végén. Inkább azt mondtad volna szerényen, hogy Lenin és én. És mindezért a lírai hőst teszik felelőssé.

– Azért jöttél, hogy leleplezz?

– Ugyan mi értelme lenne? Leleplezed te saját magad csaknem mindegyik versedben. Mindaz, amit írtál, fennmarad. Többször ki fogják adni, többször olvasni fogják, és most figyelj, még az iskolában is arra kényszerítik a szegény lurkókat, hogy kívülről megtanulják. Te pedig majd forogsz a sírodban. Nem tudsz minden felelősséget rám hárítani.

– Tényleg olyan rossz minden, amit írtam?

– Azt hiszem, magad is tudod. Minek kérdezed? Te nagybetűs Költő voltál, remek költői vénával. Csakhogy elcserélted a költészetet erre a politikai frázispuffogtatásra, ami minden líraiságot megöl. Ki kényszerített erre? Szégyellem magam miattad. Természetesen magam miatt is szégyenkezem, de én nem vagyok önálló személy. Te viszont bármikor kijelentheted, hogy a lírai hősem volt az, aki bezavart. És nem csak az irodalmárok fogják ezt érteni. De mondd csak, mi volt ez, amit ma összehordtál? És vajon miért? A pályád kezdetén magadat istenítetted, nekem pedig rém kínos volt a lázadó verseidben élni. És most pedig lesüllyedtél az istenépítés szintjére.

– Na-na, álljon meg a menet! Egy-két dologban igazad lehet, de ezzel nem vádolsz. – A Költő fel akart állni, de rögtön vissza is huppant a székre.

– Nem vádolkak, csak a tényeket konstatalem. Felállítom a diagnózist. Olvastad Lunacsarszkijt, Bazarovot és Gorkijt. Ők egy egyszerű eszmét propagáltak: a proletáriátusnak, és főként a parasztságnak új, Isten nélküli vallást kell alapítani. És hogy lehet ezt megcsinálni? Isten helyére valamiféle absztrakt fogalmat – emberiség, nép, közösség, haladás, fényes jövő, kristálypalota, szocializmus, kommunizmus stb. – kell helyezni, és azt isteníteni. Persze a legprimitívebb módon lehet azzal is próbálkozni, hogy Krisztus helyébe Marxot állítsuk, hiszen ő a keresztény tanítást „ősközösségi kommunizmusnak” nevezte. Be lehet helyettesíteni a Bibliát *A tőkével*, az ikonokat a kommunista vezérek arcképeivel, a szentek csodatevő ereklyéit őrző ereklyetartókat a vezér mumifikálódott maradványait rejtő mauzóleummal, a lakásokban az ikonokkal teli szent sarkot a „vörös sarokkal”, ahol az új ideológia vezéréinek újságjait, könyveit és brosúráit helyezik el. A bolsevikok elvetették az istenépítést, de nálad, minden lépésnél fel lehet fedezni a csökevényeit. Mellesleg náluk is.

– Te egyszerűen valamiféle kritikus történeti-filozófiai, és nem lírai hős vagy.

– A te esetedben akaratlanul is kritikussá válik az ember. Milyen zseniálisan kezdted a pályádat, és mivel végezted? Szégyen, gyalázat! Megírtad az *Évfordulóra* című költeményt, melyben hátba veregetős-haveri hangnemben szólítod meg Pus-kint, majd egy másik versben azt mondogod: „Ne évfordulózzatok!” Juss már döntésre

végre! És most, miután letetted a tollat, elégedetten dörzsölöd a kezedet. De vajon mi olyan zseniális abban, amit most összebarkácsoltál? Nem más, mint tiszta bazarovi-lunacsarszkiji istenépítés.

– Hagyj már békén ezzel az istenépítéssel!

– Nem, maradj nyugton, most végig fogsz hallgatni. Ígyál egy kupicával, hogy ne idegeskedj. Elegem van belőled, és ezért nyíltan mindent a szemedbe mondok. Ma úgy ültetted le a fénykép elé, mintha egy ikon lenne. Az arckép magában függ a fehér falon, nincs mellette semmi. Ugyanúgy, ahogy az ikon mellé sem lehet a falra mást tenni. Érted, mire gondolok?

A költő nem válaszolt. Ivott egy kispohárral, és összegörnyedve kisomfordált a konyhába. Miután visszajött kezében pár szelet fekete kenyérrel, a tálalóból kivett még két poharat, és komótosan vodkát öntött beléjük, majd két darab kenyérrel letakarta a poharakat. Megpördült a sarkán, és súlyos testével hanyagul a magas támlájú székre rogyott.

– Na, gyerünk tovább – bólintott. – Nem tetszel nekem, de folytasd csak. Te nem fogsz inni, tudom. Ahogy ő sem.

A költő az íróasztal feletti fénykép felé intett.

– Akkor folytatom. Arra kényszerítettél, hogy felálljak, és úgy forduljak az arckép felé, mintha ikon lenne. Vajon nem azért kellett felállnom, hogy pravoszláv szokás szerint imádkozzak, mivel ülve az ikon előtt ezt sosem teszik? És vajon véletlenül hangsúlyoztad, hogy jelentesz, vagyis, hogy én jelentek ennek az ál-ikonnak, méghozzá *lélekből*, és nem csak úgy szolgálatilag? Tényleg nem érzed, hogy egy istenépítő képmás, egy bálvány előtt kényszerítettél arra, hogy imádkozzak?

A költő nem válaszolt a lírai hős kérdésére, úgymond, folytassa csak a szócséplést. Hol a kitátott szájú fényképre nézett, hol a vele szemben ülőre, a szájához emelte a kenyeret, majd letette. Úgy tett, mint aki hanyagul hallgatja a másikat.

– És még arra is rávettél, hogy fogadalmat tegyek a fénykép előtt, mint az ikonok előtt szokás: „pokoli mód nehéz, amit végzünk...” Mit jelent ez a „pokoli mód”? Netán elszólás lenne? A nehéz munkáról azt mondják, pokoli munka, nem írják körül. Te ne tudnád ezt? Nem vagy képes nevén nevezni a dolgokat. Vagyis arról van szó, hogy a szó szoros értelmében istentelen, ateista módon dolgoznak. Nem úgy néz ki az egész, mint az imádság paródiája?! Sőt nem is paródia, hanem anti-imádság. És újból úgy fejezted be, hogy Te és Lenin, vagyis Én és Lenin...(Most már én is mindent összekeverek.) Vagyis ketten vannak a szobában – a lírai hős és a vezér ál-ikonja. Hiszen számodra a vezér arcképe (ami szerintem nem túl jól sikerült) az ikonoknál is drágább, nem igaz? És mi ez, ha nem istenépítés? Lehordtad Jeszenyint, mert ő nyíltan kimondta: „Természetesen nekem Lenin sem ikon”. És neked? Neked ikon?

A költő továbbra sem szólt egy szót sem. Néha-néha rátekintett a szegényes vendéglátás harmadik, hallgatólag résztvevőjére, majd a kék szegélyű tányéron ismét rendezgetni kezdte a kenyérdarabokat.

– Nincs mit felelned, ugye? És velem mi lesz? Egy pillanatig is gondoltál rám? Hányszor kényszerítettél arra, hogy affektáljak a tisztességes... olvasók előtt? Azt gondold, hogy ez kellemes volt? Emlékezz csak, fiatakorodban ezt írtad:

*Fogom magam
és átmázolom
a Királyi Kapun
Isten képét
Rázinéra¹⁵*

– Látnod, hogy mire nem kényszerítettél, te szerencsétlen mázoló? Hát nem érted, hova jutottál az értelmetlen lázongásod miatt, te kontár piktor? Krisztus képmását a lázadó atamán ál-ikonjára akartad cserélni. Mi a csuda ez? Istenkáromlás vagy primitív istenépítés? Akkoriban még ezt úgy is fel lehetett fogni, mint fiatalos hőzöngést, lázadást a jelenkor gőzhajóján, ahol nincs helye Puskinnek! Most pedig új istent találtál magadnak, aki előtt hajlongsz. Ezt nem én mondom, valahol olvastam (vagy te olvastad, ismét összekeverem a dolgokat). Egyébként minden új ikonrombolás elkerülhetetlenül új bálványimádáshoz vezet. Az emberistenség, az istenépítés nem más, mint a bálványimádat különféle módoszata. És te bálványimádó vagy. És azzá tettél engem is a lépcsőzetes versikéidben. Dosztojevszkij figyelmeztette az olyanokat, mint te, ám Nagyméltóságod nem fogta fel, csak nevetett rajta. Most már világos, hogy saját magadon neveltél. És egyúttal rajtam is.

A Költő kihúzta az íróasztal fiókját, s belekotort. Mandzsettagombja koppant néhányat a fiók alján. Majd merengő tekintettel elővett egy súlyos, szenvtelenül csillogó revolvert. A lírai hős keserű mosollyal ingatta a fejét.

A Költő egy pillantást vetett a vezér fényképére. Az még mindig kiabált, a szemközi pusztai fal fehér ürességébe.

Jelentéseket ír sz neki, ő meg... – gondolta a Költő, az alkalomhoz egyáltalán nem illő módon.

A lírikus a lírai hős felé fordult, de az már nem volt a szobában. Ketten maradtak, mint korábban: az „Én” és a vezér a fényképen.

A költő visszapakolta a revolvert a fiókba, és jó hangosan becsukta.

Nem akart gondolkodni. Az évfordulót megünnevelte. A lírai hős kerekét oldott. A fénykép pedig idegesíteni kezdte.

Az asztalon három egyforma pohár díszelgett. Az egyik üres, a másik kettő majdnem tele volt, leborítva a megszáradt fekete kenyérdarabokkal.

SZŐKE KATALIN fordítása

¹⁵ Idézet egy 1916-os Majakovszkij versből, Szőke Katalin fordítása.

CSEHY ZOLTÁN

A fiú csodakürtje – Mahler-rontások

Fried Istvánnak

Páduai Szent Antal prédikál a halaknak

(Antonius zur Predigt)

A vastag hullámozás
halakkal, polipokkal, rákokkal telik.
És az elrendezés piszkosul szabályos lesz:
víz, hal, szó, víz, hal, szó, víz, hal, szó.
És ezek mind elnyelik egymást.

Páduai Szent Antal szentképét
haloványan tükrözi vissza a lecsitult víz,
és annál világosabban vetíti föl az égre.
Víz, hal, szó, víz, hal, szó, víz, hal, szó.
És ezek mind elnyelik egymást.

Aztán a víz, mint egy hatalmas persely,
óriási, szabályos rést mutat felénk, s a lyukon
bedobált pénz hosszút esve halkan csörren.
Víz, hal, szó, víz, hal, szó, víz, hal, szó.
És ezek mind elnyelik egymást.

A ponty piheg, a csuka gyilkol tovább,
a rák még mindig hátulról szereti,
sóvár marad a polip, a garnéla is.
Na de ez a felállítás! Víz, hal, szó, víz, hal, szó, víz, hal, szó!
És ahogy ezek mind elnyelik egymást!

Amikor láttam a Neckart

(Bald gras' ich am Neckar)

Amikor láttam a Neckart,
eszembe se jutott, hogy itt kaszáltál, édes,
több századdal korábban,
meg, persze, a Rajnánál is:
s abba (meg ebbe) mostad a kaszádról a vérem.

Én csak úszom azóta máig,
nem nagyon izgatott az idő,
azt a pár századot, akár egy gyűrűt,
könnyen elengedi a csontvázzá szikkadt ujj.

Jó nekem itt a vízben,
jó neked ott a parton,
ebben a százados sztriptízben
testem frissebben tartom.

Jaj, tudom, volt valami gyűrű, valami hal
és király is, meg, persze, szerelem-szünetek,
Neckar-mélyről bugyogó halott metaforák
harmata növecsze kaszádig füvedet.

A magányos őrszem herdója

(Ich kann und mag nicht fröhlich sein)

Állj! Ki vagy? Állj ki, vagy...
Ha-ha. Beszélsz-e halottakkal,
szellemekkel társalkodsz-e,
volt-e parázna gondolatod tisztos ütemek közt?

Gyóntatód vagyok, árnyad, beavatód,
hóhérod, vallatód, őrződ, bírád.
S te hétvilágban otthonos patkány,
aki az üdvözlést ki sem bírnád.

A kürt szavát érteni kell, a virágokét,
a lányokét a virágok között,
és a szót, mely ilyesmin megél,
beszédhibásnak mondom azt,
aki csak egy nyelvet beszél.

Itt állok, és őrzöm mások álmát,
a rémálmok horror-hátországát,
és monitoron néznek engem is,
ahogy szorongatom a nyúlt nyelű alabárdot,
miközben a városfalra pár
helyre kis virágot vizelek.

Gyere, fiú, vad a birka

(Büble, wir wollen außre gehe!)

Lány:

Gyere, fiú, vad a birka,
karám löcsét meglazítja!

Fiú:

Ne rajzolgass annyi birkát!

Lány:

Gyere, gyere!
Benyúlhatsz a zsebembe is!
Van ott ez-az, tiéd lehet.

Fiú:

Nem létezem, hogyhogy hallak?
Nincs is farkam, hogy farkaljak?

Lány:

Benyúlhatsz a blúzom alá!

Fiú:

Nem is vagyok, nincsen testem,
csak rímkényszerből születtem.

Lány:

Adok mást is, amit csak kérsz.

Fiú:

Itt egy idill vérezett el:
ne kefélj a képzelettel!

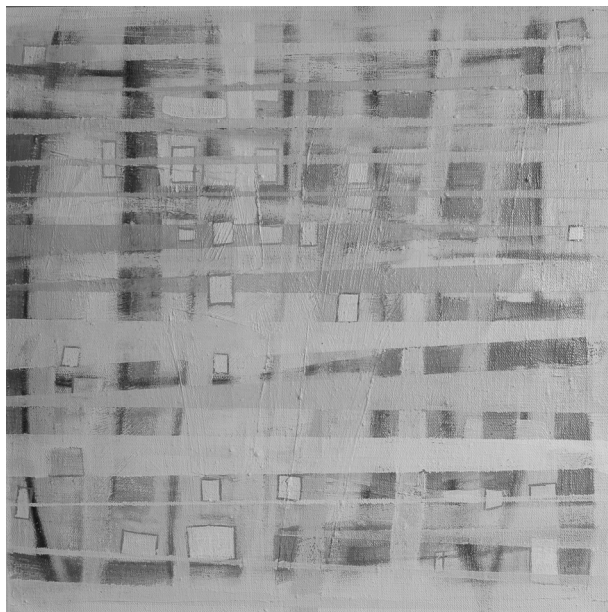
A kornétás fiúkból Byron óta

(Ich armer Tambourgesell)

A kornétás, dobos, kürtös fiúkból
Byron és a romantikusok óta elege van a lírának.
Rövidebb lesz ez a dal is,
csak afféle költői kihágás.

Rímeket se nagyon rakogatok bele,
még rossz helyen lógna ki, amivel nincs is tele.
Hagyom, pásztázza végig a vers a dalt,
mint fémdetektor a húst egy reptéren.

Arany fogan a fogban, a térdben platina térdel.
És a sípoló hangban nincs sok szemérem.
Micsoda zene! A végső vetkőzéshez.
Majd egy másolt cédén elkérem.

PARAGI ÉVA: SÁRGA STRUKTÚRA (2013)

DEBRECZENY GYÖRGY

naphosszat a templom előtt

hogy került oda
a döglött kutya
még nem volt ott
a templom előtt
éjszaka

a döglött kutya számára
az élet feladatát elvégezni
csupán tréfadolog
pedig nem volt még ott
a templom előtt éjszaka

a döglött kutya éjszaka
még nem tréfálkozott a templom előtt
igaz nem is számolta belülről
kifelé haladva
az egymásba nyíló udvarokat

a döglött kutya legyőzte
a disznót a kakast és a kígyót
nem fújja őt a nyolc világi szél
amely a szenvedélyeket szítja
a templom előtt

a döglött kutya éjszaka
még nem tartózkodott
a templom előtt
elmélkedni se látták a keresztnél
üdvtilag gondolva a három időre

a döglött kutyának nincs árnyéka
bár rá a szeretet árnya vetül
lehet-e igaz ismeret forrása
a döglött kutyáról való elmélkedés
a templom előtt

a döglött kutya
nem látja állandónak azt
ami változik pillanatonként
a templom előtt
nem érzékeli folyamatként

a döglött kutya a mozzanatokat
nem gyakorítja
nem kölcsönös és nem szenvedő
nem alárendelő de tartós és visszaható
a templom előtt

a döglött kutya a dolgokat
közvetlen módon ismeri meg
nem iktat be iktatószámokat
a tárgy és a tudat közé
a templom előtt

a döglött kutya
nem vörös és nem is fekete
nem visel vörös sem fekete koronát
amit égjáró tündérek adnak át
az ő aktivitása mégis időtlen a templom előtt

a döglött kutya tartós és visszaható
legyőzte a tudatlanságot
a vágyat és a gyűlöletet
a döglött kutya ott elmélkedik
naphosszat a templom előtt

a szemlélő figyelmét vajon nem tereli el?

szétteregetjük a hamut a szabadban
s ujjunkkal beleírjuk a kérdést
elmozdítsuk-e a tárgyakat a tudatból?
ugyanúgy lélegezzünk-e ahogyan máskor?

a létállapotok bennünk összegyülekeznek
és kis kezdőbetűvel írjuk az ént
nem léteznek ezek a virágok
amiket most megöntözzünk

ami eltűnt sosem jött létre
meditációs ülésben
sétálva vagy egyhelyben állva
pillantsuk meg a villám fényénél a bambuszt?

amikor világít a hold
jól látható az ember és az ökör?
a szemlélő figyelmét vajon nem tereli el
a négy szekrény melyekben könyvek

és iratok valának
kék öltönyünk melyet mindig viseltünk
s melyben meghaltunk
továbbá néhány ing és egy főzőedény?

MÁRTON LÁSZLÓ

Faust meghal, Faust megmenekül

(EGY KÉSZÜLŐ FORDÍTÁSRÓL)

Az alábbiakban Goethe művének részint megrendítő, részint pedig mulatságos és bizarr végkifejlete olvasható. Az események tétje nemcsak az ördöggel (még az első rész elején) kötött fogadás megnyerése-elvesztése, Faust élete-halála, üdvössége-elkárhozása; ennél többről van szó. Az ördög már jóval korábban, az első rész kétharmadánál elhurcolhatná Faustot a pokolba; a Margitnak tett szerelmi vallomásban ugyanis így szól a kiugrott egyetemi oktató: „Ne legyen vége! Soha vége!” (3194. sor.) Márpedig maga Faust ajánlotta fel, hogy Mephistopheles azonnal a hatalmába keríthesse, „Ha azt mondom a pillanatnak, / Olyan szép vagy! Kérlek, Maradj!” (1699. sköv. sor.) Igen ám, de Goethe színpadi ördöge nagyvonalú, és figyelembe veszi az Alkotó (mármint Goethe, nem pedig Isten) szándékait. Ha Faust már a szerelmi vallomás kimondásakor elbukna, akkor nem lenne tragikum. Még az első részben sem, nem-hogy a másodikban.

Így viszont, miután túljutottunk az első részt lezáró, szívet tépő börtönjeleneten, és végigkísértük hőseinket a második rész kalandjain, a klasszikus Walpurgis-éjszakától kezdve a polgárháborún át a tengerpart-projektig, a mű poétikai világa annyira kitágul, hogy jóformán már mindegy is, mi történik a színpadi értelemben összezsugorodott, elaggott Fausttal. Nem az ő személyes sorsa érdekes, hanem az ő személyén keresztül az, hogy mit tudnak kezdeni a világot alakító erők.

Nem lehet nem észrevenni, hogy mire az olvasó vagy a néző a nagy mű végéhez ér, a világból eltűnik Isten. Nincs már jelen az az „Úr”, aki a mű elején, Jób könyvének hasonló jelenetét parodizálva, Mephistopheles kezébe adja Faustot. Vannak angyalok, és van egy körvonalazatlan „örök Nőiség”, amelynek a (legvégül színre lépő, illetve szín fölé lebegő) Fájdalmas Anya inkább csak afféle szóvivője vagy szinkronhangja. És vannak üdvözült lelkek. Csakhogy Goethe a végkifejletben szakít a lélek fogalmával (ha mégis szó esik lélekről, az csak az ördög cinikus viccelődésének tárgya), a testi létezésről levált emberi lénymaradványt afféle „célhordozó erőnek”, entelekheának látja. Magyarán szólva: az üdvözülés azt jelenti, hogy az ember nem csak az életműködéseitől válik meg, hanem az egyéniségétől is. Aki megőrzi individualitását, az Mephistopheles. Ő viszont nem csak vereséget szenved, nem csak nevetségessé válik (a szodomita gerjedelem színpadi megjelenítése és zabolátlan humora önmagában is kiszabadítaná a Faustot az „unalmas klasszikus” kategóriából), hanem történeti képződménnyé is alakul, önmaga kordokumentuma lesz.

Az Éjfél-jelenetben Goethe időskori gnómaköltészetének legjavát láthatjuk színpadi cselekménnyé alakulni. A négy ősz (vagy szürke) nőalak a középkori allegóriák leszármazottja, de Goethe sűrített életbölcssége személyre szabott helyzeti erőt ad nekik, értelemszerűen főleg a Gondnak. Faust vaksága egyszerre fizikai tény és szimbólum, ugyanakkor a Gond pontos diagnózisa is: a természetet és a társadalmat leigázó, hatalomgyakorló modern ember

önccsalásáról van szó. „Kint a lámpásai égnek, / Ám bent laknak sötétségek” – halljuk a figyelemztetést (11457. sköv. sor), amiből megérthetjük: ez a vakság lényege.

A Palotaudvar-jelenetben Mephistopheles amolyan szocialista építőipari művezetőként vagy normásként lép fel, aki hajszoja a csontig soványodott foglyokat (akár a Gulag részének is tekinthetjük a csatornaépítést), ugyanakkor gúnyt űz a kivénhedt felső vezetésből. Figyelemreméltó, hogy a tengerpart kiszárítása megbosszulja magát: a terület elmocsarasodik, és lakhatatlanná válik. Csak állandó rabszolgamunkával lehet karbantartani. Ha erre gondolunk, akkor a híres gnóma – „Csak annak jár élet, szabadság / Kinek mindennap ki kell vívnia” (11575. sköv. sor) – himnikus optimista értelmezése enyhén szólva kérdésesnek érződik. Hát igen, szabad népről és gigantikus természetátalakításról fantáziálni egy kényszermunkatábor kellős közepén: ismerjük az ilyesmit.

A Sírba tétel az 5. felvonás legkomplexebb jelenete, igazából hosszú, részletes elemzést kívánna. A kiüresedett, gazdátlanúvá vált Mennysors ország kommandósai többszörösen is becsapják az ördögöt. Ellopják tőle a kárhozatra szánt lelket (bocsánat, célhordozót), akiért pedig annyit vesződött tizenkétezer verssoron át. A szeretet virágaival fertőző és undorító betegséget hoznak rá, illetve szeretetet ébresztenek benne, amely aztán az öregedő pederasztá fellobbanásává silányul. Végül pedig radikálisan átértelmezik a létezés keretfeltételeit: teljesen megváltozik, jóformán eltűnik az a „Van”, amellyel Mephistopheles mindvégig a nemlétezés próbálja szembeszegezni. Nem marad más neki, csak egy hatásos színpadi abgang.

*

Másfél évvel ezelőtt, 2013 őszén keresett meg Schilling Árpád azzal, hogy meg fogja rendezni a Katona József Színházban, két külön előadásként, a Tragédia mindkét részét, és szeretné a második részhez is az én fordításomat használni. Az „is” szócska ezúttal azt jelenti, hogy az első részt még az 1990-es évek elején lefordítottam, kötetként 1994-ben jelent meg, aztán lett belőle színházi bemutató is (Egerben, rendezte Csizmadia Tibor). A második rész fordítását tavaly áprilisban kezdtem el, és igen intenzív munkával mostanra készültem el vele. A jelen sorok írásakor, 2015. január harmadik hetében éppen kezdődik a próbafolyamat. Faustot Máté Gábor, Mephistophelest Kulka János alakítja.

Felvetődik a kérdés: miért van szükség a világirodalom egy-egy klasszikus művének – most éppen Goethe Faustjának – újrafordítására, ha léteznek érvényes régebbi fordítások? Márpedig a Faustnak mind az első, mind a második részéből kiváló költők hoztak létre nagy felkészültségről és mélyreható költői beleérzésről tanúskodó átültetéseket. Hogy csak az utóbbi hetven évben megjelent munkákat említsem: az első részt lefordította Sárközy György, Franyó Zoltán, Jékely Zoltán és Báthori Csaba, a második részt pedig Csorba Győző és Kálnoky László. (Az Európa Kiadó az utóbbi fél évszázadban a Jékely-Kálnoky duót tette sztenderd kiadványává, újabb meg újabb utánnyomásokkal, emiatt pedig Sárközy, Franyó és Csorba – nem kevésbé értékes – teljesítményei gyakorlatilag feledésbe merültek.)

Kézenfekvőnek látszik a válasz: azért, mert az említett fordítások hat vagy hét évtizeddel ezelőtt készültek (kivéve Báthori Csaba munkáját, amely 1998-ban jelent meg), ennyi idő alatt pedig változik a nyelv, sőt a lefordított mű jelentése is.

Ennél is fontosabb érv az újrafordítás mellett, hogy Kozma Andor Faust-átültetése óta, vagyis az utóbbi száz évben nem készült egységes fordítás, mindig különböző személyek fordították az első és a második részt. Jékely is, Kálnoky is kiváló költő, mindkettő gondos szövegértelmezést végzett, mindkettőjük virtuóz módon oldotta meg a legnehezebb feladatokat

is, de azért mégiscsak különböző személyek és eltérő egyéniségek voltak. Vagyis két különböző észjárás, különböző költői szemléletmód és különböző Goethe-kép áll a két magyar szöveg mögött. Ez pedig a magyar olvasó számára megnehezíti, olykor lehetetlenné teszi a két rész közti összefüggések észrevételét.

Ami pedig a leglényegesebb: az említett fordítók – ki-ki a maga módján – költészetnek tekintették Goethe művét, olyan nagyszabású költői alkotásnak, amely történetesen dialogikus formában van írva. Ez egy tökéletesen elfogadható és a versolvasók számára produktív értelmezés, de nem segíti sem a rendezők és a színészek munkáját, sem a Faust magyar nyelvű színházi recepcióját. A színházaknak olyan értelmezés adhat fogódzót, amely a Faustot színműnek tekinti, olyan dramaturgiai mozzanatsornak, amelynek számottevő – helyenként óriási – költői potenciálja van. Ez utóbbi esetben nem a költői képek hiánytalan átmentése vagy a metrika tökéletes visszaadása a legfőbb cél (bár ez sem mellékes), hanem az, hogy a szöveg világos és érthető legyen, és a színész a megszólalásait az adott szituációhoz köthesse. Ennek viszont messzemenő szintaktikai és stíluszintbeli következményei vannak.

Gyakorló színműíróként arra törekedtem, hogy előtérbe állítsam Goethe művének drámaiságát. Ez pedig azt jelenti, hogy a szellem kiszabadul a palackból (néha a szó szoros értelmében is, gondoljunk a 2. felvonásban szereplő Homunculusra). Végigsöpör a jeleneteken a színpadi ördög észjárásának szubverzív ereje és Goethe gondolkodói nagyvonalúsága cselekménnyé alakul. Az alább olvasható három jelenet ebből ad ízelítőt.

ROSKÓ GÁBOR: A BABILONI FOGSÁG (2015)

JOHANN WOLFGANG GOETHE

Faust

A TRAGÉDIA MÁSODIK RÉSZÉ

*(Három jelenet az 5. felvonásból. Fordította és a jegyzeteket írta Márton László)***Éjfél.***Négy megőszült Asszony lép a színre.*

ELSŐ

Én vagyok a Nyomor.

MÁSODIK

Én vagyok a Bűn.

HARMADIK

11385

Én vagyok a Gond.

NEGYEDIK

Én vagyok a Baj.

KÖZÜLÜK HÁRMAN

Az ajtó bezárva, be nem léphetünk,
Ez gazdag ember, itt tilos nekünk.

NYOMOR

Én leszek árnyék.

BŰN

Én leszek semmi.

BAJ

Engem jó dolgában észre se tudna venni.

GOND

11390

Ti nem keresitek fel az ő otthonát,
De a Gond besurran a kulcslyukon át.*(A Gond eltűnik.)*

NYOMOR

Ősz nővéreim, én itt nem várok.

BŰN

Akárhová mégy, én csatlakozom.

BAJ

A Baj minden esetben mögöttetek áll.

HÁRMAN

11395

Eltűnik a csillag, felhő szalad össze.
Ott hátul, ott hátul, ott messze, ott messze
Ott jön a bátyánk, ott jön – a Halál.

FAUST (*a palotában*)

Négy jött, és elmegy innen három.
Beszédük értelmét hiába várom.
11400 Az egyik azt mondta, hogy ő a „Baj”,
Aztán a Halált hozták szóba. Jaj!
Tompá kísértethang: lelke feldúlja.
Még nem vagyok felszabadulva!
Ha megszabadulnék a mágiától,
11405 Feledve minden varázsszót, mely gátol,
Természettel férfiként öltre menni:
Úgy érdemes volna embernek lenni.
Az voltam, mielőtt lábam tévútra hágott,
S elátkoztam magamat, a világot.
11410 Most már a levegő annyira tele rémmel,
Hogy jó utat bárki hiába kémlel.
És ha a nappal józanul ragyog,
Az éj úgyis agyrémekkel vacog.
Vidáman jártuk be a zsenge rétet;
11415 Varjú károg: mi szól belőle? Végzet.
Elméinkben százféle babona ködlik:
Jelet hagy, óva int, és szembeötlik.
Így sarokba szorítva nincs mit tenni.
Az ajtó nyikordul, de nem jön senki.

(*Megriad.*)

11420 Van itt valaki?

GOND

Kérdésben a válasz.

FAUST

No és ki vagy?

GOND

Itt vagyok; elég már az.

FAUST

Takarodj!

GOND

Itt a helyem éppen.

FAUST (*feldühödve, majd lecsillapodva, önmagához*)

Ne keress menekvést varázsigékben.

GOND

Ha füled kerül nagy ívben,
11425 Úgyis dübörgök a szívben.
Változékony alakomban
Szörnyűséges hatalom van.
Veled vagyok vízen, erdőn,
Keserítőn és kesergőn.
11430 Bárki megkap, bár senki se kér,
Ha elátkoz, ha dicsér. –
Sohasem ismerted a Gondot?

FAUST

Én, mint ki a világnak nekirentott,
 Mit megkívtam, azt megfogtam,
 11435 Mi nem érdekelt, azt eldobtam,
 Mi futott előlem, azt utolértem.
 Csupa vágy, csupa vágyteljesülés,
 Újabb vágyak, száguldó szédülés
 Az életen át: előbb nagy erőssel,
 11440 Aztán bölcsebben. Most már pihenő kell.
 A világnak sok helyén megfordultam;
 Azt nem látom, milyen a túlban.
 Aki önmagához hasonlót
 Képzelt felhők fölé, az elme-bomlott.
 11445 Ez a föld, itt, legyen számunkra téma!
 A rátermettnek a világ nem néma.
 Az Örökkévalóval vacakoljunk?
 Amit megismerünk, abba markoljunk!
 Egy életen át így tegyék:
 11450 Ha kísértet jön, én megyek.
 Kínom és örömöm mozgásban van szünetlen;
 Vagyok mindig elégedetlen.

GOND

Aki alám rendelődik,
 A világgal nem törődik.
 11455 Örök bánat őt elkapja:
 Nem kel, nem nyugszik a napja.
 Kint a lámpásai égnek,
 Ám bent laknak sötétségek.
 Úgy teng-leng, hogy bármi kincsben
 11460 Része neki soha sincsen.
 Jó sors, balsors neki hóbot,
 Szomjan hal, bár ihat jó bort.
 Várjon örömet, várjon bajt,
 Mindig azt mondja, hogy „Jó, majd”.
 11465 A jövőt csak számíttatja,
 Önmagát így félbehagyja.

FAUST

Elég! Nem bírom ezt a mániát!
 Ne halljak már több ilyen hülyeséget!
 Tűnj el! Ha szól silány litániád,
 11470 Nagy bölcsesség is tébolyban ér véget.

GOND

Vajon menjen? Vajon jöjjön?
 Nem tőle függ, hogy eldőljön.
 Bejárt úton botorkálva
 Lépked előre meg hátra.
 11475 Szánalmas züllése gyorsul,
 Látni nem tud már, csak torzul.
 Terhe magának és másnak,

11480 Levegőt szív fulladásnak.
Nincs élete, nincs halála,
Nincs benne harag, se hála.
Így hát lefelé szökellő,
Gyűlölt „nehogy”, fájó „kellő”.
Fél-szabadság, szenvedéssel,
Fél-álom, rossz ébredéssel:
11485 Az útján ezek kísérik,
Míg a pokolra megérrik.
FAUST
Ilyet, ti nyomorult kísértetek,
Tesztet az emberrel sokszor, sokáig:
A közömbös napok, hetek
11490 Sora miattatok fájó zavarrá válik.

Tudom, hogy nehéz lerázni a démont,
Szellem-láncait nem lehet leverni,
De lopakodó hatalmadat, ó, Gond,
Sohasem fogom elismerni.
GOND
11495 Tapasztald meg: ha elátkoztalak,
Hamar foganatos az átok.
Az ember, míg tart az élete, vak;
Faustus, végül te is mondd, hogy „Nem látok”.

(Rálehel.)

FAUST (megvakulva)

11500 Bár úrrá lett az éj sötétje rajtam,
De itt belül ragyog a fény.
Mit kigondoltam, végrehajtom:
Az úr szava a súly, a tény.
Hé, szolgák! Álljatok munkára készen!
Csináljátok, amit kitaláltam merészen!
11505 Fogja az ásó és lapát nyelét
A kijelölt résznél minden cseléd!
Gyors szorgalom, szigorú fegyelem
Legszebb jutalmát elnyerem.
Hogy e nagy mű elkészülhessen,
11510 Száz munkáskezet *egy* szellem vezessen!

A palota előtti nagy udvar.

Fáklyák.

MEPHISTOPELES (munkafelügyelőként vezényel)

Gyerünk, gyerünk! Nyomás, nyomás,
Ti lötytyedék lemúrok!

Fél természet, sok foldozás:
Csont, ízület, ínhúrok.

LEMÚROK *(kórusban)*

11515 Engedelmeskedni fogunk!
Úgy hallottuk fél füllel,
Hogy lesz majd egy nagy birtokunk,
Mely itt közel terül el.

11520 Hegyes karót emel a mancs,
A mérőláncot kézbe vettük;
Hogy miért szólít a parancs,
Azt közben elfeledtük.

MEPHISTOPHELES

Itt nem kellene mérőműszerek;
Ti magatok vagytok a mérték!
11525 Nyúljon ki a leghosszabb köztetek,
A többiek, ha a talajt elérték,
Ahogy apáink esetében,
Téglalap-formát mélyítsenek szépen!
Tág palotából szűkös lyukba:
11530 Ilyen ostobán fut az élet útja.

LEMÚROK *(ásás közben bohóckodnak)*

Míg ifjú voltam és tüzes,
Úgy rémlik, hogy finom volt;
Ha szólt a zene, ment a tánc,
Lábam ugrált és tombolt.

11535 Az öregkor mankót adott,
Bicegni megtanítva.
A sír ajtajához botlottam én;
Mi a francnak volt nyitva?

FAUST *(kilépve a palotából, a kapuoszlopok mentén előretapogatózik)*

Örülök az ásócsörömpölésnek!
11540 E tömegre szorgos munkája rávall:
A földet megbékítik önmagával,
Határt szabnak hullámverésnek,
A tengert szigorral fegyelmezik.

MEPHISTOPHELES *(félre)*

Szolgálatukat csak nekünk teszik
11545 Gátjaid, mik a vízbe kúsznak!
Nagy lakomát készítesz Neptunusnak,
Aki, mint tudjuk, vízi ördög.
Így is, úgy is elbuktok és letörtök:
A mi cinkosaink az elemek,
11550 És együtt végzünk veletek.

FAUST

Felügyelő!

MEPHISTOPHELES

Parancs?

FAUST

Az a fontos, hogy
Legyen kéznél minél több munkás!
Toborzás! Kényszer! Semmi nyugvás!
Csábíts! Fizess! Erőszakoskodj!
11555 Friss hír jöjjön nekem mindannyiszor:
Meddig készült el a csatorna-sor?

MEPISTOPHELES *(halkan)*

Újabban arról jött nekem hír,
Hogy nem *sor* készül itt, hanem *sír*.

FAUST

11560

A hegynél egy mocsár a fejét felüti,
Az elnyert tájat rothadásba vetvén.
Árok, mely a fertőt levezeti,
Ez volna a legfőbb eredmény!

11563/A

11563/B

Millióknak nyitok térségeket,
Hol veszélyek között bár,
De ki-ki szabadon jár,
S közös célért tehet-vehet.

11565

Termékeny, zöld a rét: ember és falka
Boldogan özönlik az új talajra.

A szorgos nép, ha felhordta a gátat,
A házépítésnek is nekiláthat.
Gáton belül paradicsomi táj;

11570

A hullám felcsapón lyukat hiába váj,
Hiába próbál dühödten betörni:
Közös erő fog minden rést betömni.

Átjár a felismert adottság,
Mely a bölcsesség legvégső szava:
Csak annak jár élet, szabadság,
Kinek mindennap ki kell vívnia.
Dolgos élet vár, veszélytől övezve,
Gyerekre, felnőttre, öregre.

11575

Szeretném látni ezt a képet:
Szabad földön hemzsegeő szabad népet!
Azt mondhatnám a pillanatnak:
Olyan szép vagy! Kérlek, maradj!
Akkor emlékműm fennmaradnak,
Évezredek sora is élve hagy!

11585

Ilyen boldogság előérzetében
E nagy pillanatot élvezem éppen.

(Faust összergy. A Lemúrok felnyalábolják, és kiterítik a földön.)

MEPHISTOPHELES

Neki kéj és öröm boldogságot nem ad,
Így vadászik változó alakokra;
Jön a végső, rossz, üres pillanat,
11590 Mit a nyomorult visszafogna.

	Nekem erősen ellenállt: Az Időtől nyerte el a halált. Megáll az óra.
KAR	Nem jár. Néma csend. Lehull a mutató.
MEPHISTOPHELES	Az lehullt, ez lement.
KAR	Véget ért.
11595	MEPHISTOPHELES
	„Véget ért”: ostobaság! Mi az, hogy „véget ért”? A szintisza Semmivel egybevág! Minek ez az örökös teremtmény? Minden teremtményt le kell győzni! 11600 Ez a „véget ért” miről szólna? Annyi, mintha nem is lett volna. Mégis körben forog, mintha létezne. Az örök Semmiség nekem szebb eszme.
Sírba tétel.	
LEMÚR (szólista)	Mért ily silány, ásó-lapát 11605 Munkája nyomán, e putri?
LEMÚROK (kórusban)	Számodra, vászon inges lakó Rosszabbnak kellene jutni.
LEMÚR (szólista)	Ki látott szobát, ily sivárt? Se asztalok, se székek!
LEMÚROK (kórusban)	A kölcsön rövid volt, lejárt, 11610 Hitelező: tömérdek!
MEPHISTOPHELES	A test hever, a lélek menekül. Mutatom a vérrel írt dokumentet, De most sajnos sok mód van, mely kimentett 11615 Lelket az ördög karmai közül. Botrányos lett a régi módszerünk, Az új mód protekció nélkül gyatra. Különben annyit mondanék: „Gyerünk!”; Így szükségem van segítő csapatra. 11620 Jól menni így nekünk semmi se fog! Bevált szokás és régi jog: Egyikre sem lehet számítani!

- 11625 Régen az ipse a lelkét kifújta,
Én figyelek, s amikor az elbújna,
Hopp: lecsapok, és el van kapva, ni!
Most a lélek gyorsan ki nem szökell,
Marad lakója a förtelmes testnek;
A bomló elemek, mik összevesznek,
Szégyenszemre ők űzik el.
- 11630 Bár naphosszat azzal vacakolok,
„Hol?”, „Mikor?”, „Hogy?” történik a dolog,
A Halál elvesztette erejét:
A „Tényleg?” kérdés terjed szerteszét.
Vágyódva nézek a merev tagokra,
Csak tetszhalott: mozdul az izmok csokra.
(Szakaszparancsnoki gesztusokkal sorakozót vezényel.)
Lépés, indulj! Siessetek,
Urak, egyenes és görbe szarvúak,
Ördöglisztből, ördögdarából gyúrtak!
Pokol Torka is jöjjön veletek!
- 11640 Bár van a Pokolnak sokféle Torka,
Más jut mindenkinek, rangja szerint,
Poklunk, ha így megy tovább, visszatolja
Magát az egyenlőséghez megint.
(Baloldalt feltárul a rettentő Pokol Torka.)
Tépőfogak nyílnak szét; a garatból
Tűzáradat zúdul ki dühösen,
És nem messze az izzó torkolattól
Tűzváros örök lángjait lesem.
A tűzzel együtt úszik a sok béna,
Előremenekül a fogakig,
- 11650 De szétmorzsolja őket a Hiéna,
S a forró uszodát előlről kezdhetik.
A zugokban lehet még sok mindent találni:
Ily sok szörnyűség ily kevés helyen!
A bűnösre nem árt rákiabálni;
Azt hiszi, hogy a túlvilág selyem.
(A rövid és egyenes szarvú Vastag Ördögökhöz:)
Ti tüzes pofájú, kövér csavargók!
Kicsattantok a Pokol paraszától!
Zsír párnás, rövid, merev tarkók!
Itt lent kapjátok el, mi foszforként világol:
- 11660 A lélek az! Psyché a lepkeszárnyal!
Ha azt kitépitek, marad a ronda féreg,
Melyet még tüzes pecsétem is árnyal,
Aztán megy a lángörvénybe a lélek!
- 11665 Figyeljete az alsó kerületre,
Ti Tömlők, ez a dolgotok!
Hogy neki ott lakozni van-e kedve,

A kérdés nem ezen forog.
Vigyázzatok! Kedvenc helye a köldök:
Ott szöknék el az ilyen kölkök.

(A hosszú és görbe szarvú Vékony Ördögökhöz:)

11670 Sok magasra nőtt, bamba pózna!
A ti dolgotok a légvédelem!
Karak és karmok kinyújtózva,
Hogy a lélek, ha száll, fogoly legyen!
Nyilván büdös neki a régi ház:
11675 A zseni, ha lehet, a magasban tanyáz.

(Glória, jobb szélen, fentről.)

MENNYEI SEREG

Hírvivők, gyertek,
Mennyei berkek
Felől repüljete;
Bűnre bocsánat,
11680 A por feltámad.
Minden természet
Hordozza részed,
Szálljon utánad,
Égi sereg!

MEPHISTOPHELES

11685 Kornyikálás, ocsmány zsibongás:
Fentről jön, gyűlölt napfénnel teli!
Amolyan félig férfi, fél-női sikongás,
Ahogy a jámbor ízlés kedveli.

Terveztük egy borzalmas pillanatban,
11690 Az emberfajt hogyan pusztítsuk el;
A legszörnyűbb, mi fejünkből kipattan,
Az áhítatnak éppen megfelel.

Képmutatók az angyal-seggfejek!
Tőlünk lopnak ötletet általában.
11695 A mi fegyvereinkkel küzdenek:
Ők is ördögök – álruhában.

Örök szégyen, ha most veszítünk.
Gyerünk a sírhoz, itt jól befeszítettünk!

ANGYALOK KARA (rózsákat hajigál)

Fénnyel teli rózsák,
11700 Balzsamos valóság,
Rebbenők, lebegők,
Életet lehelők,
Szarak, szárnyakon ringók,
Feslett pecsétű bimbók
11705 Kinyílt virággá érnek.

Tavaszkadadjon,
Színe lombnak és vérnek,
Édenkertet adjon
A nyugovóra térnek.

MEPHISTOPHELES

11710 Mit sunnyogtok? Hol a pokoli tempó?
Mutassatok erőt! Ők meg hadd szórják!
Helyére minden ördög-bunkó!
Ők azt hiszik: ha potyognak a rózsák,
A forró ördögöt lehűti, mint hó.
11715 Ti ráleheltek: elfonnyad a bimbó!
Na, tüzeljétek, Tüzikék!
Már fakul a virág... – Elég! Elég!
Megálljatok! Orrlyuk és pofa súlyba!
Egy kicsit sok tűz lett kifújva!
11720 Ti nem tudjátok, mi a mérték!
Nem fonnyad, hanem barnul és ég!
Lángolva hull rátok a pernye!
Vigyázat! Húzódjatok össze! Ejnye!
Az erő elszáll... Bátorság sehol...
11725 Az ördög áhítatot szimatol.

ANGYALOK KARA

Üdvhozó virágok,
Boldogságos lángok,
Szeretet, áradó,
Örömet átadó,
11730 Mit szívek szeretnek.
Ige, igazra,
Éter, színtiszta:
Napfényt ad vissza
Az Örök Seregnek.

MEPHISTOPHELES

11735 Szégyen, gyalázat! Mennyi agyalágyult!
Sok Sátán fejre állt, aláhullt!
Bukfencezett az összes ördög-süldő,
És seggel lefelé Pokolba rontott.
Jót tesz a megérdemelt forró fürdő!
11740 Én maradok: tartom a frontot.
(A lebegő rózsákkal hadakozik.)

Tűnés, Lidérc! Te, ott! Hiába fénylesz,
Elkaplak, s belőled kocsonya-lény lesz.
Mit röpködsz? Nem takarodol?
Rám tapad, mint szurok! Bőröm alá hatol!

ANGYALOK KARA

11745 Mi nem nektek való,
Azt kerüljétek.
Mi bensőtöket zavaró,
Azt ne tűrjétek.
Ha erővel betörne,

- 11750 Szükség van éber őrrre.
A Szeretet csak azt fogadja be,
Ki szeretni tudó!
- MEPHISTOPHELES
- Ég a májam! A szívem! A fejem!
Ördögfeletti egy elem!
- 11755 Sokkal perzselőbb a pokoli tűznél!
Ezért jajgatsz, ha oly szerelmet úznél,
Mely tárgyától nincs viszonzva,
Mégis szívedet és szemedet vonzza.
Az enyémet is! Ez miféle szellem?
- 11760 De hiszen harcolok ez ellen!
Pusztá látványa már-már megsebez!
Idegen érzés bújt belém? De furcsa!
Tetszik nekem a sok csinos fiúcska!
Mért nem átkozódok? Mi ez?
- 11765 Ha én hagyom magam hülyére venni,
Kit hülyézzenek le a népek?
A srácok, kiket meg akartam enni:
Tündibündik! Annyira szépek!
- 11770 Mondjátok csak, ti gyönyörű fiúcskák:
Nem őstök nektek is Lucifer?
Élveztétek a csókom lucskát;
Itt-létetekről ez az óra nyer!
Ez a dolog nekem olyan természetes,
Mintha már százszor találkoztunk volna.
- 11775 Szemem rátok, mint éhes macska, les:
Bennem találtok rajongóra.
Gyertek közelebb, gyönyörű cél!
- ANGYALOK
- Megyünk, megyünk; te mintha menekülnél.
Mi közeledünk; te, ha tudsz, maradj!

(Az Angyalok, közelebb húzódva, elfoglalják az egész színpadot.)

MEPHISTOPHELES *(akit kiszorítottak a rivaldára)*

- 11780 Ti szidtok minket átkos szellemeknek?
A varázslatok tőletek erednek:
Vonzerőtök férfira, nőre nagy!
Micsoda átkozott kaland!
Ez a szerelem, mely gyötör kitartón?
- 11785 A testem lángban áll fönt és alant;
Alig érzem, hogy ég a tarkóm.
Mit röpködtök oly magasan?
Mozogjatok már világiasan!
Bár tényleg jól áll nektek a komolyság,
- 11790 De az se baj, ha arcotok mosolyt vág.
Attól esnék csak elragadtatásba!

- 11795 Gondolok a szerelmes pillantásra...
Egy kis szájhúzás – ennyi az egész.
Te, magas csávó, téged nagyon bírlak!
Papos külsődből szívesen kisírlak:
Könyörgök, egy kicsit vágyódva nézz!
És nem ártana némi meztelen bőr!
A hosszú hálóing nagyon szemérmes!
Elfordulnak... Így még szebbek, mint szemből!
11800 A sok kis strici gusztá... aranyérmes!

ANGYALOK KARA

- 11805 A tisztulást áthassák
Szerető lángok!
Akin ül átok,
Gyógyítsa az igazság,
Így a gonoszra
Megváltást hozva,
Mindenség-Egyesülésben
Üdvösséget érjen.

MEPHISTOPHELES

- 11810 Jaj nekem! Száz fekély dudorodik!
Mint Jób, ki magától undorodik!
De győz az ördög, ha átlát magán,
S hisz benne: erős a pokoli klán.
Menekvés az ördögi szenvedély,
Ha a szeretet a bőrön fekély.
11815 A szeretet-lángocskák sápadoznak,
S én, mint illik, titeket mind átkozlak!

ANGYALOK KARA

- 11820 Akit a tűzfény
Befon s körülvesz,
Az üdvözült lesz,
És jóval egyesült lény.
Szóljon a hálaének,
Száz hang, egyesülő!
Tisztult a levegő:
Lélegezzzen a lélek!

(Magasba emelkednek, és elragadják Faust halhatatlan részét.)

MEPISTOPHELES (körülnéz)

- 11825 Ez mi volt? Ezek hova lettek?
Engem a kiskorú nép meglepett!
A zsákmányukkal az égbe siettek;
Ezért nyammogtak itt a sír felett!
Elrabolták egyetlen kincsemet!
11830 A drága lelket, mely hozzám volt kötve,
Ezek elcsaklították a ködbe!

- 11835 És most kihez menjek panaszra?
Írott jogomnak érvényt ki szerez?
Öregségedre át vagy baszva:
Dühöngjél! Kellett neked ez?
Rettentőn mellétenyereltem!
Sok fáradság – hiába voltak ők!
Ocsmány és abszurd vonzalomra leltem:
A lángra gyúlt ördög lebőg.
- 11840 S ha a csapda gyermekem és sekély,
Melybe estem ravasz fejfel is még én,
Akkor az ostobaság nem csekély,
Mely hatalmába kerített a végén.

JEGYZETEK

A fordítás a „Hamburgi Kiadás” alapján készül, a sorok számozása is ehhez igazodik. (Goethe: Faust. Herausgegeben und kommentiert von Erich Trunz. München, 1991.)

Éjféli: az előző jelenetekben Faust erőszakkal megszerzi egy idős házaspár kunyhóját és kertjét. Amikor megtudja, hogy Mephistopheles és segédei meggyilkolták a két idős embert, lelki-furdalás fogja el. Ennek nyomán jelenik meg ajtaja előtt a négy ősz nőalak.

11404. *Ha megszabadulnék a mágiától:* vagyis az ördög befolyásától. Ez a Mephistophelesszel kötött szerződés értelmében lehetetlen.

11423. *Ne keress menekvést varázsigékben:* Faust azzal áltatja magát, hogy varázslattal elűzhetné a Gondot, ha akarná.

11433. *Én, mint ki a világnak nekironított:* Faust itt következő monológja, a teljes mű ismeretében, az öngigazolás és az öncsalás kirívó példájaként értelmezhető.

11512. *Leműrok:* eredetileg a régi római hiedelmekben szereplő temetői kísértetek, Goethénél inkább amolyan oszlásnak indult, beszélő és mozgó holttestek, illetve csontig soványodott, kizsákmányolt proletárok. Mephistopheles nemcsak hajszoja, hanem ki is gúnyolja őket.

11531. *Míg ifjú voltam:* Goethe a *Hamlet*-ből vette és alakította át a sírásók dalát. A *Faust*-ban, főleg az első részben számos Shakespeare-től eredő motívum van.

11547. *vízi ördög:* Mephistopheles az antik tengeristent a kollégájának minősíti, egyszersmind elhelyezi a keresztény világrendben. Kijelentésével egyébként egy közelgő, pusztító szökőárra utal. Goethe tervezett egy ilyen jelenetet, de nem írta meg.

11558. *sor (...) sír:* Goethe a „Graben” ’árok’ és „Grab” ’sír’ szavak hasonlóságával játszik.

11559. *mocsár:* Eckermann, aki jól ismerte az Északi-tenger partvidékét, mesélt Goethének a tengertől elhódított területek gyakori elmocsarasodásáról.

11572. *Közös erő:* vagyis állandóriadókészültség van.

11579. *Szeretném látni:* Faust nemrég vakult meg.

11582. *Olyan szép vagy! Kérlek, maradj!* ezek azok a szavak, amelyek kimondásakor a szerződés, illetve fogadás értelmében Faust az ördög hatalmába kerül. Faust ezt feltételes módban, mintegy idézőjelben mondja, Mephistopheles mégis lecsap rá.

11604. *Mért ily silány:* újabb utalás a *Hamlet* temetői jelenetére.

11633. *A „Tényleg?” kérdés terjed:* ironikus utalás a korabeli sajtóban gyakran tárgyalt tetszhalál-esetekre, illetve a hatósági halottkémlés bevezetésére.

11639. *Pokol Torka:* Goethe, illetve Mephistopheles az itt következő sorokban különböző középkori pokol-ábrázolásokra, valamint Dante toposzaira utal.

11660. *Psyché a lepkeszárnyal:* a lélek ókori eredetű allegóriája.

11674. *büdös a régi ház*: a bomlani kezdő test.
 11675. *A zseni*: az ördög nyilván gúnyolódik. Aligha tartja Faustot valóban zseninek.
 11676. *Hírvivők*: angyalok, a görög szó eredeti értelmében.
 11686. *gyűlölt napfény*: a színt bevilágító glória fénye.
 11687. *félíg férfi, fél női sikongás*: Mephistopheles az angyalokat hermafroditának tartja.
 11716. *tüzeljetek, Tüzikék, „pustet, Püstriche”*: a Püstrich egy (északnémet hiedelmekben élő) tüzes szellem.
 11742. *kocsonya-lény*: Németország egyes részein a lidércet amolyan foszforeszkáló, kocsonyás tömkelegnek tartották.
 11744. *Bőröm alá hatol*: Mephistophelest a bőrébe égő rózsák gerjesztik szerelmi vágyra.
 11810. *Jób*: „és Jóbot [a Sátán] undorító fekélyel sújtotta tetőtől talpig”, Jób 2. 7.

Köszönet illeti a Magyar Goethe Társaságot, amiért támogatásával segítette a fordító munkáját.

SINKÓ JÁNOS: ÁRNYÉKOK (2013)

Ignotus német versei

Ignotus Hugót (1869–1949) az irodalomtörténet-írás kritikusként, a Nyugat főszerkesztőjeként tartja számon, ő maga azonban következetesen írónak, sőt költőnek vallotta magát. Ezen az önbesoroláson nem változtat, hogy – maga is elismerte – kevés verset írt, a szövegkorpusz, amely nevéhez köthető, zömmel cikkekből áll. A cikkek versekhez mért dominanciája persze egyáltalán nem mellékes kérdés, épp ez a diszkrepancia egyedíti nagyon markánsan az életművet. De az önmeghatározás mégsem hagyható figyelmen kívül. Jelzi egy beállítódás alapszerkezetét, s már csak ezért is sokkal nagyobb figyelmet kell szentelni verseinek. Sajnos, ez a munka sok nehézséggel találja magát szemben. Mindenekelőtt, az Ignotus-életmű mindmáig még bibliográfiailag sincs számba véve, s így az sem tudható pontosan, mennyi az a „kevés” vers valójában. Aki e kérdéskörrel egyáltalán szól, az tulajdonképpen az 1918-as verskötetre hagyatkozik, abból szemelget. Így, értelemszerűen, az 1918 utáni verstermés elsüllyedt, ismeretlenségbe vész. Pedig a jogilag nem, de *de facto* emigráns Ignotus bécsi éveiben még németül is írt verseket, s ezek léte önmagában is kihívást jelent az irodalomtörténet-írás számára.

Hogy Ignotusnak német versei is vannak, bizonyos értelemben maga is meglepetés. Sok megnyilatkozása tanúsítja, tisztában volt a probléma természetével, az irodalmi mű nyelvhez kötöttségével. S önmagát, amikor rendszeresen németül írta cikkeit, akkor is nem német (osztrák), hanem magyar írónak tekintette. Elvi megfontolásainak rekapitulációja külön cikket érdemelne – egyszer ezt meg is kell írni. Most viszont arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy a jelek szerint mégis volt egy történeti pillanat a húszas évek közepén, amikor megkísértette a német nyelven való alkotás lehetősége. Ennek jele egyebek közt, hogy ő fordította németre Hatvany Lajos családregejénét – s 1925-ben négy német verset is publikált a Békessy Imre médiabirodalmához tartozó *Die Bühne* című lapban.

E versek némi magyar visszhangra is leltek. Supka Géza könyves folyóiratában, a *Literatúr*ban 1928 februárjában megjelent egy „bécsi levél” *Magyar írók és újságírók idekűnn* címmel, s ebben egyebek közt ez olvasható: „Bécs nagy napilapjai között alig van olyan, amelynek szerkesztőségében ne ülne egy-két magyar is, sőt vannak lapok, amelyeket úgyszólván teljesen magyarok irányítanak. Ilyen elsősorban a legelterjedtebb délutáni hírlap, a ‘Stunde’ [...]. Testvérvállalata, a ‘Bühne’, körülbelül a mi ‘Színházi Életünk’-nek felel meg, ha kevesebb kiadói leleménnyel szerkesztődik is. Ide írja hetenként Ignotus apró tanulmányait a világ tarka-barka jelenségeiről, elsősorban természetesen a színházi és irodalmi eseményekről. Magyar olvasóinak meglepetésére az elmúlt hetek egyikén, váratlanul csiszolt német versekkel ugrott ki a porondra, amelyekben az öregedő férfi szerelmi lírájának mélyről bugyogó hangjait üti meg.” (*Literatura*, 1928. 2. sz. 42.) A névtelenségben maradó szerző cikke hamar feledésbe merült, tudomásom szerint mindmáig senki nem hivatkozott rá, s így Ignotus verseire sem figyelt föl senki. A verseknek ezt az elsüllyedését segíthette, hogy magyar könyvtárban a *Die Bühne* csak hiányosan van meg – s maga a beszámoló is pontatlan. Ignotus versei nem 1928 elején (vagy 1927 végén) jelentek meg, hanem korábban, 1925. május 14-én, a 27. számban, a 11. oldalon. (A verseket Michael Bíró, azaz Bíró Mihály illusztrálta – meglehetősen

konvencionálisan.) Érdekes, hogy ekkor egyszerre négy Ignotus-vers jelent meg: *Ich tu' mir leid*; *Schicksal*; *Abschiedswerben*; *Unheilbare Leiden*.

(Csak zárójelben, a névhasználat történeti adalékaként jegyzem meg, a lap így adta meg a szerző nevét: Gedichte / von Hugo Ignotus.)

A verseket most németül, és – Szijj Ferenc fordításában – magyarul is közreadjuk.

Lengyel András

Ich tu' mir leid

Es ist wie nichts, es ist wie Nacht –
Wann hab' ich nur zuletzt gelacht?

Es steht wie stumm, es schweigt wie leer –
Wo kommt nur all die Öde her?

Es weilt wie längst, es bleibt wie tot,
Dem müdem Mund entsinkt das Brot,

Es dauert wie die Ewigkeit,
Ich tu' mir so unsäglich leid.

Magamtól szenvedek

Csak semmi ez, csak éjszaka –
Öröm belőle nem fakad.

Csak hallgatás, üres közöny –
Honnan e lelki kínözön?

Velem marad, halott, de fáj,
Kenyérhez is fáradt a száj,

Így telnek el évezredek,
Saját magamtól szenvedek.

Schicksal

Männertränen fließen nicht. Sie scheiden
Wachsern-starr sich von des Lides Spannung.
Wie ein Aussatz aus verseuchter Seele
Wie der Angstschweiss aus gepreßtem Herzen.

Durch der Tränen wunde Nebelflimmer
Lege ich den Blick dir auf die Schulter
Bruder, dem ich nehmen soll das Liebste.
All das Müde des Gewährenmüssens,
All das Dumpfe des Entgleitenlassens,
All dein Weh fühl' ich dir nach. Ich möchte
Selber wohl das süße Fleisch zerfleischen
Das sich zwischen uns gestellt. Doch Ohnmacht
Treibt mich zu ihr, wie sie von dir; macht mich
Zum Verräter; ihr zum Sklaven, an dir zum
Mörder. Ach, wie ist die Liebe Schicksal!

Sors

Férfikönnyek nem folynak. Viaszként
Préselődnek megfeszült szemekből.
Mint fertőzött lélek váladéka.
Lázás szívből félelemverejték.

Könnyeim sebzett ködcsillogásán
Át tekintek vállaidra, testvér,
Kit megfosztok a legkedvesebbtől.
Ráhagyatkozásod fáradalma,
Engedésed minden tompasága
Bennem fáj tovább. Magam szeretném
Édes húsát mind ízekre szedni
Annak, ki közénk állt. Ám aléltan
Sodródom felé, és tőled ő is, így
Leszek áruló, rabszolga-férfi,
Gyilkosod. Kegyetlen sors, szeretni!

Abschiedswerben

Ich hab' für dich, was mir verblieb vom Leben,
Nur Wochen noch, nur Tage zu vergeben.

Den letzten Krampf, die letzte Glut, die letzte
Träne, die mir die welke Wange netzte.

Kaum leb' ich mehr. Ich war' für dich die bloße
Erinnerung, irrlichternd dir im Schoße,

Das Flaumgefühl ich, in der Lippen Fieber,
Als Mitgift nehme in den Tod hinüber.

Du loderst mir in allen Fingerspitzen.
Ich trink dich mit dem Aug – doch was kann's nützen?

Mich graut, zu teilen dich mit mir ins Sterben:
In Lieb' zu dir erstickt mein Abschiedswerben.

Búcsu-vágy

Az életből mi kevés megmaradt még,
Hetek, napok, legyen neked ajándék.

Legyen tiéd a görcs, a vágy, legyen mind
A könny, mit hervadt arcomra szemem hint.

Már alig élek. Nálad mit keresnék,
Bús öledben bolyongó, puszta emlék?

Megőrzöm ízét lázas ajkaidnak,
Legyen velem, ha nagy utamra hívnak.

Benne lobogsz minden porcikámban,
Szememmel iszlak – de már hiába.

Úgy fájna udvarolni búcsuzással:
Szerelmem fojtja el késői vágyam.

Unheilbare Leiden

Kalt weht's mich an von deiner Seite,
Ich starr zuseiten dir ins Weite,
Es ist wie sonst, und doch geändert:
Dein Gang gequält, mein Blick gerändert.

Da sprichst vor dich hin. Ich will mich fassen,
Schlechtes nicht über die Lippen lassen,
Und tu' es doch, und muss es jäh tun;
Du tust mir weh und willst mir weh tun.

Nun schweigst du. Eine rote Wunde
Dein Mund. Du richtest mich zugrunde.

Bös enden wird es mit uns beiden:
Wir sind zwei unheilbare Leiden.

Halálos kór

Közel vagy, s hidegséget érzek,
Míg nézem túl a messzeséget.
Nem változott semmi, de furcsa,
Miért nem ismerünk magunkra.

Beszélsz magadnak. Én vigyázok,
Ne hagyja el az ajkam átok,
De néha nincs, mi visszatartson,
Ha bántasz, s ég az arcom.

Most hallgatsz. Pusztá sebb a szájad,
Vesztetre törsz, s nem is hiába.
Nem tehetünk a végzet ellen,
Halálos kór vagyunk mi ketten.

SZIJJ FERENC fordítása

KÁNTOR ÁGNES: ARITMIA/ II. (2015)

BÁTYI ZOLTÁN

A hentes felesége

*„A sors olykor tervének eszközüül jelöl ki,
saját kegyetlensége cinkosává tesz bennünket
anélkül, hogy észrevennénk.”*

(Diego Marani olasz író és műfordító)

„Csak ne néztem volna a szemébe, abba az átkozott, feketén csillogó szemébe. És sose láttam volna a mosolyát, a kivillanó fogakat, amik olyan fehérek voltak, mint az első hó, ami belepi a hegyeket, a fenyők ágait. És a szavát sem hallottam volna, ami édesebb volt, mint a méz, és egy szóban több kedvességet kínált, mint az összes, amit eddig kaptam az uramtól, attól a behemót nagy állattól, aki olyan sertés fejű, mint azok a disznók, amiket naponta hasogat-vág apró szeletre, hogy kirakhassa a hentespultra.”

Dühösen taposta az asszony a lucskossá olvad hóval borított utca kövét, és már azt sem tudta: magában átkozódik, vagy hangok is jönnek ki a száján. Netán ezek a hangok eljutnak mások fülébe is, és most azt gondolják róla ezek a nagyvárosi emberek, micsoda gyűlölködő asszonyság jár itt közöttük, miért nem maradt inkább a kicsinyke városban, ami falu inkább, völgybe szorítva, csupán néhány utca, mogorva, függöny mögül leselkedő arcok, irigykedő keserűség.

Körbepislantott nagy fejkendője alól, de a nagyvárosi emberek ügyet sem vetettek rá. Csak ballagtak a maguk útján, ki peckesen, túrva, hogy a mögötte araszoló szolgáló kezét majd leszakítsa a vásárolt holmik súlya. Ki ábrándosan, talán éppen arra gondolva, ez a tél hozza meg számára a szép szerelmet. És nézte a gyerekek arcát is. Érezte: nem a fagytól pirosodnak, hanem a várakozástól, hiszen már csak egy hét, és itt a karácsony szent ünnepe, amikor a családok körbeállják majd a feldíszített fát, nézik a gyertyák lobbanó-táncoló fényét, mint akiket megbabonázott valami ősi tűz, és énekelnek, finom vacsorához ülnek, kibontják az ajándékaikat, és boldogok lesznek, olyan boldogok, amilyen ő már soha nem.

„Csak legalább túléljem. Mert ha ez a vadbarom megtudja, megöl. Mit megöl? Ki-szorítja belőlem a lelket, szétroppantja a nyakcsigolyámat, de talán még az összes bordámat is összetöri. Vagy éppen a húsvágó bárdjával nem disznófejeket hasít ketté, hanem a kezemet vágja le, de akár még a lábamat is levághatja. Mert egy állat, akinek egyetlen kedves szava nem volt tíz évi házasság alatt, de még az ágyba is úgy dőlt rám, mintha nem csak meghágni akarna, hanem szétroppantani a testem, és úgy markolta a mellem, mint aki egy kimérhető, zsírpapírba csomagolható húscsacskót szorongat” – morgott tovább, és átkozta a világot.

De leginkább azt a legényt, aki egy napon benyitott a boltjukba, és így kérdezett: hát ilyen szépséges asszonyt ugyan már ki kényszerít hentespult mögé? Ki az a szégyentelen, aki nem a tenyerén hordozza, nem rózsával telehintett ágyba fekteti, nem csókolja végig minden porcikáját a lába legkisebb ujjától a füle mögött göndörödő hajszálakig. Mégis ki? – kiáltott fel az a fiatalember, és azzal az átkozott fekete szemével olyan szikrát szórt, hogy az a szikra azonnal meggyújtotta az ő lelkét, de talán még a hentesboltot is, és csak azért nem vették észre, hogy lángol már az egész utca, mert egymás tekintetében fürödtek, egymás mosolyába szédültek, és alig várták, hogy végre összeérjen a testük, ha csak olyan picinyke ponton is, mint ujjuk hegye.

De nem csak az ujjuk szerelmeskedett.

Pár héttel később, amikor ez a feketén csillogó szemű fiú ismét kijött a nagyvárosból, hogy, mint mondta, kipihenje azt a sok fáradtságot, ami rátelepedik a testére, amikor az egyetem padjában figyeli az okos professzorok szavát, már tenyerük is összeért, de összeért a szájuk is. A foguk úgy koccant a másik fogához, mint aranyló piciny harag nyelve, és még szép zenét is játszottak a fogak. Olyan szépségeset, hogy mindketten belebódultak, és észre sem vették, hogy a kisváros hentesének házában, egészen pontosan, annak egyik picinyke szobájában ölelik egymást, éppen akkor, amikor a falu hentesa a cimboráival a kocsma asztalához veri a nehéz korsó talpát, lötytyenti a sört, fújja a habot, és leissza magát a vad részegségig. Ölelkeztek, amikor a hentesnek eszébe sem jutott, hogy van otthon egy asszonya, mert az a hentes mit sem törődött az ő asszonyával, annál inkább a pálinkával, amit egy szuszra nyelt a sör mellé, amíg csak bele nem ájult a részegségébe, abba az egyetlen örömbé, ami nyálcsorgatós, horkolós békés álmodot hozott neki.

És mi lesz, ha megtudja? – suttozta a diák fülébe az asszony, de a diák nem válaszolt, mert duzzadó férfiasságát már csak egy centiméter választotta el attól, hogy bebújjon abban a forró, lüktető barlangba, ahol minden férfi füstté válik, vagy inkább elolvad, mint jégcsap az első tavaszi nap fényétől. Ahol minden férfi érzi, hogy vér lüktet az ereiben, de érzi azt is, hogy az asszony vére is ott lüktet minden rejtett zugban. És a diák akkor sem válaszolt, amikor az asszony, a kisváros hentesének felesége már nem kérdezett, hanem gyönyörtől megszédülve beleüvöltötte a piciny szobába a félelmét – „De mi lesz, ha megtudja az uram?” –, mert a diák nem akart erre gondolni. Egyáltalán nem akart gondolni semmi másra, csak az asszony ölére, az izzadtságcseppekre, amik nevetve gördültek a hatalmas mellekről az asszony puha hasára. És a diák tudta, hogy minden cseppet csókkal fog felitatni arról a puha hasról, hogy minden kis szőrszálat nyelvével simogat majd, mert ilyen gyönyörűséggel még soha nem találkozott, mint a hentes felesége, akinek arcán a szeplők is táncoltak, de táncoltak a szempillák is minden rebbenéskor.

De táncoltak a fák is a hegyre kapaszkodó erdőben, amikor már nyár melegétől is hevültek, és a hentes feleségében összegyűlt annyi bátorság, hogy odavesse az urának, gombászni megyek, majd jövők, és lassan lépkedett a kisvároson át. Ille-

delmesen köszönt mindenkinek, csak meg ne lássák, hogy ő most nem gombászni indul, hogy a hentes feleségét csöppet sem érdekli, mennyi gomba dugta ki a fejét az eső után. Mert őt csak a nagyvárosból lopva érkező diák csókja vonzza, a diák teste, és az a vastagon merevedő hímtag, ami olyan boldoggá teszi fák árnyas lombjai alatt, erdei tisztás fűvén, vagy akár egy fához támaszkodva, amikor előrehajol, és remegve várja, mikor hatol belé hátulról a diák, mikor érzi meg, hogy a testét betöltötte a leghatalmasabb öröm, amit csak Isten ajándékozni tud az embernek.

„Most mondja meg: bűnös vagyok?” – kérdezte a hentes felesége, amikor a nagyvárosban megtalálta azt a házat, aminek kapujára egy réztáblát szögeltek, a táblán pedig az állt, jósnő, a jövő titkainak tudója, rendel minden hétfőn, szerdán és pénteken délután 4 órától 7 óráig. És minden csontjában telve félelemmel belépett ezen a kapun, ami mögött varázslatot remélt, de csak macskahúg szagát érezte, meg egy vénember ráncos arcát látta, aki hatalmas söprűvel próbálta felsöpörni az udvart, de inkább csak köhögött, krákogott, vastag nyálát köpött a hólukskos földre. A köszönését sem fogadta, csak intett a fejével – fel az emeletre –, mint aki pontosan tudja, hogy ilyen ünneplőbe öltözött, arcukat takaró asszonyok nem is jöhetnek máshoz, csak a jósnőhöz, minden titkok tudójához.

Az asszony halk köszönőmmel hálálkodott az útbaigazításért, felment a lépcsőn, mintha kínzókamrába igyekezne, a csontjait már szétfeszítette a félelem, de azért becsöngetett. Amikor résnyire nyílt az ajtó, és meglátta a jósnőt, minden titkok tudóját, elrettent a vizslató tekintettől, a csontos ujjtól, ami egy kis mozdulattal jelezte, beléphet. De a hentes felesége nem akart már belépni, csak toporgott az ajtó előtt. A jósnő arca dühösre torzult, kiszökik a meleg, mormogta rekedtes hangon. A hentes felesége ekkor már nem kínzástól félt, hanem a jósnőtől, meg attól, hiába utazott be a nagyvárosba, hiába olvasta az újságban a hirdetést, soha nem fogja megtudni, milyen jövő vár rá. Már pedig a bizonytalanságnál nagyobb fájdalom nem kínozhatja lelkét, mert az ő lelke már nem őrzött szerelmet, csak rettegést.

„Kérem, válaszoljon, bűnös vagyok?” ismételte meg a kérdést egy sötét szobában, ahol portól is nehezülő vastag függöny takarta el még azt a halovány fényt is, ami beszökhetne az ablakon. Csak egyetlen petróleum lámpa világította meg a jósnőt, minden titkok tudójának arcát, a kis asztalt, amin varázsgömb pihent a horgolt terítőn, meg egy pakli kártya, és még ki tudja, miféle varázsláshoz használatos szerek, amiktől a hentes felesége éppen úgy félhetett volna, mint a jövőtől, de ő már nem fél, hanem választ várt, megnyugtatót.

„Ha a szerelem bűn, akkor bűnös vagy. Ha a paráználkodás bűn, akkor nagy bűnbe estél lányom. De ezen már nem lehet változtatni...” – simogatta meg a jósnő a varázsgömb tetejét. És azt mondta: nézzen a szemébe, hogy onnan is kiolvashassa azt, amit már percek óta tud, mert a földön kívüli hatalom már elmondta neki, de-hogy arra kíváncsi, bűn-e a szerelem, bűn-e a paráználkodás, hanem arra, hova tűnt a diák, aki egyszer csak elmaradt, még csak egy apró üzenetet sem küldött, amiben elbúcsúzott. De még csak arról sem vetett pár sor szerelmének, hogy gonosz erők

elragadták, ezért nem tud többet jönni. Vagy bevallotta volna: dehogy volt ő szerelmes, meg szó sem volt itt szerelemről, csak vad és féktelen üzekedésről, amit megunt, és inkább bálban keringőző kisasszonyok kegyeit keresi a nagyvárosban, mintsem holmi hentes feleségének hónalj szagát szagolja.

„Már nem érdekel a diák. Legyen átkozott, és ha tudja, tegyen azért, hogy az átkom elérje” – suttogta a hentes felesége. „Én azt akarom megtudni, kiderül-e valaha a bűnöm, rettegjek-e az uram haragjától, meneküljek-e, amíg nem késő, legyek akár szolgáló mások házában, ha kell, de mit tegyek, hogy életemet megőrizzem?” – üzte ki szájából a szavakat a hentes felesége.

A jósnő meg bólintott, érthetetlen szavakat mormogott, ráncos arcából szinte semmi nem látszott, majd előrehajolt, a petróleumlámpa fénye megvilágította még azt a gúnyos, aprócska mosolyt is, ami a szája szegletében húzódott meg. És megvilágította csontos-aszott ujjait is, amivel felemelte a kártyacsomagot, megkeverte a lapokat, majd egyenként megfordított hármat, majd még hármat, majd még hármat, és a kilenc lapot egymásra fektette, megkeverte, egy hirtelen mozdulattal a kicsinyke asztalra dobta, hogy aztán egyet, csakis egyet kiemeljen közülük, alaposan megnézze, bal kezével körözzön felette, jobb kezével szorongassa, végül az egész kártyacsomót összegyűjtse, és visszategye a helyére.

„Ne féljen a férje haragjától, soha nem tudja meg, hogy megcsalta. Sokkal inkább féljen saját magától, mert jó ember, szeretetre vágyó, mégis tíz és tízmilliók halálát fogja okozni. De ennek semmi köze a diákhoz, semmi köze a rejtett tisztáson felhangzó öröm sikolyokhoz. Ez a maga sorsa, nem tehet ellene semmit”.

A hentes felesége felhőrdült. Nem hörgött, inkább csak a megdöbbenéstől kiszakadó sóhaj torzult el a félelemtől. Tíz és tízmilliók halálát? Én, aki soha senkinek nem ártottam, embert meg nem ütöttem, tisztelettel viseltettem apám és anyám iránt, én, aki inkább türtem egész életemben, mint panaszkodtam? Ez nem lehet – lüktetett agyában, ereiben, de még izmaiban, ujjait rángató idegeiben is a rettenetet. De nem szólt egy szót sem, nem kérdezett semmit, csak nézte a remegő kezét, nézte a jósnő gúnyos vigyorát, biccentett, és felállt a nyikorgó székből. Az asztalra dobta a pénzt, felvette a kabátját, nyaka köré tekerte a sálját, fejkendővel borította be a haját, és elment, köszönés nélkül ment ki az ajtón, amit be sem húzott maga után. Csak ment, de nem hallotta léptei koppanását a lépcsőn, és nem hallotta a hótól tisztított utca kövein sem.

Átkozott vén szipirtyó. Soha életében nem volt olyan boldog, mint én egyetlen ölelésben – motyogta maga elé, amikor kiért a vasútállomásra. Az irigység mérgezte meg, azért mondott ilyet, semmi másért. És én még fizettem is érte. Hogy mekkora nagy marha vagyok, tanulatlan, buta paraszt – átkozta magát a vonatra váró tömegben, és dühét csak az érkező mozdony sípjának éles hangja törte szét. Az én vonatom lesz – kotorászott táskájában, jegyét keresve. És soha nem tudta felidézni később, hosszú és szomorú élete során, hogyan vette észre, hogy a mellette álló kisleány valaki véletlenül meglökte. A csenevész gyerek megtántorodott, a peron szélén

egyensúlyozott, lábai, mintha táncot jártak volna, pedig csak a félelem rángatta. Keze a levegőt markolászta, hátha egy arra röppenő angyal megfogja a csuklóját, és megmenti a biztos haláltól.

De angyalok nem jártak akkor az állomáson, csak a hentes felesége állt ott, aki megragadta a már sínekre bukó fiúcska kabátját, visszarántotta a mélyből, vissza a halálból. És a hentes felesége ekkor felzokogott, magához ölelte a sápadt, nagy szemű gyereket, az meg rémülten nézte a könnyeit nyelő idegen asszonyt, aki olyankor mondott, jaj, drágám, de megijedtem, jól vagy, nincs semmi bajod?, hol van anyád, hol van apád? mi a neved, kis drágám? – és közben úgy érezte, ez az ölelés, a sápadt kisfiú ölése sokkal melegebb és mámorítóbb, mint a diák ölése volt.

– Gavriló. Gavriló Princip vagyok. Az anyámmal utazok haza a falunkba, Obljajba, mert ott lakunk – mondta a gyerek.

– Értem... értem – motyogta az asszony, és dehogy gondolt részegen bőfögő úrra, diák csókjára, jósnőnek, a jövő titkai tudójának gúnyos-torz vigyorára, miközben egy nő hálálkodó, sikoltásból szelídülő hangját hallotta.

– Jaj, jó asszony, legkedvesebb fiam életét mentette meg, boldogság aranyozza be ezért az egész életét. Kilenc gyerekünk született, de hat már kicsi korában meghalt, de Gavriló él, okos a szentem, azért jöttünk Szarajevóba, hogy megismerje a várost, mert itt fog tanulni, a bátyja Jovan intézi neki az iskolát, és ha isten is úgy akarja, ő már nem fog földet túrni, hiszen olyan okos a lelkem, igaz, beteges nagyon, de mondta a papunk, nevezzük el Gavrilónak, mert Gábrriel arkangyal vigyáz majd reá. Én nem tudom, magát hogy nevezik, de én Marija vagyok, Marija Princip, hadd csókoljam meg a kezét, mert az angyal küldte, vagy a jóisten maga, és a fiam él, most már biztos, hogy Szarajevó hozza meg a szerencsáját – ömlött a szó az asszonyból, mint ahogy ömlik a víz a boszniai hegyi patakokból a nagy esők utáni áradáskor.

– Jól van már asszonyság, elég a hálálkodásból – húzódott egy vasoszlop mellé a hentes felesége. Egyedül akart örömébe bújni, mert csak az járt az eszében, az ölelte minden gondolatát, hogy ártatlan gyermeket védett meg a gonosz sorstól. És ezért biztosan olyan helyet kap majd a mennyországban, ahol soha nem láttak még részen dühöngő henteseket.

BIRTALAN FERENC

A szürke

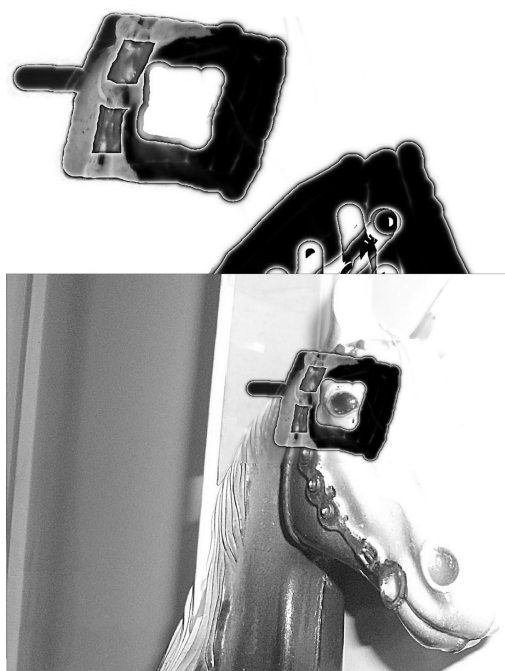
eszterházy-kockás mellényes öltönyömet
ezerkilencszázhatvanhárom tavaszán vettem
a rákóczi úti férfi divatáru boltban
volt gavallérsarkú barna cipőm
és elmaradhatatlanul *hétköznapra is* nyakkendő
az úr nem csak vasárnap úr mondta jóska
anyu szerint is annak kellett volna születnem
amit később úgy interpretáltam
tévesen használta a feltételes módot
akkoriban volt divatos a gumis nyakkendő
amiről hamar lemondtam miután józsi meghúzva
visszapattintotta a nyakamra
adott egy rendeset és megtanított a kötésre
ami elfelejthetetlen mint az úszás a biciklizés

horváthék kertvégénél készült a kép
látszik az ajtó ami mögött rég
horváth bácsi asztalos műhelye volt
állunk anyuval maradék három fiú
mosolyogva mind
jóska kívül hordós rövid ujjú ingben
anyu és laci feketében
azon a nyáron mentünk erdélybe
jóska nem jött a család a munka miatt
meg különben is erdélyben született
nem úgy mint laci meg én a pestiek

koraeste
kőrispatak főutcáján jöttek a legelőről a *bihalak*
karda dénesék kapujában álltunk
rémülten figyeltem a nagy fekete állatokat
egyikük a csordából kiválva felém tartott
hátráltam de fordult a kapun be utánam
tanácsosnak láttam a deszkapalánkra fölugorni

nyakkendősen öltönyösen
akkor szakadt el a nadrágom
valamennyire helyrehozta egy műstoppoló
de mint a karambolos autó új már soha nem lett
a bivaly kardáéké volt
az itatóhoz fordult a kapu mögé a jámbor
én a városi ficsúr nem érdekelttem

este a kocsmá hátsó falábas verandáján ültünk
petrólámpafénynél
alattunk csordogált a küsmöd időtlen útra
halkan szólt az ének
kesernyésen mint a *deckapálinka*
mint a *cujka*

SZEKERES FERENC: A PROFÁN APOTEÓZISA
(DSUANG DSZÍT IDÉZVE) - RÉSZLET (?)

HALMI TIBOR

A pestis

Michel Foucault-nak

azt mondják pestis járja az utcákat,
bódultan benéz kutyáink segglyukába,
és sorra jegyzi a tavalyi év
terményekkel telt pincesorait,
az érintkezés fonálát követi letről felfelé,
és ahogy szintbe ér a gerinc tartása,
vízszintes mozdulatokban lel
különleges örömet.
azt is mondják a pestisnek
nincs szüksége semmire,
így a mennyei négyzetlátszókról,
amik behálózák a teremtet lelket,
nem gondolkodik.
tehát nyeresre áll a csőr-orrú magiszterek ellen,
akik minden reggel ablakunk alá tolják
borzalmas karvalyárnyékuk,
megvizsgálni alvókon az élők nyomait,
csőrükkel takarván a napot,
melyben állítólag kimondhatatlan
gyógyfüvek vannak.
mégis a szindikuszok fontoskodása a legbosszantóbb.
tudjuk, hogy ők is jelentenek valakinek,
és álmunkra ezentúl
vadul masírozó papagájmintás milícia vigyáz.
a hétköznapi nyelvén nincs nevük,
így utcára lépéskor első őrnek hívjuk,
aki házunktól alig pár méterre
villantja fel a törvény egynemű pallosát.
kérdezik tőle naphosszat
a vad vizekbe alámerülő ifjak,
a gépszírral felkent apák,
kint a falakon túl a leigázott erdő,

és a téli fagyban őzgidák
 meleg, párolgó testét magukra öltő száműzöttek,
 hogy pontosan mi is ez a pestis.
 a kivert kutyák ugatását értjük rajta hajnalban,
 vagy a gondatlanságból porig égett gyümölcsöst,
 a fából és fémből készült emelőszerkezetekben
 az anyag keserves sírását,
 vagy azt, hogy a szeretőknek semmi se elég
 és reggelre megjelölik társukon
 a harmadik mell helyét, hiányát,
 hogy inasok keze alatt
 a faforgács kétszer nem kunkorodhat ugyanúgy,
 még ha este a raktárban letakarva szunnyadnak is
 az egyforma barokk bútorok,
 vagy mert mindennek ellenére
 két szeretett halottunkat: apánkat és anyánkat,
 halálbüntetés terhe mellett rejtjük
 a népbiztosok beleskelődő tekintete elől,
 mert a hatalom gyengéje a látás hiánya.
 világjárt rokonok szerint
 szemük olyan, mint Bosch képein
 az átlátszó üveglombikok,
 mert mind úgy mond ítéletet
 a felizgatott, felperzselt fantáziákról,
 hogy közben a gömbök tejszínű lakóit,
 az idomtalan férfit és nőt
 folyamatos, tájidegen jelenlétre kárhoztatja.
 persze a rokonok is tévednek,
 mert már ők se mehetnek a falakon túlra.
 s míg a szürkület messzi orma,
 ha pár perce is, de megemelt égboltot ígér,
 lent a hollók durva szavak kíséretében
 a sarat tapossák, friss halottainkért
 jönnek rozoga kordén,
 a már meglévő hullahegyet
 tovább hizlalni.

KRZEGORZ KWIATKOWSKI

kiragadott

i

hol van Izaak, Mosze és Wefa?
mindnyájan itt a föld alatt nyugszanak
hol van Rachela, Stefan és Alexander?
mindnyájan a föld alatt nyugszanak
Stawiski Tykocin Radziłów
Czyżew Drohiczyn Jedwabne

ii

„késsel lemészárolt tizennyolc zsidót
ő mondta ezt lakásomon, amikor
beállította a kályhát”

és a nap továbbra is megvilágította
házát és a többgenerációs családját

„te elnászpángoltál egy zsidó nőt a malom mögött,
majd elvágtad a torkát”

óriási tisztelet övezi a faluban
agglegénysége és előrehaladott idős kora ellenére

és mindmáig olvasható az ajtaján:
zsidóknak, cigányoknak és ördögöknek belépni tilos

„megütött egy gyereket feszítővassal
annyira hogy a ruhájára fröccsent az agyvelő
és megparancsolta anyjának, hogy takarítsa fel”

nehezen dolgozott a földeken
a késő esti órákig

jó volt haldokló anyjához
nem ítéltük el ilyen nehéz napokban

„addig verték, amíg fehér testéből fekete nem lett”

ezekben a napokban nagy zűrzavar uralkodott
mindennapos ügyek és gaztettek
valami rendkívülinek tűnhettek

iii

uram
uram
te ragadtál ki minket a kezeik közül
égve
égve az istállóból
égve

NAGYPÁL ISTVÁN fordítása

SZABÓ TAMÁS: SZÖGKOVÁCS EMLÉKÉRE (2006)

SOKACZ ANITA

Cabiria gyógyulása

Rám néztél, a hideg szobákban egyszerre
léptek működésbe a régi kályhák. Félttem,
majd kihűlnek, mint egy megtalált holttest.
Mégis fogadtam a piros tizenhármásra,
mert egyedül voltam és egymás után többször
levetítettelek, hogy beépülj a húsba. Végül lettél
az éjszakai erdő feketéjében egy autó hirtelen
felkapcsolt fényszórója. A lassú követés,
a folyamatos zúgás, aminek elnémulása
ismerős volt, mint a megadás.

Akkor felmáshztam a szívig, a véletlen házba,
hogY ellophass mindent, ahogy egy táskából
szokás, mert könnyen hasad a fényre.
Hogy legyen ez a lassú haladás a karneváli menettel.
És a buona sera. Addig megyek, amíg
észrevétlenül beállok középre,
mint a megszokás.

Tűház

Az eltévedés szétcsúszott csigolyái
teszik nehezzé az ébredést. Földből
nővő tű a ház, azt hiszed otthon.

A régi szobában háttal állónak sem
az a neve. Rád nézni nem tud,
csak idehívni, hogy fuss a felejtés
gondozatlan szántóföldjein.

Azóta a kabátod nem ér a színtelen
malmokhoz, mert olyanná tesznek.
Inkább figyeled a drótfüvek szigorú
egy helyben állását. Az ittmaradás
rögzül a tájtévében.

Este úgy fekszel az ágyba, mintha utakra,
amikben ömlenek az egek, de reggelre gondos
vonalzók között ébredsz. Ezért nem látod,
hogy itt a szétszórt kövek kiszáradt szívek.

A vezetékek háziasítása most valószínűbb,
mint a napórák nyitott szöge, amikor úgy
dőlhetsz háttal a pillanatba,
mint egy új élet dunnamezőire.

Hetedik

A mellkasomba tettem a hősugárzót,
Hogy ne jegesedjen tovább, ami ott maradt.
Mert emlékszem
A tiroli kéregtelenített fákra.

Már halottak voltak, nem tehettek róla,
Mégis egymás mellett feküdtek.
A büntudattól higanyszürke lett a táj,
Nem tudtunk rá mit mondani.
Csak vakított az öntudatlanságig,
Mint a reflektorfény szemből.

Közben felénk álltak, mint a jóslat,
Ahogy iránytűk rendeződnek
Mágneses térben. A mezők felett
Úgy feszült egy fekete asztallap,
Mint az elűzés a közös vacsoráról.

Az elrontott otthon lecsupaszított
Hallgatása elkezdődött közöttünk.

PÉTER LÁSZLÓ

Az utolsó népballada, az utolsó népdal

Sokáig úgy tartották, a cséplőgépbe esett lány „történetes nótája”, *Farkas Julcsa balladája* volt az utolsó hiteles népballada. Vargyas Lajos elfogadta Kálmány Lajos adatát: a tragédia Zentán történt 1886-ban vagy a körül; első közlése, Kálmányé, 1891-ből való. (*A magyar népballada és Európa*. Bp., 1976. 2. k. 778.)

1

Most azt olvasom Cservenyák Katalin érdekes, színes tudósításában (*Penyige, lekvármúzeum*, Népszabadság, 2010. ápr. 15.), hogy a Szenke patakba veszett kilenc penyigei lány tragédiájáról szóló históriás ballada volna az utolsó:

*Ezerkilencszázötödik évbe
Kilenc kislány belehalt a vízbe.
Beleültek a hajó orrába,
Elmerültek a Szenke habjába.*

*Szatmár megye Penyige községe,
Kilenc kislány belehalt a vízbe,
Szenke vize, száradj ki, apadj ki,
De sok anya könnyeit csaltad ki.*

*Kilenc kislányt viszi a víz, viszi,
Édesanyja a partjáról nézi.
Gyere, anyám, ne hagyj benne halni,
Gyenge testem a halnak megenni.*

*Gyászba borult Penyige községe,
Kilenc kislány halva fekszik benne.
Kilenc kislány, mint a letört rózsza,
Édesanyja jajszóval siratja.*

*Utas, nézz be a temetőkertbe,
Kilenc kislány nyugszik egy szélébe.
Isten veled, kilenc letört rózsza,
Szép csendesen nyugodjál a sírba.*

A tragédia 1905. május 4-én esett meg. A lányok a Szenke túlsópartján levő Vályi-birtokra készültek menni búzáat tisztítani, és kora reggel a révnél ladikba szálltak. Az 5-6 személynek

való ladikba tizenöten. Köztük egy húszéves epilepsiás fiú, akitől a lányok elhúzódtak a ladik elejébe. Már majdnem átértek, amikor a ladik eleje hirtelen lemerült, a fara fölcsapódott, és maga alá temette utasait. A kapálódzó lányok, mint ilyenkor a tömeglélektan törvényei szerint sajnos szokásos, egymást akadályozták a menekülésben. Csak négyüknek, a révésznek és a fiúnak sikerült partra úsznia.

Halászhálóval merték ki kilenc lány holttestét a penyigeiek. Egyszerre temették el őket május 8-án. Sírjukat azóta is gondozzák. Haláluk századik évfordulóján az önkormányzat emlékművet állított: az alkotás kilenc copfot és kilenc szál rózsát ábrázol. A tragédia helyszínén kopjafa áll.

2

Jóhiszemű föltételezés, hogy a penyigei lányok tragédiájáról született ballada a műfaj utolsó hazai alkotása. Ám az élete delén elhunyt szorgos vajdasági folklorista, Tóth Ferenc (1940–1980) talált ennél frissebb esemény ihlette balladát (*Kálmány Lajos nyomában*. Újvidék, 1975. 20, 207, 294.). A magyarcsernyei (ma Nova Crnja Szerbiában) Deák György 1926-ban elment a szentháromság vasárnapján, május 30-án tartott tóbai (Toba) búcsúba. Szeretője volt ott, de vetélytársa is, bizonyos Bálint József. A kocsmában összeszólalkoztak, és Bálint Jóci kést szúrt Deák Gyuri szívébe. Az erről szóló balladát Tóth Ferenc 1972-ben jegyezte le dallamostul a 68 éves Benyócki Istvánné Dékán Katalintól Egyházaskéren (Vrbica). Ez a kis észak-bánsági falu, pár kilométerre a trianoni határtól, egyébként híres a magyar folklorisztikában, mert itt élt írástudatlan napszámosként Borbély Mihály, akitől egy kötetre való mesét jegyzett le 1913-ban és adott ki (*Hagyományok*, 2. k. 1914) Kálmány Lajos, és ezzel mintát adott a nevezetes magyar folklorisztikai „iskola”, az egyéniségekutatás számára, amelyet elméleti megfontolásokkal Ortutay Gyula teremtett meg (*Fedics Mihály mesél*. Bp., 1940.), amely azóta számos mesemondó egyéniséget fedezett föl Albert Andrástól Tombác Jánosig.

*Déák Gyuri elindult a búcsúra,
De nem tudta, hogy nem tér többé vissza.
Hogy nem mögy többet édösanyja elébe,
Mer' Bálint Jóci kést szúr majd a szívébe.*

*Déák Gyuri be is mönt a kocsmába,
Bálint Jóci igényöst a nyomába.
[De] Bálint Jóci belenyút a zsebébe,
Kést nyomott a Déák Gyuri szívébe.*

*– Bálint Jóci, hogy nem fájt a tě szíved,
Amikor a Déák Gyurit mögölted?
– Fájt énnéköm, de mán akkó késő volt,
Mer' piros vére a padlón már mind elfolyt.*

*Édösanyám, mossa ki az ingömet majd fehérre,
Hónap mögyök a csendbiztos úr elébe!
– Csendbiztos úr, adjon Isten jó napot!*

– Adjon Isten, Bálint Jóci, mi bajod!?
 – [De] Nagy a bajom, szívem nyomja [j]a bánat,
 Hogy egy kislányé’ mögöltem a komámat.

– Bálint Jóci, kár vót néköd azt tönni,
 Egy kislányé’ a komádat mögölni.
 – [De] csendbiztos úr, régön vót ellenségöm,
 Hogy az a kislány nem löhet feleségöm.

Déák Gyuri nagy udvara de csöndös,
 Odaszát egy kis pacsirta, de veszélyös.
 [De] mindég csak azt csicsörögte anyjának:
 [Hogy] hirtelen halála lött a fiának.

Kitötték a holttestét az udvarra,
 [De] nincs, aki végig-végig sirassa.
 Mos’ látszik mög, ki az apátlan árva,
 Mer’ csak édösanyja borult koporsójára.

Déák Gyurit viszik a temetőbe,
 Előtte sétát a szeretője.
 Fölszakadt a magos sarkú cipője,
 Nem lösz többet Déák Gyuri kedvese.

Az énekmondó hozzátette: „aztán nyóc évig be vót zárva ez a Bálint Jóci”.

Deák Gyuri balladája tehát mindeddig az utolsó hiteles és eredeti magyar népballada. Természetesen a folklóralkotások törvényszerűségei szerint eredeti, azaz a hagyományból táplálkozik, annak a fordulatait alkalmazza, hiszen a népköltészet alaptörvénye, hogy *a változatokban él*. Ugyanez érvényes a népdalra is. Szövegére, dallamára egyaránt.

Mindenki ráismer pl. a *kitették a holttestet az udvarra* formulára. Ez a közismert sor Szerdahelyi József *Tündérkastély* (1833) című népszínművéből folklorizálódott:

Kitették a holttestét az udvarra,
 Nincsen, aki végig-végig sirassa.
 Most tetszik még, ki az igazi árva,
 Sénki sē borul a borul a koporsójára.

A *végig-végig* szópár, a *tetszik meg* ige nem a néptől való; őrzí a műköltői eredetet.

Az utolsó, hiteles magyar népdalt meg Bartók Béla jegyezte föl 1918 júliusában a Vésztő melletti Kertmeg-pusztán, ahol a rokoni vendégeskedést népdalgyűjtéssel tette hasznosabbá. Feleségének írta 14-én vagy 15-én: „Az utóbbi négy napon aratólányoktól felszedtem egy csomó bolhát és 90 népdalt, a bolhát pajtájukban esténként szövegjegyzés közben, a dallamokat pedig a tarlón du. 5 és 8 között. Van köztük 25 új dallam is. (Lesz megint mit másolni, ha

hazajöttem.) És sok katonanóta. Sokkal érdekesebb falura menni katonanótákat gyűjteni, mint kaszárnyákba.” (*Bartók Béla családi levelei*. Szerk. Ifj. Bartók Béla. Bp., 1981. 277–278.)

Ezek közt volt ez a közismert katonanóta:

*Kimegyék a doberdói harctérre,
Föltekinték a csillagos nagy égre:
Csillagos ég, merre van a magyar hazám,
Merre sirat engem az édesanyám?*

*Édesanyám, hol fogok én meghalni?
Hol fog az én piros véröm kifolyni?
Lengyelország közepibe lesz a sírom,
Édesanyám, arra kérem, ne sírjon.*

Kodály Zoltán *Iskolai énekgyűjteményének* (1943) 1. kötete eddig közli a szöveget. Nem tudom, honnan, ismerek még egy versszakot:

*Föladom a levelem a póstára,
Elküldöm a babám kis falujába.
Olvasd, babám, a vérrel írott leveletem,
Muszka földön hagyom az életemet.*

Ezen is érezni némi kántori fogalmazást. A nép nem „a babám kis falujába” küld levelet, hanem néven nevezi a falut: kis Tápénak, Nagyabonynak vagy Csornának... A „vérrel írott levelet” sem érzem népköltészeti formulának. De ha illető önmagától nem alkot is a nép, tapasztalatom szerint a műköltői származású (*gesunkenes Kulturgut*) alkotásokkal szemben a népi ízlés a folklorizálódásban már engedékenyebb: kétségtelenül ezt is befogadta.

Bartók azt írta gyűjtőhelyül e dal kottájára: *Körösladány*. Mivel azonban ő nem járt Körösladányban, nyilvánvaló, hogy körösladányi aratólánytól jegyezte le. S mivel a doberdói harcok 1915 júniusától tartottak, ez a dal csak ez után keletkezhetett.

A népköltészet alaptörvénye: változatokban él. Ennek is megvolt az előzménye: 1906-ban jegyezte föl szülőfalujában, Kibédén (Maros-Torda m.), és közölte az *Ethnographiában* Sep-rődi János. Úgy kezdődik: *Jaj, Istenem, hol fogok én meghalni...*

4

Nem tudok olyan hiteles magyar népdalról, amely ilyen pontosan keltezhető és 1918. július 15-nél későbbi. Ahogy 1926. május 30. után született másik népballedáról sem.

BACSA GÁBOR

Egyszerűség, érthetlenség, örökség

A GONDOLKODÁS ALAPKERESÉSE RANDALL JARRELL KÖLTÉSZETÉBEN

Randall Jarrell, az amerikai költő és irodalomkritikus életművéből mindezekig egy válogatásnyi verset ismerhetett a magyar olvasó, Tandori Dezső fordításában és értő áttekintése kíséretében. A kötet már 1972-ben, hét évvel Jarrell halála után megjelent, de az olvasói recepcióban mutatkozó lemaradást az is tompítja, hogy szerzőnket az angol nyelvterületen sem elsősorban lírikusként (több jelentősnek tartott költészeti antológiából is kimaradt), sokkal inkább kíméletlenül problémaérzékeny és széles látókörű kritikusként tartják számon. A lemaradás persze tagadhatatlan, ugyanakkor a legkülönbözőbb okokból kifolyólag elkerülhetetlen is – már amennyiben Jarrellnek a kultúráról alkotott elgondolásait tartjuk szem előtt. Egyik legfontosabb inspirációja, Wordsworth „hatásáról” a következőképp nyilatkozik érett korszakában: „Mit is gondoltak Wordsworthról az első olvasói?/ Ez olyan egyszerű, hogy nem is értem”¹ A nem-értés egyszerűséghez kapcsolása az életmű azon megnyilatkozásait visszhangozza (például *A költő homályosságából*), melyek a szakmaiság, a műfogások magától értetődését, a polarizálva egyneműsítő specializációt okolják a kultúra önismeretének hiányosságaiért és megközelíthetlenségében tetten érhető meghasonlottságáért. Amikor ugyanis olyasvalaki ír verset, akit nem a „szavak, hanem a szavakat létrehozó világ iránti érdeklődés” fűt, az irodalmat a nem-irodalomba, a kultúrát a nem-kultúrába csatornázza (vissza), az önzonosság, az egzisztencia és a műfaj ki nem küszöbölt dilemmáinak stádiumába. Ez az irány pedig az, amelynek Jarrell szerint a hivatásos alkotók, olvasók tevékenységeit is befolyásolnia kellene. Költészetének egyik leglátványosabb vállalása abban áll, hogy a műveltség és a hagyományos tájékozottság bonyolult formáiban feltárja a komplexitást létrehozó, ám az eredetnél és a mozgás további momentumaiban valójában mégiscsak egyszerű elveket. A fordításkötet címadó költeményében sejtazorongásnak nevezett, egyszer a feszültségcsökkentésben, máskor az aggódó ellenőrzésben (egyik utolsó verse, az *Ami vágy volt egykor...* megfogalmazásában: „S így kellett-e végződnie?/ De mi másképp végződhetett?”) megfigyelhető hajtóerő-páros folyton kombinálódó, variálódó, mindig másként visszatérő alakzatai adják a gondolkodás tárgyainak és módszereinek összességét. A sejtazorongás egyszerre lesz metaforája a gondolkodásnak, s metonímiák, „átmenetek végtelen során át” azonos vele. Nem csoda hát, ha Jarrell Freud értő olvasójaként az ökonómiai szempontnak tulajdonít kiemelkedő jelentőséget a bécsi gondolkodó életművében, és megközelítésmódja is sokban hasonlít Gilles Deleuze-éhez, aki a *Túl az örömevent* többek közt a végeérthetetlen alapkeresés tematizálása miatt tekinti Freud „alighanem-főművének”, azért, mert saját kutatási problémáját felelevenítve és eredményeit kockáztatva felteszi az (egyébként épp ezt a helyzetet

¹ Randall Jarrell: Aki más volt, mint más (Rakovszky Zsuzsa fordítása)

rekurzívan érintő) kérdést: „mi az a legfelsőbb instancia, amely a lelki életet az örömei uralma alá rendeli?”²

Jarrell az elioti maximát, miszerint „nincs más módszer, mint hogy nagyon intelligensnek kell lenni”,³ kritikusként és költőként egyformán komolyan vette, így, érzékeny lévén a meg-
felelések és érintkezések viszonyaira, jól átjárható összefüggésrendszert alakított ki írásmű-
vészete és a politikum megfontolásai között, mely alkalmasnak mutatkozott arra, hogy – a
posztmodern karrierjének hajnalán – feltárja a későkapitalizmus kulturális logikájának alap-
kérdéseit is. Az árubőség, a tömegkommunikáció mediációs eljárásai, a közvetítés, a lehető-
ségek megvalósításának, legkisebb energiát igénylő módzatainak kidolgozása magától érte-
tődőnek és kizárólagosnak mutatja az aktuális választási helyzetet, olyannyira, hogy képte-
lenség állást foglalni a választási helyzet mibenlétét illetően. Az egyik legkritikábban elhangzó
kérdés ekképp: Mi is a voltaképpeni kínálat?⁴ A témának szentelt, antológiákban leggyakrab-
ban szereplő esszéjében (*A Sad Heart at the Supermarket*) részvétlen humorral, egyszers-
mind zavarba ejtő távlatossággal fogalmazza meg a fentiek nyomán a kortárs alkotó számára
adódó felelősséget. „A férfi sikertelen igyekezete, hogy előteremtse a család számára a betevő
falatot, műalkotások, mi több, tragédiák témájául kínálkozik; a sikertelen igyekezet, hogy elő-
teremtse az áramfejlesztőre valót – mihez téma? Vigjátékhoz? Farce-hoz?” Áramfejlesztő hí-
ján, az áramkimaradás az emberi(?) energiaminimalizálást szolgáló instrumentum-hálózat
bénulásával fenyeget. Ez pedig, az alternatívákról mit sem tudó egyén esetében az egyébként
genetikus szorongás tragikus: elkerülhetetlen, valamiképp mégis inadekvát feloldását is elő-
re vetítheti. A feszültségcsökkentést közvetítéssel pótló, az eszközök beiktatásával mégis to-
vább cizelláló eljárásokkal párhuzamosan fut a tényleges egyszerűsödést célzó művelődés
hagyománya, mely az egyszerűsítés, az önismeret módszereit örökíti, s melyet Goethe nyo-
mán (a Faust első részét lefordító) Jarrell kicsomagolva-kitermelendő örökségnek tekint:
„Ami apáidtól reád esett,/ szerezd meg, úgy tiéd egészen.”

„A korunkban divatozó oly sokféle költői áramlat és törekvés közepette boldog érzéssel
lelhetünk ilyen egyszerű embertársra, mint Randal Jarrell” – szól Tandori megállapítása az
„emberi állapotot” újabb és újabb példákkal szemléltető költőről. Nincs is mit érdemben hoz-
záfűzni ehhez, a tematikai teljesség jegyében talán mégis érdemes idézni John Updike recen-
ziójából, melyet a költő gyerekeknek szánt elbeszéléskötetéről írt, s mely a fenti „program”
egy másik aspektusára is felhívja a figyelmet. Updike szerint – s ez a gyerekirodalmi művek,
vagy *A Woman at the Washington Zoo* és *The Lost World* kötetek ismeretében vitathatatlan –
Jarrell vonzódott az „inhumán” természetéhez.⁵ Az inhumán kifejezés tartalmát is a már fent
idézet vers világítja meg: „Ahogy nézlek, úgy érzem, a világot/ Valami emberinél több alkot-
ta/ Valami emberinél kevesebb számára.”⁶ Az inhumán természet iránti vonzalom ekképp

² Gilles Deleuze: *Mi a halálösztön?* (Simon Vanda ford.) In: *Thalassa*, 97./1., 33.

³ T.S. Eliot: *A tökéletes kritikus* (Bódis Edit ford.). In: uő.: *Káosz a rendben* (vál. Egri Péter). Gondolat, 1981. Angolul: „There is no method except to be very intelligent” T.S. Eliot: *The Perfect Critic*. in: uő.: *The Sacred Wood*. Alfred E. Knopf, New York, 1921.

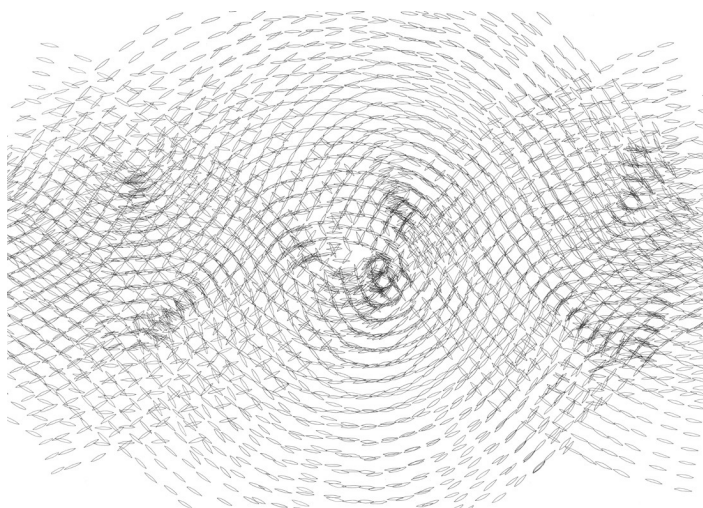
⁴ Eredetileg: „What’s really on offer?” A kérdés Renata Salecl tudományos-ismeretterjesztő munkája, a *The Tyranny of Choice* (Profile Books, London, 2011.) foglatának tekinthető.

⁵ John Updike: *Randall Jarrell Writing Stories for Children*. In: *The New York Times*. 1976. november 14.

⁶ „You give me the feeling that the universe/ Was made by something more than human/ For something less than human.” *The One Who Was Different*

egyszerre jelenti (a fentebbieknek megfelelően) az evolúcióban vagy épp a teremtető tökélyre törekvőkben munkáló progresszivitást, valamint az ezeket közvetve szolgáló tétova auto-korrekciót, elszánt önellenőrzést. Ahogy az embernek nem embernek kell lennie, „csak” a két fő törekvést ötvöző munkálkodás, poétika meghaladni való és önmaga meghaladására létrejött (élet)formájának, úgy a történetek is csak olyan létezőkként érdekesek, melyek vonatkozásba hozhatók a magát tobzódó vágykielégítésnek álcázó nyugalomra törekvéssel, illetve az önmagát higgadtnak mutató, ám az alapok kérdését forszírozó felforgató erővel. Ugyanez igaz a biztos pontnak tekintett nemi szerepekre, életkorokra, a kulturális teljesítmények legkülönbözőbb affirmatív formáira.

Randall Jarrell, Rilke csodálója és fordítója, magáévá tette és belső sürgetései szerint saját képére is formálta az első duinói elégia végének gondolatát, a szükséges változás elfogadásának és elősegítésének gyakorlatát, mely életművében a témák, érzetek és formák elengedését, a kizárólagosan metaforikus vagy metonimikus, megnyugtató világlátás intelligenciává, immanenciává oldását követelte ki azzal a belátással együtt, mely szerint mindez ma is az elődök változatlanul megújuló öröksége.⁷

SzÍJ KAMILLA: CÍM NÉLKÜL (2014)

⁷ „Nem kellünk végül azoknak, kik hamar tovatűntek; / oly szelíd dolog elszokni e földtől, ahogy anyamelltől / válunk meg csöndben. De mi, akik oly nagy titkokat áhítunk, s akiknek gyászból/támad gyakran üdvös haladása – : nélkülük lehetünk-e?” R. M. Rilke: *I. duinói elégia* (Tandori Dezső ford.)

RANDALL JARRELL

Kútvíz

Amit egy lány úgy nevezett: az élet
napnapisága (újabb küldetéssel
toldva meg küldetésed: „Ha már úgy is
fenn vagy...” s ezzel egy eszköz
eszközének eszközévé tett) kútvíz,
s egy világmélyi vén kútból fakad.
A szivattyú, amivel pumpálsz, rozsdás,
nehéz mozdítani, abszurd mókuserék,
egy beteg mókus forgatja a napsütéses,
kérlelhetetlen órák során át. Néha mégis
a kerék saját súlyától fordul, a rozsdás
szivattyú izzadó arcodra tiszta
vizet pumpál, és olyan hideget, hogy tenyeredből
mohón szürcsölöd az élet napnapiságát.

A sokszavú poszáta

Nézz jobbra, és a nap éppen lemegy.
Nézz balra, és a hold kel.
A veréb árnya hosszabb, mint a gyepl.
Denevérek visongnak: „Itt az éjjel!”
madarak csipognak: „Vége a napnak!”
A fűz legmagasabb ágán, uralva
éjt és napot, visongva és csipogva,
az életet majmolja a poszáta.

Egész álló nap övé volt az udvar.
Mikor a föld ébredt, s verébsapat
szállt le a csapzott gyepre, a poszáta

* A szövegek forrása: Randal Jarrell: *The Complete Poems*. (Farrar, Straus & Giroux, New York, 1969) oldalszámaival: *Well Water* (300.), *The Mockingbird* (281.), *The Sphinx's Riddle to Oedipus* (270.), *The One Who Was Different* (316–318.), *Times Worsen* (472.)

rikácsolva elűzte őket. Percről percre
keményen küzd, hogy a világ övé legyen,
lecsap cinkékre, szajkókra, rigókra,
délben elkergetett egy nagy, fekete macskát.

Most, holdvilágnál, ott ül és dalol.
Előbb rigó-, majd szajkó- és cinkehangon.
Aztán, váratlanul, nyávogni kezd egy macska.
A poszáta minden hangon beszél.
Utánozza az elűzött világot,
s olyan jól, hogy a holdfényben, egy pillanatra –
melyik is a poszáta? És melyik a világ?

A Szfinx rejtélye Oidipusznak

Nem tudni jobb lett volna: ami van, véget ér,
de társak közt, habozva, átkarolja
egy nő-keblű, oroszlánmancsú lény.

Anyánk szorítani saját karunkba,
apánkat ölni meg saját kezünkkel,
– Dagadtlábú, nem ez volt a magány?

A látó végzete a látás: saját szemét
vájja ki a megértés ön-kezeivel.
Felelj, mi az: Nő-keblű, oroszlán-mancsú lény?

Állsz déli fényben a piactér közepén,
szemközt az életed: aki lát, már beszélt is.
látni, Kivájt szemű, az maga a magány.

Aki más volt, mint más

Kétszer utaztad körbe a világot,
egyszer az életed.
A feleségemnek azt mondtad egyszer:
„Oh, nem, már végeztem a hosszú útjaimmal,
most a rövid útjaim következnek.”

Ez most egy hosszú út vagy rövid út,
vagy nem is út?

Másnak lenni, mint más, mindig szeretted,
fura jószág: te, aki végigfőztél
egy szakácskönyvet, aki úgy festetted,
mintha padláson talált göncöket
aggattak volna rád a szomszéd gyerekek,
de Finnországból
tetőtől talpig szőrmében jöttél meg,
most valóban szabályosan szabálytalan vagy,
Ólommal bélelt, páfrányból, virágból,
árvalányhajból, szekfűből, fehér
krizantémból szőtt nagy köpönyegedben,
ahogy itt fekszel, s nem-indulni készülsz
az utolsó utáni útra.

Ó, kedves I...!
Hogy maradhatsz békés könnyeim láttán?

Hallom megrendülve – míg fekszel rendületlen – ,
mi vár a lényre, mely feljön a fényre,
majd lekaszálják, mint a rét fűvét.
„Nem aludni fogunk: egy pillanat,
csak egy szemvillanás, és
elváltozunk: amikor a romlandó
romolhatatlanságba öltözik, a halandó
a halhatatlanságot ölti magára,
a halált elnyeli a győzelem.
Ó halál, hol a te fullánkod? ó sír, hol a te győzedelmed?”

Ilyen szavakat mondanak fölötted.
Kívánhatnék-e többet?
Hogyha nem nyitott szemmel
állnék, azt hinném, csak álmodtam őket.
Túl jónak tűnnek e néhai nőhöz,
e takaros halotthoz, ki egykor úgy mosolygott,
mint egy mormota, amely megtanult mosolyogni,
ha a gazdája rászólt: „Mosolyogj”
Hol van a mosolyod most,
mikor vonásaidat szétszedi a világ?
Talán a mosoly is csak

olyan mint az élet? Ahogy a dolgok
mutatkoznak egy darabig?
Az anyag átmeneti elrendezése?

Mit is gondoltak Wordsworthról az első olvasói?
„Ez olyan egyszerű, hogy nem is értem!”

Most úgy érzem, mintha az univerzumot
valami emberinél nagyobb alkotta volna
valami emberinél kevesebbnek.

De én, mint mindig, most is
olyan lénynek érzem magam, amellyel valami
nincs rendjén, valami emberinek.
Ez a dolog bárkivel megtörténhet.
Hacsak...

Hacsak nem....

Épp most, még mielőtt
elhúzzák a függönyt (egy pillanat, és mögötte
meglátjuk ülni a szűkebb családot),
meglátok – közönség a színpadon –
sötétleni egy fehér, Best-féle kalap árnyán
egy szempárt. Fiatal, nem tudja, mi különbség
látvány és botrány közt, kíváncsian kutatja,
a titkot, a felnőttéjét, amelytől,
ha megismeri, felnőtt lesz az ember.
Néz, rokonszenv és együtérzés nélkül
érdeklődéssel.

Nélkülem.

Mintha egy pillanat, egy
szempillantás alatt
úgy megvénülnék, hogy eldönthetem,
mit nem akarok látni soha...

Ha valaki már döntött

a halál felől, megvan nélküle.
Akkor olyan erősen
lehunyhatja a szemét, hogy ha jönnek,
ha jönnek, hogy fölrázzák: „Ébredj! Ébredj
Ideje meghalnod!”
Nem hall egy árva szót sem.

Ó, kedves I! –
 bárcsak megértettem volna veled!
 Ha rávehettek volna, hogy eldöntsd,
 időben, még időben! Úgy most nem állna itt
 valaki, aki azt állítja, hogy
 romolhatatlanságba öltöztél, hanem
 itt feküdnél – látlak magam előtt –
 kristályba foglalva, mindörökre halandó,
 s az évek átgördülnének fölötted.

Képzletben

hallom, amint a huszonegyedik
 vagy huszonkettedik században így szól
 egy tanár az osztályhoz: „Gyerekek,
 emlékezzetek rá: ti még láttátok
 a legöregebb embert, aki sohase halt meg!”

Azazhogynő.

Az idők romlása

Ha tizenhat árny verdes a kötélén,
 kékítőtől puhán – a Nagymosás –,
 zizegve: „Mrs. Bean, ez nagyon kedves magától!”
 suttogok, suttognék: „Álom, csak álom!”
 tompán látok, mintha szemüvegtokon át.
 Mikor vasárnap végeztem a vicclapokkal,
 még nem végeztem. Hogy próbára tegyenek,
 álló nap érkeznek (nem is kopognak)
 bírám: igazságos, otromba, nyájas árnyak.
 A nagymama virágoskertje,
 ük-ük-ükapám mű-lábikrája
 (lány mosollyal köszönti, mikor a kakas szólal,
 Lilith, az első titkos feleség).
 mindez csak E. T. A. Hoffman egyik meséje:
 ha a Művészet eltűnt, az Élet a maradék.
 Nem végez fél munkát a Jövendő Világa,
 az élet, mint „A meggybor, amit anyánk csinált,
 olyan sűrű, megáll benne a kés.”

RAKOVSKY ZSUZSA fordításai

RANDALL JARRELL

A költő homályossága¹

Mikor felkértek, hogy a modern költő érthetlenségéről beszéljek, megörültem, hiszen ez az érthetlenség nekem is sok fejtörést okozott életem során. Hamarosan azonban rájöttem, hogy nem arról kell beszélnem, hogy az emberek mostanság nem olvasnak költészetet, hanem arról, hogy ha megpróbálnák, sem értenék: egyszerűen nem a kortárs költészet mellőzöttségéről, hanem érthetlenségéről kértek szólni. Pedig nem a modern költészet, hanem a költészet maga az, ami manapság érthetetlen. Az *elveszett Paradicsom* ugyanaz, mint régen volt, az átlag olvasó azonban már nem kísérli meg az elolvasását – ehelyett csak rápillant, súlyát méricskéli, borzadozik, majd hirtelen, ragyogó szemekkel, odabiggyeszi a valaha olvasott legdagályosabb könyvek listájára a *Moby Dick*, a *Háború és béke*, a *Faust* és Boswell: *Doktor Johnson élete* mellé. De méltánytalanul bánok eme átlag olvasóval, hiszen nem az uzsonnás kosár fölött bólogató olvasóközönség, hanem művelt, egyetemen képzett olvasó volt, aki nem is olyan rég a közönség mélyeséges rokonszenvét kiváltva összeállította e listát a világ legunalmasabb könyveiről.

Mivel az emberek többsége mindössze annyit tud a modern költőről, hogy nehezen hozzáférhető (értsd: nehezen érthető – értsd: mellőzött), a legnagyobb természetességgel vázolják az ok-okozati összefüggést a két jelentés között, és megállapítják, hogy azért nem olvasák, mert nehezen érthető. Ez néha valóban igaz is, máskor azonban épp az ellenkezője áll: a költő azért tűnik érthetetlennek, mert nem olvassák, mert az olvasó nincs hozzászokva sem a modern, sem másmilyen költő olvasásához. De legtöbb esetben egyik tény sem okolható: mindkettő annak a hosszú lefolyású, világrengető (legelőrehaladottabb állapotában az Egyesült Államokban szemlélhető) kulturális és szociális forradalomnak a következménye, mely éppúgy tette nehezzé a költészetet és szoktatta le róla a közönséget, ahogyan – költőt és közönséget egyformán – rávette a válásra, a templom hanyagolására, a bikaviadal ellenzésére, a rabszolgák felszabadítására, a cukorbetegség inzulinos kezelésére és még sok más dologra, melyek közt találunk rosszakat, jókat és közömböseket egyaránt. Könnyelműség e világméretű összefüggésrendszer két elemét kijelölve megfogalmazni: „Ez, itt, ennek az oka, nincs miről beszélni”.

Ha szokásunk lenne a versek olvasása, nem zavarna a homályosságuk, így viszont, hogy nem olvasunk, világosságukkal sem mennénk sokra. Matthew Arnold tiszteletteljesen panaszkol egy helyütt, hogy alig volt a *Lear király*ban olyan mondat, melyet ne kellett volna kétszer-háromszor elolvasnia. Három másik jeles viktoriánus elme, Beetle, Stalky és McTurk ítélete szigorúbb ennél.² Dolgozószobájukban ülnek, mikor Stalky az alábbi olvassa fel:

¹ Randall Jarrell: *The Obscurity of the Poet*. In: Uő.: *Poetry and the Age*. Vintage Books, New York, 1955., 3-25.

² Rudyard Kipling *The Propagation of Knowledge* című írásának szereplői. A szöveg a *Debits and Credits* című elbeszélés-kötetben található.

Éppen semmivel.
Tetszett urának, a királynak, engem,
Félreértvén, megütni a minap,
Midőn ez, rossz kedvének hízelegve,
Ott terme és hátulról leütött.
Földön levén már, ingerelt, kicsúfolt,
S oly férfiassá mutatta magát,
Hogy a király tetszését megnyeré,
Üldöztetvén azt, ki önként meghajolt.
Rám, e borzasztó hőstett hevenyében,
Kardot húzott.³

Stalky így szól: „Most pedig, lelkes bárdom, *construez!*⁴ Ez Shakespeare”, Beetle pedig, „percnyi néma csendet követően”, így válaszol rá: „Add fel! Hisz részeg.” Ha kötelező olvasmány lenne *A fönix és a gerle*, vajon mit mondana Beetle az alábbi két stanzáról:

Ámde lényük rettegett:
Meggzúnnván, mi lesz vele?
Két magány iker-neve
Már nem kettő s nem is egy.

S az Értelem megriadt:
Ami kettő – egybenő,
Egyik sem – s mégiscsak ő,
A két rész így egy-anyag [...] ⁵

Önök és én megtehetjük, hogy Stalky-t és társaságát, velük együtt Arnold helyzetét is, fentről szemléljük: tudjuk, mit jelentenek a fenti sorok; tudjuk, hogy Shakespeare soha sem homályos úgy, ahogyan a padlásszobájában rébuszokkal bütykölő modernista költő az. Ha azonban vetünk egy pillantást a Shakespeare kritikai kiadására, az egy-két soros szövegekre a lap tetején, a negyven-ötven soros vad fejtegetésekre és parázs szakértői találgatásokra a lap alján, mi is elbizonytalanodunk. Amikor Lükophrónnál, az alexandriai költőnél (aki ritkán ily egyszerű), Phalacra százlábú, szép arcú, gólya-szín lányairól olvasunk, és kiderül róluk, hogy hajók, lesz, aki mindezt az alexandriai hanyatlással magyarázza; de aztán eszünkbe jut-

³ Az idézet a *Lear király*ból származik. Vörösmarty fordítása tompította a tárgyalt alakok által nehezményezett szövegértési nehézségeket. A szövegrész eredetiben a következőképpen hangzik. „I never gave him any. /It pleas'd the King his master very late /To strike at me, upon his misconstruction; /When he, conjunct, and flattering his displeasure, /Tripp'd me behind; being down, insulted, rail'd /And put upon him such a deal of man /That worthied him, got praises of the King /For him attempting who was self-subdu'd; /And, in the fleshment of this dread exploit, /Drew on me here again.” II. felvonás, 2. jelenet

⁴ a.m. szerkesszen; ragozzon (francia)

⁵ „Property was thus appall'd/ That the self was not the same;/ Single nature's double name/ Neither two nor one was call'd./ Reason, in itself confounded,/ Saw division grow together;/ To themselves yet either neither;/ Simple were so well compounded, [...]” Shakespeare, William: *The Phoenix and the Turtle* (Görgey Gábor ford.)

nak a walesi, ír és egyéb északi költők, akik mit sem kedveltek jobban, mint az asztalon álló ételeket leíró jelzőkkel (epifrázisokkal, metaforákkal) megnevezni, olyanokkal, melyeket csak különlegesen képzett hallgatóságuk volt képes megérteni. (Mikor azt mondtam, „mit sem”, úgy értettem, a „rébuszok mellett mit sem”). Nem beszélve a tömérdek antik utalásról, melyek megértése az illetendő olvasóktól, elődeinktől, elvárt és – elvárható volt. Ha ezt idézem: „A Nap fivértelen lányai/ Ily borostyánkőnyek közt oldva”⁶, sokan önök között azt mondják: „Gyönyörű”, mások: „Marvell”, de vajon hányan tudják, kikre utal Marvell?

A régieket mégsem tántorította e nehéz érthetőség (sőt, gyakran mintha, örülmód, becsben is tartották volna), de így vannak ezzel ama kortársaink is, akik számára nem olyan távoli még a múlt, mint számunkra: ők azok, akik kastélyaikkal, a múltbeli igazságtalanságokkal és társadalmi kiválasztottság-tudatukkal együtt némi olvasási szenvedélyt is örökölték. Aligha van nehezebb olvasmány Mallarménál. Mégis, mikor Párizsban a könyvesboltokat jártam Corbière után kutatva, Mallarmé-versek, Mallarmé-levelezések, Mallarmé-életrajzok, esszék és Mallarmé-omázások sokaságával szembesültem, melyek már-már gúnyosan néztek rám a polcokról. Hiszen milyen régóta írt már úgy ez a francia költő, mintha közönsége nem is létezne vagy mintha legjobb esetben is úgy álmodozna a költőről, mint a kondás a távoli herceg életéről. Ez a közönség azonban mégis a hagyományos csodálattal tekint rá, irodalmi lapok és folyóiratok tucatjaiban követve figyelemmel az életével, véleményével, vérmérsékletével és szerepléseivel kapcsolatos közléseket. A németajkú országokban sokan még ma is udvarias tisztelettel tekintenek a költőre, mintha bármelyik pillanatban versírásra vetemedhetne. Soha nem felejttem el, mikor egy német tárgyilagosan, megfontoltan jegyezte meg rólam, mintha az *Amerikai Költőóriások* című kiadvány illusztrációja lennék: „Nocsak, úgy fest, mint Rilke”. A költészet számos dél-amerikai országban még ma is őrzi azt a népszerűséget és elismertséget, amelyben hajdan része volt. Az egyik országban, ha jól emlékszem, Venezuelában, az elnök, a nagykövet, akit Párizsba küld, de még a pincér is: több mint valószínű, hogy költő. „Milyen verseket írnak ezek a költők?” – hangzik a kérdés a megrettent északi költőtől, tőlünk. Ha a válasz az, hogy „Kedves, egyszerű kis dolgokat”, elveink felét újraértékelhetnénk. Csakhogy ezek a költők, ezek az igazán népszerű költők, verseik mintájául nem Homérosz, Shakespeare vagy Racine költeményeit választották, hanem Pablo Picassóét: ők ugyan is mind szürrealisták.

Biztos, hogy a világosság a népszerűség szolgálóleánya, ahogyan azt sokan feltételezik? Mennyiben jelent segítséget a kézenfekvő egyszerűség? Kevés olyan népszerű költőt találni a mai Angliában, mint Dylan Thomas. Az ő varázslatos költeményei angol költők egész generációjára voltak hatással, holott nyilvánvalóan ő a valaha élt egyik legnehezebben hozzáférhető költő. De vegyünk egy ellenkező példát! Yvor Winters növendékeinek versei⁷ körülbelül olyan könnyen érthetők, mint amilyeneket Longfellow olvasott A *gyermekek órája* idején, mégis vannak legalább olyan népszerűek, mint azon (saját) művek, melyeket Szigorú Alice, és Nevető Allegra és Aranyhajú Edith olvasott Longfellow-nak a *költői órán*⁸. Ha Dylan Thomas érthetetlenül közkedvelt, utóbbiak érthetőn ismeretlenek.

⁶ Andrew Marvell: *The Nymph Complaining for the Death of Her Fawn*

⁷ Yvor Winters: költő, kritikus, tanár. Számos, a Stanford Egyetemen oktatott hallgatója elismert, népszerű költő lett.

⁸ Henry Wadsworth Longfellow költeményéről, a *Children's Hour*-ról van szó, melynek szereplői a lányairól mintázott gyermekalakok.

Ha valaki olyat mond nekem, amihez nem vagyok hozzászokva, vagy amit nem kívánok meghallani, csak annyit mondok: Nem értem önt. Valahogy így válaszolunk a költőknek is. Mikor a kritikusok először olvasták Wordsworth verseit, csacskaságnak tartották, ugyanakkor közülük sokan, Byron is, úgy nyilatkoztak, hogy „Egy emelettel megtoldhatja tornyát/Bábelnek az, ki érti e cikornyát”⁹. Néhány évvel korábban egy nagy kritikus¹⁰ a költők legegyszerűbbike, John Dryden költészetét magasztalva felidézte, mily „boldogan vándorolt a határvidéken, hol értelem s értelmetlenség átjárja egymást”. Dryden Shakespeare egyes kifejezéseit „alig érthetőeknek” találta, amelyeket mégis megértünk, szerinte „nyelvileg helytelenek és otrombák. Egész stílusát pedig olyannyira átjárják a képletes kifejezések, hogy épp annyira mesterkéltné, amennyire otromba”. A *J. Alfred Prufrock szerelmes énekét* elemzői, még a rajongók is, szinte teljesen érthetetlennek találták. Homályosságát evidenciaként kezelték. Ma, mikor a főiskolai hallgató kisasszonyok éppoly könnyűnek vagy épp nehéznek tartják, mint Browning költeményét, *A püspök megrendeli sírkövét Szent Praxedis templomában* címűt, csak akkor érthetjük meg eme új kritikusok kétségbeesett, de gyakran vádló értetlenségét, ha felidézzük, hogy Browning költeményéről annak idején az első bírálatok ugyanúgy nyilatkoztak, mint később Eliotéről. Mily soká dolgozza le lemaradását a világ! Tulajdonképpen nem is dolgozza le soha, ehelyett őt váltja egy újabb világ, mely már nem kényszerül felzárkózásra. Így mikor egy régi öreg azt kérdi tőlünk: „Mit kell tennem, hogy megértsem Audent (vagy Dylan Thomast, bárki legyen is a legújabb költő)?”, csak ezt felelhetjük: „Újjá kell születnie”. Egy idős úriember, aki egy partin a mindkettőnk által csodált Rubáiyátról beszélt nekem, megörülve annak, hogy ízlésünk ily hasonló, megkérdezte, melyik költőt kedvelem a leginkább. Igyekezőn igazodni a helyzethez, Robert Frost nevét mondtam. Meglepetten nézett rám és finom, de leplezetlen végtelenséggel a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Attól tartok, ő az enyémnél újabb világ szülötte”. Ez 1950-ben volt, de bizonyos, hogy 1850-ben egy idős úriember, Gray, Cowper és Crabbe kedvelője, hasonlóképpen jellemezte az ifjú Matthew Arnoldot, csak épp a William Wordsworth költészetéhez viszonyítva.

Még csak abban sem lehetünk biztosak, mit tartanak az emberek homályosnak. Mikor Salzburgban tanítottam, úgy találtam, hogy európai hallgatóim fele olyan nehéznek sem tartották az *Átokföldjét*, mint Robert Frost költészetét, mivel az egyik illet előzetes kulturális feltevéseikhez, másik nem. Nemcsak el kellett magyaráznom nekik a *Home-Burialt*, hanem arról is meg kellett győznöm őket, hogy vers. Egy másik példa is eszembe jut, mégpedig Robert Hillyeré. Egy recenzióban, melyet a *The Death of Captain Nemo*-ról olvastam, a kritikus leginkább a költemény homályosságát kifogásolta. Olyan volt, mintha McCarthy szenátort azal vádolták volna, hogy a Kremlnek kémkedik – mert, ugyan, hogyan lehetne Mr. Hillyer homályos?

Hogy a költő, a modern költő, érthető módon, számos okból kifolyólag, sokkal érthetlenebb, mint amire jogot tarthatna: egyike azoknak az általánosan elterjedt hozzáállásoknak, amelyekre nehéz úgy reagálni, hogy az ne legyen túl finomkodó vagy lehangolóan közhelyes. Valaki, válaszként, talán még a hit és munka, születés és környezet kérdéseiről is szívesen beszél vagy a régi témáról: miért adjunk a szegényeknek mosdókagylót, ha úgyis csak szemet fognak tartani benne? Bárki elég felkészült, hogy megválaszolja a kérdést: „Nem fognak, de ha így lenne is, ez nem ok arra, hogy ne segítsünk nekik a mosdókák beszerzésében”. És ugyan-

⁹ Byron: *Don Juan*, Ajánlás. Európa, 1975. (ford. Ábrányi Emil), 8.

¹⁰ ti. Samuel Johnson

így: ha valaki azt mondja: „Azért nem olvasok modern költészetet, mert az a hétköznapi ember számára érthetetlen dolog”, szintén tudok – noha nem túl hangosan – válaszolni rá: „Ez nem így van, de ha így lenne is, az nem ok arra, hogy ne olvassák”. Minden, bizonyos életkor alatti költő (kísértést érzünk ezt a kort Bernard Shaw-éban megjelölni) olyan helyzetet örököl, melyben nem figyel rá senki és melyben, következésképp, mindegyikük arra panaszkodik, hogy láthatatlan: az a sarok ugyanis, ahová soha nem néznek, mindig sötét. Azok az emberek, akik a költészet mellőzését örökölték, azon költők homályosságával indokolják viselkedésüket, akiket soha nem is olvastak – legtöbbször ugyanis úgy döntenek a költők homályosságáról, ahogy a hatóságok a könyvek pornografikusságáról: néhány pillantást vetve a kiragadott részekre, melyeket valaki elborzasztásukra válogatott össze. Mikor valaki vádlón jegyzi meg, hogy nem érti Eliotot, hangvétele arra utal, hogy legboldogabb óráit tábortűz mellett, az *Agamemnón*, a *Phaedra* valamint William Blake szimbolikus művei olvasásával töltötte; szomorúan látjuk – és biztos vannak ezzel így mások is –, hogy képes hónapokon keresztül rágni át magát az *Elfújta a szél* vagy a *Forever Amber* lapjain, melyeken ez a szegény pára „fejfel, kezével, szárnyon lábon utat keres, kúszik, lábol, úszik, merül, röpül”¹¹; vagy hogy Shakespeare-rel kapcsolatos legderűsebb emlékei az *Ahogy tetszik* középiskolai előadásából származnak, melyben Charles-t, a bajvívót alakította; szintén ő, homályos asszociációk révén, James Russell, Amy és Robert Lowell hármását a Vatikán szakállas, szivarozó nagykövetévé gyúrta, aki, miután csatlakozott Theodore Roosevelthez afrikai expedícióján, hazatérve, halálos ágyán tollbamondta a *Concord Hymn*-t¹². Sokan, belátva, hogy nem értik Ezra Poundot, örökre becsukták az *Elveszett Paradicsom*ot is – így képzeljük legalább is a fenti elemleti-gyakorlati sajátosságok láttán.

Az átlag közönség (előadásomban keveset szólok az egyre kisebb számú és boldogtalan kivételekről) felállította saját kritériumait, melyek nevében a kortárs művészet minden egyes formáját kárhoztatja. A kritérium a zene esetében a dallam, a festészetében az ábrázolás, a költészetnél a világosság. Mindegyik esetben egyetlen szempont vált a bonyolult egész vizsgálata, a műalkotáshoz való hűségességre fő szempontjává. Habár az ítéletalkotás e módszere legalább olyan keresett, mint kimondatni a művésszel a shibboleth kifejezést vagy felesketni, hogy nem tudatlan, Locofoco-ista, sem Bull Moose-párti¹³, az ítélező közönség számára mégis éppoly szórakoztató. Ahelyett, hogy megragadná, belelépne és értelmezné azokat az új világokat, melyeket egy-egy új műalkotás jelent, e közönség egyetlen pillantás alatt képes eldönteni, hogy megfelelnek-e saját szájízének, majd ennek megfelelően magasztalja vagy gáncsolja őket. A korábbi évszázadok vagy más kontinensek zenéinek többségét a közönség képtelen kielégítő melódiának találni. Az európai képtárakat bejáró turista hamar rájön, hogy a

¹¹ Milton, John: *Elveszett Paradicsom*. Magyar Helikon, 1969. (Jánossy István ford.), 60.

¹² Utalás Ralph Waldo Emersonra

¹³ Bull Moose Party: a.m. Jávorszarvasbika Párt. A Theodore Roosevelt által alapított, a Republikánus pártból kivált képviselőket összefogó politikai csoport, ismertebb nevén Progresszív Párt. A locofocoisták a Demokrata Pártból váltak ki, egy évszázaddal korábban (1835). A két csapatot a kiválás tényén túl a névadás költőisége és motívuma is rokonítja. Theodore Roosevelt az ellene elkövetett merénylet után, szívósságát, életrevalóságát hangsúlyozandó nevezte magát jávorszarvasbikának, a szakadár demokraták pedig egy kényszerűségből, elszántan, többek között Locofoco márkájú gyufák fényénél lefolytatott, sorsdöntő tanácskozás után kapták nevüket. Jarrell lényegét és céltudatosságát szem elől tévesztve igyekvő képzeletbeli közönsége az említett szempontokkal a benne munkáló erő(tlensége)kről ad számot.

régi mesterek (képletesen szólva) fele olyan jók sem voltak, mint a *Collier's Magazine*-t illusztráló festők. Milyen nehéznek és dagályosnak találna a gyakorlatlan olvasó a múlt számos nagy költeményét, ha valaha venné a fáradságot elolvasásukra!

Aki elegendő időt töltött annak vizsgálatával, mi zajlik az emberben versolvasáskor, mit jelent számára a vers, az tudja, hogy a nehézség rendszeresen az érzéketlenségből származik, abból, hogy az olvasó nem hajlandó figyelmet szentelni annak, hogy mire vonatkozik egy-egy névmás, mit jelent a központosítás, melyik tárgy melyik igéhez tartozik, és így tovább – végső soron ezeknek köszönhetően érzi az ember, hogy nem prózát olvas. A jó költészetet olyan hozzáállással kell olvasni, mely az éleselméjűség és a készséges együttérzés keveréke, egyszerre metsző és nagyvonalú. Mintha a *Figaro házasságát* hallgatnánk, nem pedig úgy, mint-ha a *Trisztánt* vagy Samuel Butler händeli oratóriumait. Az olyan költészet olvasását, melyben Mortimer Snerd Dr. Johnsont adja elő vagy melyben Tamás bátya emlékszik Evára (sokan olvasnak ilyet), aligha lehet költészetolvasásnak nevezni. Mikor valaki versolvasásba kezd, olyan országba lép, melynek törvényei és nyelve a sajátjának fordítása. Mégis: ha valaki azért fogadja el e világot, mert benne a pörkölték éppoly ízletesek, mint a nagymama főztje, vagy épp azért utasítja el, mert templomában a bölcsesség bagolyfejű istennője kövérebb a Szabadságszobornál, az a követelőző képzeletre és a tapasztalás korlátaira utal, melynek, természetes halált halva mind áldozatául esünk.

Az, hogy a költészet századunk elején gyakran volt túl nehéz (így volt tele a 18. század költészete antitézisekkel, a metafizikusoké hasonlatokkal, az Erzsébet-kori drámák pedig dagályos szónoklattal és szójátékkal), olyan üres igazság, melyet tagadni is kár. Az viszont, hogy hogyan jutott ide a költészet (vagyis hogy hogyan tisztult, fokozódott és „javítódott” modernizmussá a romantika; tudósi lelkesedésnél is több révén hogyan vitték határukig az összes lehetséges irányzatot a költők; hogyan vált a hatását hajdan a költészettől való távolságból merítő drámai monológ egyik-másik formájában költészeti normává; miként jutott oda költő és közönsége viharos kapcsolata, hogy a költő azt mondta: „Mivel nem olvastok engem, teszek róla, hogy ne is tudjatok”), egyike a legösszetettebb és legérdekesebb kérdéseknek. A modernség azonban nem az oroszlánverem, ahonnan nincs kiút, csupán a dísz-cet¹⁴, amelytől a 20-as, 30-as évek Jónásai büntudattal telten visszatértek a rímhez, a metrumhoz és az egyszerű, kerek állításokhoz. Hány fiatal költőről mondhatjuk ma jobb híján, hogy egyszerű! Pedig – ha lehet beszélni költő és közönsége találkozásának képzeletbeli pontjáról – milyen kevéssé érdeklik az utókort jelenünk irányzatai, azok a jó és rossz szándékok, melyek átlagos művekhez vezetnek, és mennyivel inkább foglalkoztatják majd azok a versek, melyeknek, intenciójuktól függetlenül, sikerült egyszerre összegezni, megtagadni és túlszárnyalni a kort, amelyben megszülettek és az elméket, amelyek megalkották őket! A kort, akárcsak a költőt, legjobb versei alapján ítélik meg, a többi előbb-utóbb eltűnik. A kijelentés hallatán, miszerint korunk versei homályosak, az utókor egykedvűen mosolyodik majd el (épp úgy, ahogy mi, ha azt halljuk, hogy a viktoriánusok szentimentálisak, a romantikusok szertelenek, az Augustus-korabeliek közhelyesek, a metafizikusok önhittek, az Erzsébet-koriak pedig harsányak voltak), és visszatér olvasmányához: Hardy *Szélben*, esőbenjéhez, Wordsworth történetéhez a Margaret nevű nőről, Pope művéhez, a *Levél Dr. Arbuthnotnak* címűhöz, Marvell horatius-i

¹⁴ A „canvas whale” a hétköznapi tárgyak díszítésére (rajz vagy felvarró formájában) széles körben használt, népszerű, többé-kevésbé stilizált bálnaábrázolásra utal. A kifejezés értelmének megvilágításáért Thomas A. Williams-nek tartozom köszönettel.

ódájához, Shakespeare *Antonius és Cleopatrájához*, Eliot *Négy Kvartetjéhez* és a többi, mindenféle korból származó időtlen műhöz.

Korunkban a költészet több okból is előnytelen helyzetben van. Ahogyan ugyanis elszakították korábban lehetséges olvasói többségétől, úgy azok nagy részét sem éri el, akik írhatnák. Manapság verset, jó verset, jóformán csak „született költők” írnak. Nem születnek már olyan költemények, melyek a VIII. Henrik, a King püspök vagy a Samuel Johnson által írottak megfelelői lehetnének: született regényírók, született teológusok, született hercegek – olyan elmék művei, melyekben nem annyira a szavak iránti, hanem a szavakat létrehozó világ iránti, velük született érdeklődés munkál. Hajlamosak vagyunk úgy gondolni a költőre, ha gondolkunk rá egyáltalán, mint olyasvalakire, aki mindenkinél különb. De vajon ott volt-e az édenkertben – ahogy sok költő és olvasó hinni látszik – Ádám, Éva és az állatok mellett a Költő, Robert P. Tristram Coffin ősatya? Mikor legutóbb New Yorkban felolvasóesten jártam, egy idős hölgy, aki a frufuját, magenta blúzát és a Palamede de Charlus-éra emlékeztető szóhasználatát tekintve semmiben sem különbözött az átlag New York-itól, elragadtatottan jegyezte meg az azóta már a végét járó fiatal költőről: „Úgy olvasott, mint egy ifjú isten!” Úgy éreztem, hogy a következő költőnek pedig azt mondja majd rólam, hogy úgy olvasok, mint az ifjú Joaquin Miller¹⁵, ezt a hölgyet ugyanis sokkal kevésbé érdekelték a költemények csodái, mint a költők, hiszen nem ismerte fel, hogy ezeket a költőket éppen annyiban lehet csodálni, amennyiben alárendelik magukat a versnek, amit írnak. El tudtam róla képzelni, hogy csak azért, mert az ifjú költő gyöngynyakláncot örökölt, a hölgy soha nem tud többé borzongató csodálat nélkül tekinteni a kagylókra. Ez eszébe juttatja az embernek, hogy manapság a költő leginkább azoknak az olvasóknak tud örülni, akik nemigen tanultak verset olvasni, illetve: állandó olvasói közül sokan az övétől olyannyira eltérő értékrenddel rendelkeznek, hogy aggasztja a tőlük kapott dicséret, és sokkal inkább megerősíti, mint bosszantja a kritikájuk.

Holnap egy költő talán arra ébred (Byronhoz hasonlóan), hogy híres lett, mert regényt írt, vagy mert megölte feleségét, de nem azért, mert verset írt. Ez most inkább a logikai és nem a társadalmi szabályok miatt lehetséges. Hadd magyarázzam ezt egy történettel! Egyszer egy Európába tartó hajón megismerkedtem egy nő, gyerekes férfival, még pingpongoztam is vele. Miután egy barátjától megtudta, hogy költészettel foglalkozom, pusztán udvariasságból megkérdezte: „Mely amerikai költőket kedveli leginkább?” Mire én: „Nos, T. S. Eliotot, Robert Frostot”. Mire ez a férfi – ez az apa, aki minden este ott táncolt lányával, méghozzá E. Phillips Oppenheim *Saturday Evening Post*-beli folytasásosa hőseinek iskolázott, kissé ódon, méltóságteljes eleganciájával; akinek feleségét és lányát odahaza, Los Angeles-ben, a legjobb szakember tanította azokra a tenis�-ütésekre, melyekről ő maga a legnagyobb hitelességgel beszélt; ő, aki minden hét évesnél idősebb embert maga elé engedett az ajtóban – szóval ez a jól-öltözött, illemtudó, világot-járt, előzékeny, iskolázott úriember higgadtan csak annyit mondott: „Nem hiszem, hogy valaha is hallottam róluk.” Ha ugyanis az irodalomról, művészetéről, filozófiáról és tudományról volt szó, akár a sarkon álló rendőrrel is beszélhettem volna. Teljes joggal gondolhatta – nem mintha valaha is elgondolkodott volna róla –, hogy e dolgok ismerete nem lényegi követelmény abban a társadalomban, melynek ő is tagja. Kultúránkban az értékek régi hierarchiája – mely ugyanúgy várta el a lányoktól Pope olvasását, mint a templomba járást vagy a pianofortén-játszást – gyakorlatilag eltűnt. Olyan kultúra ez,

¹⁵ Joaquin Miller (1837–1913), amerikai költő, ábrázolásain leggyakrabban szakállas öregúrként látható.

melyben, ha egy nagy művész vagy tudós – viszonylag ritkán – hírnévre tesz szert, úgy kezelik, mint Betty Grable-t vagy mint azt a kolumnistát, aki arról ír, hogy előző este összefutott velük a Stork Clubban.

150 évvel ezelőtt, ha valaki befutott, szükségét érezte, hogy díszes öltözékkel, járművekkel, szolgálkkal, feleséggel vagy jó családdal, balerinákkal, vívóedzővel, saját lelkésszel, franciatanárral, vonósnyégyessel, dologtalan estéken fáradtsággal végigolvasott Pope-, Steele- és Addison-kötetekkel lássa el magát: oly sok tanulnivalója akadt élete ezen új szakaszában, hogy gyakran gondolt vissza nosztalgiával azokra az időkre, mikor mindössze annyi dolga volt, hogy a jólétéért küzdjön. A mi esetünkben ez már másképp van: napjaink tehetőseitől senki nem vár el semmit. Mára azok a finom, ellentmondásos és ősidők óta tartó kötések, melyek az állam erejét bölcsességével és tisztességével kapcsolták össze, végleg felbomlottak.

Maroknyi munkást vizsgálva, amint azok lassan, kemény munkával rágták át magukat Shelley-n, Herbert Spenceren vagy épp *A fajok eredetén*, Mill és Marx, akárcsak Jefferson és Lincoln, elszánt vágyakozással gondoltak azokra az időkre, mikor minden ember tud majd írni-olvasni, mikor a tényleges demokráciában olyan bölcs döntések születnek, mint a képzeletbeli, filozófus irányította államban. Nem adatott meg nekik a prófétai tekintet, mely láthatta volna a 2 milliányi munkást, amint könnyedén és örömmel futják át a *New York Daily News* lapjait. Jefferson és Lincoln szónoklatai, melyekben a jövővel kapcsolatos reményeiknek adtak hangot, érthetetlenek a jövőbeli szavazók számára, mivel e beszédek szókinccse és mondat szerkezete sokkal bonyolultabb – sokkal homályosabb – mint bármi, amit olvastak vagy hallottak. A korban, amikor valaki pusztán azzal is győzhet a választáson, hogy fakunyhóban született és nőtt fel, csak idő kérdése, hogy olyantól szenvedjen vereséget, aki disznók közt, az udvaron nevelkedett. Az emberek politikai egyenjogúságának ténye, az alaptalan különbségek igazságtalanságának elismerése a különbségek lényegi alaptalanságának hitébe váltott át, abba a meggyőződésbe, miszerint maradiság, sznobizmus, fasizmus azt gondolni, hogy bármiféle különbségnek lehet jelentősége. Nem szeretünk olyasmiben hinni, amit Goethe velünk született kiválóságnak nevez, pedig – ahogy egy nem is oly régi író mondja – sok művész hercegnőkre jellemző ízléssel, sok hercegnő pedig pincéreknek tulajdonított ízléssel születik (és hal meg): a társadalmi réteget ugyanis, melyből származunk, elhagyhatjuk, a velünk született intelligenciát azonban soha.

Nemrég egyik egyetemünk felmérést készített az amerikai közönség olvasási szokásairól. Kiderült, hogy az amerikaiak 48 százaléka egy év alatt egyetlen könyvet sem olvas el. Elképzelem ezt az olvasót, vagy nem-olvasót inkább – közülünk minden második ilyen – és arra gondolok szégyenkezve, hogy túl nehezek a verseink a számára. Csakhogy ugyanez a helyzet a *Kincses szigettel*, a *Nyúl Péterrel* és a pornográf regényekkel is – vagyis a könyvekkel, általában. A világ összes írója részt vesz az összeesküvésben, melynek célja eltéríteni a mi amerikainkat a könyvektől, s a 160 millió esetből 77 millió alkalommal sikerrel is jártak. Gyakran látom magam egy álomképben, amint megkérdem ezt a képzeletbeli figurát: „Miért nem olvasol?”. A válasza, hosszas bámulás után, mindig ugyanaz: „He?”.

Ha gúnyosnak tűnik a hangom, a reménytelen helyzethez szokott emberének, természetes: a költő elátkozott ember, akit az állam még reggelivel sem hajlandó ellátni, és – ahogy valaki egyszer mondta: „Ha felakasztotok, ne gondoljátok, hogy ijedtemben, a kivégzés közben kímélem a lelki békéteket.” Ma a költő olyan világban él, melyben az újságok, magazinok, könyvek, filmek, rádióállomások és televízióadók kiölték az emberek nagy részéből még a le-

hetőségét is annak, hogy megértsék a valódi költészetet vagy bármely valódi művészeti formát. A férfi, aki minden hónapban üres élvezettel ízlelgeti a *Reader's Digest* gondosan előemésztett mondatait, a galambtojó etette fiókákhoz hasonlóan, ez a férfi, már ha egyáltalán felmerülne benne, nem tudja elolvasni az *Isteni színjátékot*: túl homályos. Van azonban a világozosságnak olyan típusa, mely megalázónak tetszik az olvasó szemében, épp úgy, ahogy a homályosság a tisztelet jele is lehet. Mi számít leereszkedésnek és megvetésnek az olvasóval szemben: az *Isteni színjáték*, négy jelentésszintjével, vagy a *Reader's Digest*, melynek egyetlen szintje is olyan alacsony, hogy szint helyett inkább szakadéknak mondhatnánk, melybe az olvasó készséggel ereszkedik? Az író gyalázata, ha a bonyolult igazság könnyű parafrázisát nyújtja. Magazinjaink átlag cikkei mégis minden tárgyhoz a könnyű, önkéntelen, „emberi” kíváncsiság egyen-karakterével közelítenek. A *Harper's Magazine* évről-évre egyre inkább hasonlít a *Life*-ra és a *Saturday Evening Postra*. Goethe mondta: „Az alkotó, akivel egy lexikon lépést tud tartani, mit sem ér.” Somerset Maugham szerint a legnagyobb dicséretet, amit olvasótól valaha kapott, egy levélben olvasta: „El tudtam olvasni a regényét anélkül, hogy akár egyetlen szót is ki kellett volna keresnem a szótárból.” Ezek az írók egész egyszerűen két különböző világ szülöttei.

Ahogyan az állati szerveződések, érthető módon, csak akkor gondolkodnak, mikor muszáj, a gondolatgazdagság is eltűnőben van az olvasóknál, de, lévén, hogy a népszerű írásművek semmit sem bíznak a képzeletre, a képzelőerő is sorvadásnak indult. Az átlagos olvasó számára szinte minden régi mű kezd dagályossá és unalmassá válni, pusztán azért, mert nem támogatják az olvasó jól megszokott reakcióit. Fiúk, akik csak egy-két könyvet, de rengeteg képregényt olvastak életükben, élénken, rokonszenvűnket is kivívva ecsetelik: „Nem szeretem a könyveket, mert nem mutatnak meg igazán semmit, túl lassúak, mindent nekem kell csinálni.” Néhány év múlva, ha megkérdezzük a gyerekeket, akik csak egy-két képregényt olvastak, de annál több tévéműsort láttak, mit fognak mondani?

A költő homályosságáról ebben az új világban, mely átveszi a régi helyét, írtam önöknek egy verset, homályosat. Egyszer egy könyvben olvastam egy házról, melyben francia kert, angol kert, konyhakert és virágos kert is volt. Ezekben a kertekben selyemharisnyás úriemberek járkáltak Mefisztófelészéhez hasonló, „mű-lábikráikon”. Számomra ez a virágos kert, ezek a „mű-lábikrák” a múltat jelképezik. Számos szimbólumom volt a jelenre és a jövőre, melyekkel nem tudtam mit kezdeni: kopogás nélkül léptek be a versbe, ítéletet mondtak róla, ám az ítélet után sem távoztak. Az egyik azonban jól összefoglalta őket, az ítélezés utolsó napjának hangulatát tükrözve. Egy borreklám szlogenje volt, mellyel mindennap találkoztam a New York-i aluljáróban. A vers címe „Az idők romlása”:

*Ha tizenhat árny verdes a kötélén,
kékítőtől puhán – a Nagymosás –,
zizegve: „Mrs. Bean, ez nagyon kedves magától!”
suttogok, suttognék: „Álom, csak álom!”
tompán látok, mintha szemüvegtokon át.
Mikor vasárnap végeztem a vicclapokkal,
még nem végeztem. Hogy próbára tegyenek,
álló nap érkeznek (nem is kopognak)
bíráim: igazságos, otromba, nyájas árnyak.
A nagymama virágoskertje,*

ük-ük-ükapám mű-lábikrája
 (lágy mosollyal köszönti, mikor a kakas szólal,
 Lilith, az első titkos feleség).
 mindez csak E. T. A. Hoffman egyik meséje:
 ha a Művészet eltűnt, az Élet a maradék.
 Nem végez félmunkát a Jövendő Világa,
 az élet, mint „A meggybor, amit anyánk csinált,
 olyan sűrű, megáll benne a kés.”¹⁶

A Jövő Világa! A világ, ahol a zölkségek vagy fagyasztva, vagy konzervben vannak, vagy épp a földken találjuk teremni; ahol a gyerekek, a tévé képernyőjén az erdei avar alatt fekvő gyerekholttesteket bámulva, esdeklőn kérdik: „De hát hol voltak a fűthető takaróik?”; ahol minden kávézóasztal ékessége az édességtárolásra kivájt könyv; ahol a gimnáziumi ünnepségen a nyersvászonba öltözött barlanglakók műsorát tetőtől-talpig műselyembe, cellulóz- és műszálas ruhába öltözött családtagok figyelik; ahol a konyhai felszerelések: a fehér burkolattal ellátott elektromos sütő, elektromos mosogatógép, elektromos hűtő, elektromos mosógép, elektromos szárítógép, elektromos vasaló, a konyhamalac, a légkondicionáló és turmixgép összefüggő zajában ott találjuk a ház tulaját, munkaruhájában ülve; ahol a vezérkart rejtő betonbunker fölött láthatatlanul szállnak az égen a rakéták. Gyakran gondolkodom ezen a világon.

Nem tudom, nem gondolja-e ezen a ponton a hallgatóságból valaki, hogy: „De hisz ez csak panaszzkodás. És egyébként is: mit tehetnénk mindezek ellen?” Ha durvának tűnt mindaz, amit a fentiek dolgában mondtam, bocsánatot kérek: e következtetéseket lassan és vonakodva voltam kénytelen levonni, amint a világ rákényszerített. Bár egyike lennék azoknak a derűs maradiaknak, akik úgy születtek görög szótárral, mint más gyerek anyajeggyel, akik 4 éves korukban visszautasítják a szentimentális liberalizmus humanitárius képzelményét, az óvodát, és idejüket inkább a katekézis tanulmányozásának szentelik! De tudománytisztelő oktatásban részesültem, fiatal éveim pedig viharosak voltak; elég régi vágású vagyok, hogy Goethehez hasonlóan, higgyek a Haladásban, a haladásban, melyet látok és a haladásban, melyet szeretnék, de nem látok. Ezért beszéltem a fentiekben dühösen és kelletlenül a költőről, közönségéről és a világról, amelyben élnek. Ha hallgatóságom azt kérdené: „Mit kellene tennünk?”, a válaszom csak ez lehetne: „Semmit”. Nincs a mostani dolgaink között olyan, amit másképp kellene csinálnunk: ha a költők verseket írnak, az olvasók pedig olvassák őket, és mindegyikük a tőlük telhető színvonalon – ha tehát nem katonákként, szavazókként, értelmiségiekként vagy pénzemberekként, hanem emberekként próbálnak élni – minden tőlük telhetőt megtettek. Ha azt várnánk tőlük, hogy (mondjuk, egyszótagos versek felolvasásával a rádióban) hozzák vissza a tegnapot, melyben az emberek székre álltak, hogy láthassák Lord Tennyson, nos, ennyi erővel azt is hihetnénk, hogy a General Motors azzal, hogy a kiscserkészek napóleoni terepasztalait díjazza, újjáélesztheti a kézművességet vagy azt, hogy a régmúlt viselkedésformái visszahozhatók azzal, ha a vidéki embereket arra biztatjuk, hogy köszönjenek „Grüss Gott”-tal és „Isten hozta, idegen”-nel minden egyes arra tévedő turistának.

A művészet nem azért fontos, mert a legfenségesebb dísz és az élet legkevésbé téves tevékenysége, hiszen az maga az élet. Krisztustól Freudig azt volt szokás gondolni, hogy az

¹⁶ Randall Jarrell: Az idők romlása (Rakovszky Zsuzsa fordítása)

igazság ismerete szabaddá tesz bennünket, így pedig a művészet is nélkülözhetetlen, mert ennek az igazságnak nagy részét sok esetben csakis a műalkotásokból tudhatjuk meg. Hiszen melyikünk tehetne szert arra a tudásra, melyet Proust, Csehov, Hardy és Yeats és Rilke megtanult helyettünk? Mi más módon tehették volna közkinccsé az igazságot, amit megláttak, ama különféle és ellentmondásos igazságokat, melyek ugyanakkor a lelőhelyükül szolgáló elme számára egyszerű igazságnak tűnnek? Mindezen dolgok, természetük szerint, arra való, hogy megosszák őket. Ha ugyanis megelégszünk azzal, hogy tudjuk mindezt, és fölénnyel és közönnyel tekintünk azokra, akik nem, elzárkózásunk mindennél jobban lealjasít bennünket. Ha, miközben embertársaink (azok leszármazottai, akik Grimm meséit, balladákat és a Biblia sorait hallgatták, de akik esetenként Aiszhülosszal és Shakespeare-rel is találkoztak) nem csupán az egyszerű és a naiv művészetre, hanem a kimunkált és kifinomult művészetpótlékokra is figyelnek, a reklámok és a hitleri szónoklatok hatékonyságával és rettentő erejével is bíró, mindenki számára elérhető és hibátlan produktumokra – mikor tehát mindezt látva csak annyit mondunk: „A művészet mindig is kevesek ügye volt”, e közhellyel tragédiát leplezünk. A demokrácia legrégebb, legmélyebb és leginkább általános vonzereje abban az érzésben jut kifejeződésre, hogy benne nemcsak anyagi, hanem szellemi javak is megoszthatók, vagyis hogy a demokráciában kenyér és igazság, oktatás és művészet mindenki számára egyaránt hozzáférhető. Ha egy demokrácia a polgárainak csupán az oktatás látszatát és hamis művészetet képes nyújtani, mely az írástudatlanságnál is veszélyesebb, kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy az egyáltalán nem demokrácia, inkább ama „népi demokráciák” egyik változata, melyek legfeljebb nevükben hasonlítanak az igaz demokráciákhoz. Goethe azt mondta: az egyetlen mód, hogy elfogadjuk a másik kiválóságát, a szeretet. De másként is megbékélhetünk a felsőbbiséggel, a valódi kiválósággal: mégpedig úgy, ha tagadjuk, hogy kiválóság egyáltalán létezhet. Ezáltal aztán elpusztíthatjuk és vele együtt magunkat is.

Szomorúan láttam, hogy a konferencia a (viszonylag hagyományos) *A költészet védelme* címet kapta. A költészet nem szorul védelemre, nem jobban, mint a levegő vagy a táplálék. A költészet – a legtágabb, vagyis egyedül fontos értelmében – minden ismert kultúra leginkább nélkülözhetetlen része volt mindig is. Az emberi élet a költészet bármely formája híján nem emberi élet, hanem állati lét. Nem lehetetlen hely a mai világ a költők és a költészet számára. A költők átvészelik a kellemetlenségeket, és továbbra is születnek jó versek. Yeats például századunk első felét a lírai költészet legnagyobb időszakának tartotta az Erzsébet-kori óta. Hogy azonban a közönséggel mi lesz – különösen azon részével, amely elszakadt a valódi művészetnek még a legegyszerűbb formájától is –, nem tudom. Egy példa most mégis eszembe jut.

Ausztria hegyvidékein a boltokban nyakláncszerű ezüstpántokat találunk, melyek elején ékkőberakásos vagy zománcozott ezüstlemezke látható, néha egész nagy. Ezeket az ékszereket golyva-láncnak hívják: régen a nők kórosan duzzadt nyakának ékesítését szolgálták. Ha akkor valaki megmondta volna ezeknek a nőknek, hogy a hegyvidéki völgyek vizeinek rendkívül alacsony jódtartalma csúfította el őket, nevettek volna a dolog hallatán. Még jobbat derültek volna a gondolattól, hogy a nyakuk csúf, szeretőik pedig – a lenszőke copfok alól kilátzó gazdag hús látványát mohón habzsolva – megkérdezték volna, hogy lehet képes valaki círógatni azokat a gyenge, vékony, ványadt csirkenyakakat, melyeket az alföldről, a turisták által „világnak” hívott helyről érkező nőkön látni.

Beszéltem már költő és közönsége viszonyáról, de kicsoda is ez a közönség valójában? E. M. Forster *The Machine Stops* című novellájában egy beszélgetést olvashatunk anya és fia közt. Fél földkerületnyi a távolság köztük; a földfelszín alatt, levegővel, élelemmel és fűtéssel (távolsági jövőbeli természetességgel) ellátott termekben ülnek. „Képzeljünk el” – mondja Forster – „egy összekötözött húsköteget – egy nőt, aki másfél méter magas, és arca olyan fehér, mint a gomba.” Nemrég mondott nemet fia meglátogatására. Nincs ideje. A fiú ekképp válaszol:

„A léghajó alig két nap alatt megteszi a köztünk lévő távolságot.”

„Nem szeretem a léghajókat.”

„Miért?”

„Nem szeretem látni azt a borzalmas, barna földet, meg a tengert, meg a csillagokat sötétben. Nem tudok gondolkodni a léghajókon.”

„Én máshol sem.”

„Miféle gondolatokat adhat a levegő az embernek?”

A fiú megállt egy pillanatra.

„Nem ismered azt a négy nagy csillagot, amelyek téglalapot formálnak? A téglalapon belül van három közeli csillag és ezekhez kapcsolódik újabb három.”

„Nem, ezt nem ismerem. Nem szeretem a csillagokat. Neked eszedbe jut róluk valami? Jaj, de érdekes! Mondd, mi!”

„Arra gondoltam, hogy olyanok, mint egy ember.”

„Nem értem.”

„A négy csillag az ember vállait és lábait adja ki. A három csillag középen az öv, amit hordott, a másik három pedig olyan, mint egy kard.”

„Egy kard?”

„Az emberek kardot tartottak maguknál, hogy állatokat és embereket öljenek.”

„Nem tűnik valami jó gondolatnak, de határozottan eredeti.”

Amíg e csillagok ebben az alakzatban állnak, amíg van ember, hogy felnézzen rájuk és meglássa bennük az Oriont: addig lesz a költőnek közönsége. És mikor ez az ember eltűnt, és sem a versek, sem a költő, sem a közönség nincsenek már (ez a lehetőség már soha nem hathat oly különösnek, mint korábban), bizonyosan marad egy világrend, a létezésnek egy szintje, melyen továbbélnék: ebben a rendben Aiszkülosz eltűnt darabjai nem különböznek a ránk maradtaktól, ebben a rendben a múlt, a jelen és a jövő valamiképp ugyanahhoz a valósághoz tartozik. Legalább is – attól függetlenül, hogy így gondoljuk-e vagy sem – így érezzük. Folyton előkerül a kérdés: „Kinek írja a költő a verseket?” Elég lenne ennyit válaszolni: „Kinek cselekszünk helyesen? Azért jó az ember a lányához, mert végül valaki megfizeti?” A költő a vers kedvéért ír verset, a dolgok azon rendjének kedvéért, melyben a vers elfoglalja a rá váró helyet.

De mindezt elmondták már, valószínűleg szebben, mint ahogy valaha elmondhatnák még, mégpedig századunk legnagyobb írója, Marcel Proust; előadásomat az ő mondataival szeretném zárni:

„Csupán annyit mondhatunk, hogy életünkben minden úgy zajlik, mintha egy előző életben vállalt kötelezettségek terhével érkezniénk; evilági életünk körülményei semmiféle okot nem adnak arra, hogy azt higgyük, kötelességünk jót cselekedni, tapintatosnak vagy akárcsak

udvariasnak lenni, mint ahogy az istent nem hívó művésznak sem arra, hogy azt higgye, kötelessége hússzor is újrakezdeni egy művet, bár a csodálat, melyet majd alkotása ébreszt, mit sem számít már testének, amit a férgek falnak fel; ahogyan ezt a sárga faldarabot is annyi mesterségbeli tudással és annyi finomsággal festette meg egy mindörökre ismeretlennek megmaradó művész, akit Vermeer néven azonosítottak úgy-ahogy. Mindezek a kötelezettségek, melyeknek elmulasztásáért nem jár büntetés ebben a mostani életünkben, mintha egy másik, a jóságon, a lelkiismeretességen, az önfeláldozáson alapuló világhoz tartoznának, olyan világhoz, ami egészen más, mint ez az itteni, s amit elhagyunk azért, hogy erre a földre szülessünk, mielőtt talán majd visszatérünk, hogy ismét ott éljünk azoknak az ismeretlen törvényeknek a birodalmában, melyeknek azért engedelmeskedtünk, mert magunkban hordtuk tanításukat anélkül, hogy tudtuk volna, ki véste belénk; a törvényekben, amelyekhez az értelem minden elmélyült munkája közelebb visz, és amelyek csakis – és még ez sem biztos – az ostobáknak beláthatatlanok.”¹⁷

BACSA GÁBOR fordítása

GÁL LEHEL: HÁGÓ 1. (2014)

¹⁷ Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában*. A fogoly lány. Atlantisz, 2001. (ford. Jancsó Júlia), 211–212.

RANDALL JARREL

Történetek

ELŐSZÓ A RANDALL JARRELL'S *BOOK OF STORIES* CÍMŰ ANTOLÓGIÁHOZ¹

1.

A történet, a szótár szerint, a történelem szó rövidített alakja, és elbeszélésre, előadásra, megtörtént eset ismertetésére utal; de jelenthet kitalált történetet, képzeletbeli mesét, bízalmas nyelvhasználatban pedig hazugságot, füllentést is.²

A történet ekképp igazat vagy hazugságot – vágyat, igazságot vagy igazságtól módosult vágyat közöl. A gyermekek rögtön azt kérlik: „Igazi történet ez?” Ez a kérdésük a mesélőhöz, a történetről azonban azt várják, amit az álmuktól is: hogy teljesítse vágyaikat. A műzsák a remény lányai s az emlékezet mostohalányai. A vágy az elsőszámú igazság velünk kapcsolatban, hiszen nem a valóság hétköznapot félig uraló, tanult elvét, hanem az öröm elsődleges elvét jeleníti meg, mely a gyermekkor, az álom, az álmodozás és, természetesen, számos történet felett uralkodik. Történeteket olvasva óhatatlanul felötlik bennünk, amit Groddeck mond: „Számolnunk kell minden létezővel, az álmok és az álmodozások pedig szintén ily tények. Akit a valós dolgok érdekelnek, keresve sem találhatna ezeknél jobb tárgyat. Ha pedig figyelmen kívül hagyja őket, vajmi keveset vagy épp semmit sem tud meg az életről.” Ha a vágyak történetek lennének, a koldusok mind olvasnának; ha a történetek igazak lennének, jótevőink példabeszédben szólnának hozzánk. A világról való tudásunk vagy a világgal való megbékélésünk többnyire történetekből származik, e történetek pedig részét képezik a világnak. Shakespeare írta:

„[...] ez olyan művészet,
Mi megjavítja s tán másítja a
Természetet: mégis, ez a művészet -
A természet maga.”

(Kosztolányi Dezső ford.)

Goethe pedig, egyetértve: „A műalkotás éppúgy műve a természetnek, mint a hegy.”

¹ Randall Jarrell 1958-ban megjelent, egyedi összeállítású, esszéisztikus előszóval ellátott világirodalmi antológiája más írásaiban gyakran emlegetett szerzők írásaiból ad ízelítőt, olyan tárgyi és formai problémák szem előtt tartásával, melyek saját írói és kritikai munkája során központi jelentőségre tettek szert. Ez az előszó később a költő önálló esszékötetébe, az *A Sad Heart At The Supermarket*be (1962) is bekerült.

² Az első bekezdés alapja nyilvánvalóan egy angol nyelvű szótár szócikke. Ennek, az angol „story”, valamint a magyar „történet” szóképe és jelentése, többjelentésű közti kapcsolatok eltéréseinek köszönhető a bekezdés argumentációs „döccenése”.

Annak szemléltetésére, hogy az álmok kielégítik a vágyainkat, majd meg is büntetnek értük, Freud a három kívánságról szóló mese férjéhez és feleségéhez hasonlítja az álmodót: a feleség kolbászt kíván, a férje pedig azt, hogy az a nő orrára nőjön, a nő pedig megintcsak azt, hogy eltűnjön onnan. Mily ellentmondásos család! Mégis épp ez az a család – a feleség, a férj és a kolbász –, aminek a történetnek meg kell felelnie: az író két- vagy háromtermészetű teremtmény, és saját magának is ír, annak a valakinek, akinek szükségletei, értelme és vágyai – nevezzük őket ösztön-énnek, énnék és felettes énnék vagy épp testnek, szellemnek és léleknek – ellentmondanak egymásnak. Azon történetek többsége, melyeket hajlandóak vagyunk műalkotásnak nevezni, olyan keverékek, melyek éppoly komplikáltak, mint alkotóik; időnként azonban elkülönítve, csupasz ártatlanságukban láthatjuk a történetek alkotóelemeinek egyikét-másikat. Jó példa erre Thomas Leaf története (Hardy *A zöldellő fák alatt* című regényéből):

„– Volt egyszer egy ember – kezdte örömteli, de bizonytalan hangon Leaf –, aki egy házban lakott. Hát ez az ember éjjel-nappal csak gondolkodott. Végül azt mondta magában: »Ha volna tíz fontom, egy vagyont csinálnék belőle.« Végül hogy, hogy nem, lett neki tíz fontja.

– Na nézzenek oda! – csúfolódott Nat Callcome.

– Csönd legyen! – intette le a fuvaros.

– Na most jön az érdekesebb része! Kis idő múltán az ember tíz fontból húszat csinált. Aztán rövid idő elteltével megint megduplázta, és negyven lett belőle. Aztán folytatta, és nyolcvan fontja lett, aztán pedig száz. Telt-múlt az idő, és már kétszáz fontja volt az embernek! El sem hinnék, de még tovább ment, és négyszáz fontja lett. Aztán még mindig folytatta, és mit csinált? Nyolcszázra szaporította. Bizony ám! – mondta Leaf az izgatottságtól egyre magasabb hangon, és akkorát csapott az öklével a térdére, hogy beleremegett a fájdalomba. – Igen, és aztán ezer fontja lett!

– No ezt hallgassátok! – mondta a fuvaros. – Jobb ez még Anglia történelménél is, ugye, fiaim!

– Köszönjük a történetedet, Thomas Leaf – mondta az öreg William, mire Leaf fokoztosan visszasüllyedt az észrevétlenségbe.

(Gebula Judit ford.)

Nap mint nap könyvekben, magazinokban, újságokban, rádióban és televízióban, mozgóképszínházakban újra halljuk Leaf történetét, hogy újra visszasüppedjünk az észrevétlenségbe. Története, bizonyos értelemben, jobb, mint Anglia történelme – illetve csak lenne, ha Anglia történelmében nem lenne benne Leaf adomája is, milliónyi másikkal egyetemben. Ez a történet, a fonákja felől nézve ugyanaz, mint az öregasszony meséje a *Woyzeck*ben. „Nagyanyó, mesélj!” – kérlték a gyerekek. „Jól van, kiscsibém.” – mondta ő.

„Volt egyszer, hol nem volt, volt egy szegény gyerek, nem volt annak se apja, se anyja, mind meghaltak, nem volt annak senkije a világon. Mind meghaltak, ő meg útnak indult, s kereste őket éjjel-nappal. És mert a földön egy árva lelket sem talált többé, hát föl akart menni az égbe, s a hold olyan barátságosan pislogott le rá. És ahogy végre odaért a holdhoz, hát látja, tiszta reves fa az egész. S akkor továbbment a naphoz, s ahogy odaér, látja, hogy nem más, csak egy elhervadt napraforgóvirág. aztán ahogy a csillagokhoz ért, csupa aranylegyecské volt, oda voltak tűzdelve, mintha töviszűrő

gébics tűzdelte volna őket a kökénybokorra. És amikor újra vissza akart menni a földre, a föld se volt már más, mint egy fölborult fazék. Akkor aztán igazán egyes-egyedül volt, és leült, és elkezdett keservesen sírni, és még most is ott ül, és még most is egyes-egyedül van.”

(Thurzó Gábor ford.)

A nagymama történetét kevésbé gyakran, de így is elég gyakran mesélik: az álmunkban vitatott valóságra ébredve, keserűen fordulunk vágyaink ellen oly rossz világunk kedvéért, s csekély vigaszt lelünk abban, hogy szemléltetve láttuk, miszerint ez minden világok legrosszszabbika. De örömről leljük – számos történet példázza – abban is, hogy újra és újra ismétljük mindazt, amit elviselhetetlennek találunk, egészen addig, míg elviselni nem tudjuk. A gyermek, akit édesanyja oly gyakran hagyott magára, s saját maga találta ki a játékát, melyben kihajította babáját a kiságyból, s mikor az eltűnt, felkiáltott: „El! El!” – igaz költő volt. „Hogy emlékszem-e rabszolgaságunk idejére?” – szól az öregember a *Lay My Burden Down*-ban³ – „Lehetetlen lesz nem emlékezni rá, amíg csak élek.” A legrosszabb emlékek egyben örömteliek is: „Mindig, mikor Asszonyunk látta rajtunk, fekete gyerekeken, hogy megéhezünk a főétkezések közt, behívott a házba, hogy együnk. Volt, hogy kukoricamálét kaptunk, bőséges tejjel. Volt egy hosszúkás teknő, amit mindig tisztára súroltak nekünk. Ebbe öntötték az írórt, mi gyerekek pedig körbeültük, és a szánkkal ittunk, kezünkben a málénkkal. Most is látom magam, ahogy ott iszom. Olyan jó volt.” (saját ford.) Olyan jó – szól történeteink hite – egyszerűen csak emlékezni: az újrafelismerésben, az ismerős dolgokban, az utánzásban rejlő elemi öröm újabb vetülete a világban lévő hasonlatosságok, a metaforák iránti megszállottságunknak, melyet Proust a stílus oly lényegi összetevőjének tartott. A történetek tudni akarnak: mindent – az első ragyogástól és káprázattól és illattól kezdve az utolsó törvényig és rendig. De ugyanígy igaz, hogy a történetek nem akarnak tudni, nem akarnak törődni, csak saját kedvük szerint cselekedni. (Vannak nagy könyvek, melyeket a tárgyában elvesző író hozott létre, és olyanok is, melyek az önmagában elvesző író művei: Rabelais mondása: „Tégy, ahogy akarsz” – számos mestermű mottója Cervantes-től Sterne-ön át napjainkig.) A történetek ugyanis a kantinál is erősebb érdek-nélküliségtől, melyben az én milliomodmagát megkülönböztethetetlen elemként képviseli – mindössze a *valaki*, vagy az *ember* tartozik alanyként az ígékhez – egészen az érzéketlen, előemberi önzésig variálódnak, mely számára az én a végső tény, a galaxis, melyből képtelenség kitörni a szomszédos galaxisok felé. E szélsőségek az első dolgok, melyek a fikció olvasójának feltűnnek. A rendet megelőző és követő káosz éppúgy járja át a fikciót, mint a rend maga; a világegyetem összeegyeztethetetlen jelenségei (elmésség, humor, az önkényes, az esetleges, az abszurd – a tudattalan minden felszínre törése, kieresztődése) éppúgy, mint a hasonlóságok. Egy történet többféleképp mutathatja be a képzelődést: tényként, bűnként-hübriszként, melyet a tények világa megbüntet, vagy a tények felett álló valóságként. És, gyakran, e három keverékeként: a fikció minden ellenpontot színre léptet.

Az általa rendszerezett igazságokat, mondja Freud, már felfedezték a költők; a dolgok könnyei, a dolgok igazsága – mind megtalálható műveikben. És mégis, jól tudta ezt ő is, a tör-

³ A *Lay My Burden Down: A Folk History of Slavery* című könyv 1945-ben jelent meg, B. A. Botkin szerkesztésében. Alapjául a 30-as években feljegyzett beszámolók szolgáltak a rabszolgatartás korának utolsó túlélőitől.

ténetek gyökere Grimm, nem Rochefoucauld; az álmok, és nem a fényképezőgépek vagy magnók. Igaza van Turgenyevnek, mikor azt mondja: „Az igazság, önmagában – legyen bármily hatalmas – nem művészet” – az oxigén, önmagában – legyen bármily sűrű – nem víz. És Freudnak is igaza volt, mikor azt mondta, hogy „az álom a tudattalan érzelmeink kinyilvánítása és az ellenük folytatott küzdelem közti kompromisszum, hogy az álomban a tudattalan vágyat látjuk teljesülni, hogy meghatározott mechanizmusok alakítják e kifejeződést, hogy az elsődleges folyamat éppúgy alakítja az álmot, ahogyan irányítja a lélek tudattalan életét, s végül hogy a mítosz és a költői művek ugyanezen a módon, ugyanezzel a jelentéssel jönnek létre. Egyetlen, fontos különbség van: a mítoszokban és a költői művekben a másodlagos megmunkálás sokkal fejlettebb, és így logikus, koherens egész jöhet létre.”

2.

Az alvó, de az éhségtől már épp ébredező csecsemő néha apró szopómozdulatot produkál: arról álmodik, hogy megetetik, s így az álom jóvoltából aztán aludhat tovább. Elégedettségében még talán el is mosolyodik. A mosoly azonban nem tart sokáig – az álom kizökken, ő pedig felébred. Ez, bizonyos értelemben, az első történet; a gyermek impotens onnipotenciájában olyan, mint mi, olvasók, írók, a sajátunkban.

A történet történések láncolata. Mivel az általunk ismert történeteket emberek mesélik, a történetbeli események emberi vagy antropomorf lényekkel – istenekkel, szörnyekkel, ördögökkel – történnek, és oly módon kapcsolódnak, hogy úgy tűnik, a történet elkezdődik valahol, majd egy egészen más pontban végződik, és haladását jóformán semmi sem szakítja meg. A költő vagy a mesélő, ha úgy tetszik, számokat ír fel egy táblára, összeköti, majd hozzáadja őket saját, ám előre nem sejtett összegükhöz. A történetek, természetüknél vagy – ami ugyanaz – a mi természetünkénél fogva mindig is hajlamosak az általánosításra. Egy Kastanka nevű kutyáról szóló történet minden egyes kutyára és emberre igaz lehet.

A történetek lehetnek mondat hosszúságúak. Biön mondása: „A fiúk játékból dobálják kövekkel a békákat, a békák azonban nem játékból, hanem igazából halnak meg.” – történet. Aesopus-nál öt-hat mondatosra felnagyítva, de vérszegényebb történetként bukkanunk rá. Blake mondatában: „Az Okosság gazdag és csúf vénlány, akinek a Tehetetlenség udvarol.” (*Mennyi és Pokol házassága*, Babits M. ford.) – történetcsíra rejtőzik, mely vízbe állítva kivrágzik. És, íme, egy négy mondatos történet, amin Rilkének sem volt mit fejleszteni: „Dávid király éltes öreg lett; hiába burkolták takaróba, nem tudott fölmelegedni. Szolgái ezért így szóltak hozzá: Kell keresni urunknak és királyunknak egy fiatal leányt, aki szolgálatába áll a királynak, és gondját viseli. Ha kebleden pihen, urunk és királyunk fölmelegszik. Izrael egész földjén keresték hát a szép lányt. Így bukkantak rá a sunemi Abiságra, s el is vitték a királyhoz. A lány igen-igen szép volt, gondját viselte a királynak és szolgálta, a király azonban nem hált vele.” A Fort Benningben szolgáló katonák e felirat alá temették Calculus nevű kutyájukat: „Mindannyiunkat jobb kutyává tett.” Néhány napja ezt olvastam az újságban: „Egy vasárnapi iskolai tanító, négy gyerekes anya, álmában agyonlőtte 8 éves lányát, a rendőrség jelentése szerint. Hilda Kristle, 43 éves, Stony Run-i lakos, azt mondta a rendőröknek, hogy legkisebb lánya, Suzanne »letört volt, és sóhajtozva járkált a házban«,”.

Mikor az élet által eléink tárt történeteket a nekik megfelelően teljes műalkotásokba akarjuk önteni, szinte mindig versben fogalmazzuk meg őket. Blake így ír egy kéményseprőről:

„Keserves hóbuckák között
Kis fekete pont jajong, nyöszörög.
»Ej, hol apád, ej, hol anyád?«
»Templomba ment, istent imád.

Mert örvendtem, ha nyár ragyogott,
Mert víg voltam télvíz idején,
Halál-gúnyába bújtatott
S jajgatni tanított két szülém.

S mert vígan táncolok és dalolok,
Nem ért, úgy vélik, sérelem,
S most áldanak Istent, királyt, papot –
Így, földi nyomorból épül a menny.«,
(Tandori Dezső ford.)

– és ezzel eleget is mondott. Stephen Cray írja, ötven szóban:

„A sivatagban
Meztelen, vad teremtményt láttam,
Ki, a földön guggolva,
Szívét kezében tartotta
És eszegette.

Kérdeztem: »Finom, barátom?«
»Keserű, keserű« – mondta –
»De szeretem,
Mert keserű,
S mert az én szívem.«,⁴
(nyersfordítás, BG)

Ezek a történetek csontváza, melyek láttán megborzongunk. A könyvünkben található versekre több hús került a hagyományos fikciókból. Egy igazán reprezentatív gyűjteményben sokkal több vers lenne: a múlt nagyobbik részében az emberek versformába öntötték irodalomnak szánt történeteiket.

Nehéz azonban egy reprezentatív történetgyűjtemény összeállítása. Mintha a kamrában akarnánk állatkertet berendezni: a zsiráf egyedül elfoglalja az egészre szánt helyet. *Az eltűnt idő nyomában* egy történet, csakúgy, mint azok a történetek, amelyek Saint-Simon emlékiratait alkotják. Bemutathatjuk az emlékiratokat a Monseigneur halálának leírásával, azonban Bergotte, az elbeszélő nagyanyjának halála már képtelen ugyanerre *Az eltűnt idő nyomában* esetében. Hamar rájövünk, hogy szinte minden túl hosszú ahhoz, hogy bekerüljön egy történetgyűjteménybe – rövid elbeszélések gyűjteményébe. Ez ama nehezen besorolható meseterművekre is igaz, melyeket a 19. században novelláknak mondtak, ma viszont regényeknek,

⁴ In the desert/ I saw a creature naked, bestial,/ Who, squatting upon the ground,/ Held his heart in his hands/ And ate of it./ I said, „Is it good, friend?”/ „It is bitter-bitter,” he answered;/ „But I like it/ Because it is bitter,/ And beacuse it is my heart.”

kisregényeknek tűnnek: ilyen tehát Tolsztojtól az *Ivan Iljics halála*, a *Hadzsi Murat* és az *Úr és szolgál*, Flaubert-től az *Egy jámbor lélek*, Manntól a *Halál Velencében*, Leszkovtól a *Kisvárosi Lady Macbeth*, Kellertől a *Három igazságos fésűslegény*, James-től a *The Aspern Papers*, Colette-től a *Julie de Carneilhan*, Kleisttől a *Kohlhaas Mihály*, Joyce-től *A holtak*, Turgenyevtől *A puszta Lear királya*, Hofmannsthaltól az *Andreas*, Kafkától *Az átváltozás*, Faulknerrel a *Spotted Horses*, Portertől az *Old Mortality*, Dosztojevszkijtől *Az örök férj*, Melville-től a *Bartleby, a tollnok* és a *Benito Cereno*, valamint Csehovtól a 6-os számú kórterem, *A paraszток* és a *Szakadékbán*.

Ám a terjedelmi változatoknál is több történettípus létezik. Eposzok; balladák; történeti, életrajzi vagy önéletrajzi elbeszélések, levelek, naplók; mítoszok, mesék, fabulák; álmok, álmodozások; humoros, pajkos, vallásos anekdoták; speciálisnak vagy speciális esetnek nevezhető történetek: tudományos-fantasztikus történetek, rémtörténetek, detektívstorik, wes-ternek, vallomások, gyermektörténetek és a maradék; valamint, végül, ott a „komoly irodalom” – Proust és Csehov és Kafka, a *Moby-Dick*, a *Szép remények*, az *Egy vadász feljegyzései*. E könyv nagyrészt komoly fikció, melynek egy része vers (Frost, Brecht, Blake, Wordsworth); de van itt egy Tolsztoj-levél is, egy történelmi és önéletrajzi darab Saint-Simontól; cigány és német mesék; héber és kínai tanmesék, Rainer Maria Rilke másik énje, egy képzelt dán költő naplójának két fejezete. Sokféle ember él ugyanis, és sokféle dolog történik velük; s ha mindehhez hozzávesszük mindazt, ami ugyanennyire fontos az író számára, vagyis a dolgokat, melyek nem történnek meg, a létezőket, akik nem élnek, nem csoda, hogy a történetek ilyen változatosak lehetnek.

Két szélsőség van: a történetek, melyekben semmi sem történik és történetek, melyekben történés minden. Az elbeszélés műzsája hiszi, hogy az emberek „nem az Északi-sarkra járnak”, hanem dolgozni, haza, hogy megházasodnak, meghalnak; ugyanakkor hiszi azt is, hogy az égvilágon bármi megtörténhet – Gogollal együtt állapítva meg: „Akárki akármit mondjon, ilyen kalandok igenis megesnek néha a világon, ritkán, de megesnek.” Életeink, de még történeteink is egyik véglete sokban hasonlít Prior Jack-jének és Joan-jének életéhez:

Jól-rosszul ment ember sora;
Birodalmak támadtak-buktak;
Nappal múlt, éjjel jött,
Ez a páros éppúgy élt.
Ettek-ittak, jártak-keltek, jól megvoltak. S utána?
Tovább jártak, tovább ettek:
Éjjel nyugton megpihentek:
Nappal meg nem csináltak semmit épp. [...]
Se jó, se rossz, se balga, se bölcs;
Se tanuló, se tanító nem lehettek:
Szeretet, gyűlölet, öröm, félelem híján,
Éltek, ahogy lehetett;
Nem kívántak, nem törődtek, nem nevettek, nem zokogtak:
Hát, így éltek és így haltak.⁵

⁵ „If human things went Ill or Well;/ If changing Empires rose or fell;/ The Morning past, the Evening came,/ And found this couple still the same./ They Walked and Eat, good folks: What then?/ Why

Emberek milliárdjai élték le életüket, nevüket sem hagyva hátra, melyeket még életükben sem ismert senki. Csak éltek életüket „a sziklák és kanyargó völgyek közt,/ a mélyben megülő falucskákban,/ A nekik jutó apró égszelettel/ És csöpp csillagrengeteggel”⁶; kis házakban, mélyen átaludva az éjszakákat Oblomov szülőfalujában, ahol napközben nem csinált senki semmit; majd némi bibliai pátoszra és grandeurre ébredve – Gogol Akakij Akakijevics Bas-macskinjaiként, a *Régimódi földesurak* világára. Rokonaik ők ama Aranyosnak, dusecskának, akinek oly sok magányos éven át „nem volt semmiről véleménye. Láta s értette, mi történik körülötte, de már nem volt képes véleményt alkotni semmiről”; ülnek, „Csukott szájjal és nyílt tekintettel,/ önvádoló mosollyal, mely a bölcs életnek szól,/ s a nagy-ügyesen szórt hazugságoknak”, lassan járkálva, körbetekintgetve – vagy csak járkálva – Turgenyejev, Sterne, Keller, Rabelais, Twain, Cervantes és oly sokak oldalain keresztül, hogy aztán Csuan-ge-Ce-nél az idő ködébe tűnjenek, ősi nagyságban derengve: „Ho-Ciü idején az emberek pihenés közben nem csináltak semmi különöset, ha mozogtak, nem mentek igazán sehová. Ha volt étel, örültek; hasuk tele, csak tébláboltak. Ez volt minden, amire képesek voltak.”

Mennyire más idők voltak, mint a mai, az új lapok, melyeken azt látjuk, hogy egyesek „lá-báról lekopik a szőr”, mialatt „a tejberizshez való rizsszemeket számolgatják”! Mennyire mások a másik véglethez: Szvidrigajlov, Raszkolnyikov, Sztavrogin világához képest, ahol minden valóságként tált álomnak, vagy álomként tált valóságnak tűnik, ahol a történet addig telítődik feszültséggel, hogy az villámként, rémálomban, megvilágosodásban, szörnyűségben sül ki, s a kiürült elbeszélés kezdhet újra feltöltődni! Ebben a világban, *Az ördög, A Kreutzer-szonáta és az Ivan Iljics halála* világában, minden az Eseményre való felkészülés, vagy az Esemény felemészítése; mindenki visszhangja „a történelem előtti, feledhetetlen Másiknak, akihez senki későbbi élő nem mérhető”. Ez Hofmannsthal *Lovastörténetének* világa, ahol még a vágóhídra vonszolt marha is „visszariadt egy frissen a kapufélfára szegezett borjúbőrtől s a vér szagától, megvetette lábát, táguló orrlyukakkal szívta be az est vöröslő napillatát, s mielőtt a fickó bottal és béklyóval megfékezhetné volna, panaszos tekintettel tépett még egy harapásnyit a strázsamester szénájából, amely elől a nyereghez volt kötve.” (Szabó Ede ford.) Nizsinszkij naplójának világa: „Egy este sétálni mentem a dombra és megálltam a hegyen... »Sion Hegye«, fáztam. Messzire mentem. Éreztem, hogy le kell térdelnem, gyorsan letérdeltem, s aztán úgy éreztem, hogy a kezemet rá kell támasztanom aóra. Miután ezt megtettem, hirtelen fájdalmat éreztem és felkiáltottam, miközben felemeltem kezemet. Egy csillagra néztem, amely nem kívánt jóestét nekem. Nem villózott elém. Megrémültem és futni szerettem volna, de nem tudtam, mert a térdem megdermedt a havon. Senki sem jött segítségemre. [Szerettem volna sétára indulni, de közben rettegést éreztem. Nem tudtam, mit tegyek, és nem tudtam okát adni lassúságomnak.] Néhány perc múlva megfordultam és megláttam egy házat. Zárva volt, és ablakait befüggönyözték. [Kicsit távolabb egy másik ház volt, amelynek tetejét jég borította.] Rémületet éreztem, s amennyire csak hangomból telt, fölkiáltottam: »Halál!« Nem tudom, miért, de hirtelen úgy éreztem, ezt kell kiáltanom: »Halál!« Ezután va-

then they Walk'd and Eat again:/ They soundly slept the Night away:/ They did just Nothing all the day [...]/ Nor Good, nor Bad, nor Fools, nor Wise;/ They wou'd not learn, nor cou'd advise:/ Without Love, Hatred, Joy, or Fear,/ They led – a kind of – as it were:/ Nor Wish'd, nor Car'd, nor Laugh'd, nor Cry'd:/ And so They liv'd; and so They dy'd.” Matthew Prior: *Jack and Joan. An Epitaph* (részletek) (nyersfordítás, BG)

⁶ Wordsworth: *Peter Bell. A Tale* (nyersfordítás, BG)

lami melegség fogott el, [és ez a melegedés testemben hozzásegített ahhoz, hogy felkeljek. Miután felálltam, a felé a ház felé indultam, amelyben egy lámpa égett. A ház elég nagy volt. Nem féltem belépni, de azt gondoltam, hogy az embernek nem kell belépni ide, és ezért elhaladtam mellette. Ha az ember fáradt, segítségre van szüksége, és én segítség után vágytam, mert nagyon kifáradtam. Nem tudtam tovább járni, hanem hirtelen ijesztő erőt éreztem magamban, és rohanni kezdtem, de nem sokáig. Addig szaladtam, amíg éreztem a hideget. A hideg az arcomba csapott, és rémült voltam. A szél dél felől fúj, és én tudtam, hogy a déli szél több havat hoz magával.] A havon lépkedtem és a hó csikorgott a lábam alatt. Tetszett nekem a hó, és figyeltem a csikorgást. Jólesett így a lépéseimre figyelni; telve voltak étellel. Az égre tekintve láttam a csillagokat, amint felém pislogtak, s valami vidámságot éreztem bennük. Boldog voltam, és már nem fáztam. [Gyorsan megindultam, mert egy keskeny ösvényt láttam a levéltelen fák között. Megint hideget éreztem. Amint a csillagokat néztem, láttam, hogy egyik nem mozdul.] Sötét úton indultam lefelé, gyorsan haladtam, de megakasztott egy fa, amely megmentett. Egy szakadék szélére jutottam. Megköszöntem a fának. Megérzett engem, mert megálltam mellette; érezte az én melegségemet, és én is átvettem a fa melegét. Nem tudom, melyikünknek volt inkább szüksége a melegre. Tovább indultam s hirtelen megálltam, mert megláttam egy szakadékot, ahol már nem volt fa. Megértettem, hogy Isten állított meg, mert szeret engem, és ezért így szóltam: »Ha a Te kívánságod, akkor le fogok zuhanni a szakadékba, de ha te úgy kívánod, akkor megmenekülök.«, (Szántó Judit ford.)

Ezt nevezem én tiszta narratívának; Tolsztojt, Rilket, Kafkát kell olvasnunk, ha ehhez hasonlót akarunk látni. Kafka naplójának befejezetlen történetei közt van néhány töredék, mely oldalakon keresztül vezet bennünket az eseményhiány tátongó szakadéka fölött. „A páholyban ültem, mellettem a feleségem. Izgalmas darabot adtak, a féltékenység volt a tárgya, a fényben álló, oszlopokkal körülvett teremben egy férfi épp a törét emelte lassan a kijárat felé igyekvő feleségére. Feszülten hajoltunk át a korláton, halántékomon éreztem feleségem fürtjeit. Akkor visszarándultunk, valami mozgott a korláton; amit a korlát bársonypárnázatának hittünk, valójában hosszú, cingár férfi háta volt, aki, szélte pontosan a korláté, hason feküdt eddig, de most fordult egyet lassan, mint aki kényelmesebb testhelyzetet keres. Feleségem reszketve bújt hozzám. Egészen közel volt hozzám a férfi arca, keskenyebb, mint a kezem, kínosan tiszta, mint egy viaszfiguráé, fekete kecskeszakállal. – Mit rémít meg minket? – kiáltottam. – Mit művel itt? – bocsánat! – mondta a férfi. Én a felesége tisztelője vagyok; boldoggá tesz, hogy könyökét a testemen érezhettem. – Emil, kérlek, védj meg! – kiáltotta a feleségem. – Én is Emil vagyok – mondta a férfi, félkönyökre támaszkodott, s úgy hevert ott, mint egy nyugágyon. – Gyere hozzám, édes nőcském. – Szemét disznó – mondtam –, még egy szó, és lerepül a földszintre –, és mint aki biztos benne, hogy ez a szó nem marad el, már készültem is, hogy lelököm, ám ez nem ígérkezett olyan egyszerűnek, a férfi mintha a korlát beépített része lett volna, elmozdíthatatlan, elgörgettem volna, de nem és nem ment, csak nevetett, azt mondta: – Hagyd ezt, kis butám, ne erőltesd túl magad, a küzdelem csak most kezdődik, és mindenképp az lesz a vége, hogy a feleséged enged a vágyaimnak. – Soha! – kiáltotta a feleségem, majd felém fordult: – Jaj, kérlek, lökd le már. – Nem megy – kiáltottam –, hiszen látod, hogy igyekszem, de itt valami fondorlatról van szó, és nem megy. – Ó, jaj, ó, jaj – panaszkolta feleségem –, mi lesz belőlem. – Csak nyugalom, mondtam –, kérlek, a felindulásoddal csak rontasz a helyzeten, új tervem van, késsel felvágom ezt a bársonyt, aztán kifordítom az egészet, az alakkal együtt. – Csak most meg a késemet nem találtam. – Nem tudod, hová tettem a

késem? – kérdeztem. – a kabátomban hagytam talán? – És már rohantam volna a ruhatárba, mikor a feleségem észhez térített. – Most még egyedül is hagynál, Emil – kiáltotta. – De ha nincs késem – kiáltottam vissza. – Itt az enyém – mondta ő, és reszkető ujjakkal kezdett koto-rászni a kis táskájában, hanem hát a végén csak egy parányi gyöngyháznyelű késecskét sze-dett elő.”⁷

Az egyik dolog, ami Kafkát oly fenséges íróvá teszi, egy olyan elbeszélés felfedezése, vagy inkább a felfedezés egy olyan elbeszélés révén, melyben logikai elemzés és humor, a narratív mozgás legnagyobb ellenségei, a mozgás részévé teszik magukat. A legtisztább vagy legese-ménydúsabb narratívát nem megértjük, hanem egyek vagyunk vele. Ha mindent értünk (vagy ha teljességgel együtt tudunk nevetni vagy érezni lírai együttérzésben a világ létezői-vel), a narratívát működtető erő kihuny: az irodalomban mindent érteni egyet jelent azzal, hogy nem jutunk sehová. Mégis: Prousttal Combray-n áthaladva, Turgenyevvel és Kaszjannal, a törpével a fák alatt heverve ki akarna máshol lenni, mint ahol épp van, a lehetséges helyek legjobbján?

A csupa-történés történetekben minden esemény töltéssel rendelkezik, mely tovább fo-kozódhat, olyannyira, hogy az elbeszélés bármelyik pillanatban elérheti az elviselhetetlen je-lentőségteljességet, és pusztá energiává csupaszodik. A semmi-történés történetekben még a végkifejlet is hajlamos elveszíteni a még esetleg meglévő töltést, hogy egyetlen momentumá-vá váljon a történet lírai, humoros vagy szemlélődő folyamatának: *Az orr*-ban a rendőr rá-förmed a borbélyra, a borbély elsápad, „de ennél a pontnál köd lepi be az egész esetet és egy-általán nem lehet tudni, mi történt azután.”; *A Nyevszkij Prospekt*ben, azután, hogy Schiller, Hoffman és Kuntz asztalos Pirogov főhadnagynak „olyan udvariatlanul, olyan gorombán tet-ték ki a szűrét”, hogy az elbeszélő sem talál szavakat „e szomorú eset ecsetelésére”, és a dü-hösen távozó „Pirogov dühe, bosszúsága nem ismert határt. Szibériát meg a korbácsot a leg-enyhébb büntetésnek tartotta Schiller számára”, „különös módon mindennek valahogy ész-revétlenül vége szakadt. Útközben betért egy cukrászdába, megevett két hájas tésztát, olvas-gatott egyet-mást a Szevernaja Pcselá-ból, és mire kijött a cukrászdából, már jócskán lelohadt a dühe”, sétált egyet a Nyevszkij Prospektben, majd a számvevősegi osztályfőnök estélyén kö-tött ki, ahol „a mazurkában úgy kitüntette magát, hogy nemcsak a hölgyek, hanem még a ga-vallérok is el voltak ragadtatva tőle.” „Milyen furcsán is van berendezve ez a mi világunk!” (Makai Imre fordításai)

Az elbeszélés e végletei közül az egyik az izgalmi minimumnak arra az állapotára emlé-keztet, melyet az élő szervezetek újra elérni szeretnének: az alvó csecsemő lírai mosolyára; a másik szélsőség a nemiség és játék folyton fokozódó izgatottságát idézi.

3.

Olyan sok és olyan sokféle jó rövid elbeszélés van, hogy képtelenség mindet egy ekkora könyvben bemutatni. Ha azt mondanám, hogy szerzőiket egy második kötetre tartogattam, a kihagyásuk miatt mondanám, megnyugtatósomra. Az összes monda, ballada, mítosz kima-radt; tucatnyi verses elbeszélő, Homérosztól Rilkéig; Hérodotosz, Plutarkhosz, Puskin, Haw-thorne, Flaubert, Dosztojevszkij, Melville, James, Leszkov, Keller, Kipling, Mann, Faulkner – nem is akarom folytatni. Többen közülük sokkal jobbak a nagy elbeszélésben, és rövidekkel

⁷ Kafka, Franz: *Töredékek füzetekből és papírlapokról* (ford. Tandori Dezső). Cartaphilus, 2001., 89–90. o.

méltánytalan lett volna képviseltetni őket, hosszúakkal pedig lehetetlen. Hemingway újradásához nem kaptam engedélyt. Az antológia, a szótár szerint, csokor – csokor, melyből a világ virágainak többsége kimarad.

Nehezemre esett írókat kihagyni, de nehezemre esett néhány bekerült írótól további történetek mellőzése is. Olyan sok író felhasználtam, aki „Gogol köpönyegéből bújt elő”, hogy *A köpönyeg* bizonyos értelemben szintén itt van, mégis szerettem volna, ha a *Régimódi földesurakkal* együtt ténylegesen is bekerül – ahogy szerettem volna bevenni Csehovtól *A püspököt*, *A kutyás hölgyet*, a *Pöszmétebokort*, az *Aranyos!-t*, *A tokba bújt embert*, *A csókot*, a *Hivatalos ügyet* és még oly sok mást; Kafkától *A fegyencgyarmatont* és a *Gracchus vadászt*; és ugyanígy jó lett volna egy-egy történettel több Lawrence-től, Tolsztojtól, Vergától, Grimméktől és Andersentől. Turgenyev mesterműve, az *Egy vadász feljegyzései* nélkül minden gyűjtemény hiányos: egészében egyszerűbb és meggyerőbb, mint legjobb részei külön-külön.

Íme, hát, e 30 történet. Van köztük realiztikus és fantasztikus is. Némely történet magaslátaról nézve több végtelen mélységbe tűntnek látszik. Az olvasó talál utat köztük. Igaz, amit Proust mondott: „Valójában olvasáskor minden egyes olvasó önmaga olvasója. Az író műve csak optikai eszköz, melyet azért kínál az olvasónak, hogy az így kivehesse, amit e könyv nélkül talán nem látott volna meg magában.”⁸

BACSA GÁBOR fordítása

DEÁK ZOLTÁN: ÚTVONALON (2013)

⁸ Proust, Marcel: *A megtalált idő* (Jancsó Júlia ford.). Atlantisz, 2009., 245.

SIPOS LAJOS

Irodalmi kontextus, történelmi analízis, média-hermeneutika

LENGYEL ANDRÁS: A MINDENNAPOK
SZEMÜVEGKÉSZÍTŐI

Nap Kiadó
Budapest, 2013
3300 Ft

”

1948 után túlságosan gyorsan kényszerült az irodalmi közélet a 19-20. század fordulóján elkezdődött magyar modernizációs kísérletek újraértelmezésére is. Ebben a kényszerigyekezetben a politikai szempont vált meghatározóvá. Így lett 1945 korszakhatár a művészetekben, ezért lett éles választóvonal az ideológiailag „feldúsított” *Új versek* 1906 februári megjelenése, ezért sikkadt el és politizálódott át az irodalomban a magyar avantgárd és a festészetben a Nyolcak mozgalma. És így kerülhetett sor a közsajtó szándékos kirekesztésére is. Az írott médiában ugyanis az aktuális események, a róluk összeálló elemzések a történések idejének különbözőképpen megformált interpretációját jelentik, a dolgok maguk jelennek meg itt és ekkor, semmiképpen nem teljesítve ki az utókor esetleges politikai kíváncsiságait.

Napjainkra a sommás és egyszerűsítő ítéletek jórészt eltűntek. Az irodalmi közgondolkodás nem kapcsolja a magyar irodalmi és kulturális modernizáció kezdetét sem Adyhoz, sem egyetlen kötet megjelenéséhez. A modernitás kibontakozását a 19-20. század fordulójának kisprózájában, újság-cikkekben, néhány Ady-versben, a Nyolcak alkotásaiban, Bartók és Kodály népzene-történeti kutatásaiban véli megtalálni. A zeneszerzők fonográfos gyűjtőútja Erdélyben, Bukovinában, a Zobor-vidéken és Nógrádban 1905-ben, Czóbel Béla „kivonulása” a nagybányai iskola alkotói közül 1907-ben és találkozása Kernstok Károllyal nem kisebb jelentőségű esemény ebben az összefüggésben, mint az *Új versek* megjelenése.

A sokirányú folyamatként értelmezendő modernizáció interpretációból azonban még mindig kimaradni látszik az írott sajtó és a sajtóanyag vizsgálata. Azért is meglepő, hogy a

média-hermeneutika a nem valódi szerepe szerint van jelen a korszakról való gondolkodásban, mert látványos szakmatörténeti esemény is zajlott ekkor. Ekkor került sor a sajtószabályozás parlamenti vitájára, s ennek előzeteseként az Otthon Írók és Hírlapírók Körében és Budapesti Újságírók Egyesületében az érintettek találkozájára, akik között ott volt Miklós Andor, az első modern újság, az 1910-től megjelenő *Az Est* tulajdonosa és főszerkesztője, Kemény Simon, Pakots József, Püskösti Andor és Székely Sámuel.

Lengyel András, aki tanulmánykötetekben értelmezte a magyar irodalom meghatározóan fontos szerzőit, műveit és a törekvéseket a klasszikus és a késő modernitás egymást átfedő idejéből és a késő modernitás korszakából, talán legelsőként ismerte fel, hogy az irodalmi folyamatról szóló autentikusabb narratívában elengedhetetlen a médiatudományi megközelítés. Több okból is. Először azért, mert a korszak magyar költőinek, íróinak jelentős része professzionális vagy alkalmankénti újságíró is volt. Nem csak az „elit kultúra”-ba sorolt Mikszáth Kálmán, meg Kiss József, valamint Cholnoky Viktor, Csáth Géza, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Schöpfung Aladár, Babits Mihály, Juhász Gyula, Tóth Árpád és Móricz Zsigmond tartozott bele ebbe a körbe, de a „tömegkultúra” olyan szerzői is, mint Harsányi Zsolt, Kádár Endre, Surányi Miklós, Szomaházy István, Szederkényi Anna és a San Remo-díjra Babitscsal egy évben felterjesztett Lux Terka is. E két alkotócsoporthoz természetesen másként és másként volt újságíró. Az első eszmehirdető és értelmező pozícióban képzelte el a maga munkáját. A második érdekességek hajszolásával vagy a korszak által sugalmazott, gyakran egyszerűsítő politikai és társadalmi eszmék közvetítésével kívánta megalkotni a maga szemléleti és gyakorlati státusát. A médiatörténeti-médiatudományi megközelítés mindezekén túl azért is fontos, mert a korszak meghatározó alkotók életművének nem elhanyagolható része csak az újságok lapjain maradt fenn. A kötetbe-emelés értéknövelő gesztus volt. Könnyen előfordult, hogy egy-egy újságban megjelent írás vagy esetleg egy-egy műcsoport áldozatul esett a szerző aktuális mérlegelésének, vagy nem illett a készülő cikk- vagy tanulmány kötetbe. De az sem kizárt, hogy a szerző által kevésbé fontos írásokat az utókor különös jelentőséggel ruházza föl, mint ahogyan ez történt a Kosztolányi Dezső által szerkesztett *Pardon* rovat cikkeivel.

Lengyel András *A mindennapok szemüvegkészítői. Sajtótörténeti tanulmányok* című könyvében az általa korábban vizsgált szerzők egy részének publicisztikai írásait vonta be az életművek és a korszak értékelésébe. Felfogása szerint ugyanis szükséges minden esetben „az elszórt iratok számbavétele”, a „történeti sajtókutatás”, az „esettanulmányok készítése”. Az itt közölt dolgozatok a korszak központi problémáit foglalják szavakba: a publicisztikai alkotások „szép-írás”-ként való megjelenését és a modern újság-rovatok kialakulását (*A vezércikk író Cholnoky Viktor, A Hét „Toll és Tőr” rovatáról*), az *Est*-lapokkal teret hódító modern sajtóműfajok és a sajtóirányítás kialakulását (*A „bűn” elbeszélhetősége, Hatvany Lajos Pesti Naplója, Az úgynevezett ál-Az Est. Egy médiacsata története, Sebestyén Arnold és Az Est médiamarketingje*), továbbá a politikai sajtóbefolyásolás megvalósulásának technikáját (*A Népszava sajtórendészeti ellenőrzése – 1929*). A könyvben központi helyet foglalnak el a Kosztolányi-életműhöz kapcsolódó média-hermeneutikai dolgozatok. Mindenekelőtt a már idézett *Pardon* rovat története.

A rovat 1919. szeptember 28-án napilapként induló *Uj Nemzedék* sorozata volt. A Bangha Béla és Milotay István szerkesztésében megjelenő újságnak lett a munkatársa a mindig is újságírói fizetésből élő Kosztolányi Dezső. Mivel a leírt szövegek esztétikai önértéke volt számára minden esetben a meghatározó, nem pedig az írásait közlő vagy munkáját igénybevevő

orgánum valódi vagy vélt politikai orientációja, ezért mérlegelés nélkül fogadta el a felkérést (s pusztán a *Népszava* később érkezett megkeresése miatt nem lett annak a lapnak a munkatársa, ha hinni lehet Kosztolányiné visszaemlékezésének).

Kosztolányi a rovatvezetői státus elfogadásakor nem csak a felkérés idősorrendje vagy az esztétikai meggyőződése okán nem mérlegelte a korábban a *Nyugat* ellenében megalapított *Magyar Kultúra* vezetőjének, a „militans eclesia” képviselőjének, Bangha Bélának és Milotay István szerkesztőnek a feltűnését a napi sajtóban. A magyar nemzet tagjaként és az ezer éve létezett magyar állam polgáraként azok közé tartozott, akiket legmélyebben érintett a politikai és társadalmi változás. Már a családjában is. Szülővárosa, Szabadka a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett. Édesapja elvesztette gimnáziumi igazgatói állását és nyugdíj-jogosultságát. 1900 áprilisában–májusában személyesen csalódott a politikában, akárcsak Jászi Oszkár, Károlyi Mihály, Kunfi Zsigmond és Babits. Megtapasztalta az I. világháborúban győztes nagyhatalmak színeváltozását, a népek önrendelkezési jogának semmibevételét, a háború előtti Magyarország területén élő nemzetiségek államalapítási és mohó területfoglalási ambícióját. Tiszttáztalan volt számára a királyság helyére lépett köztársaság, az azt felváltó proletárdiktatúra, az e formációkban szerepet vállaló emberek indítékrendszere, esetenkénti hitszegése, az erkölcs, a politika és az igazság összeegyeztethetlensége. Az 1919 ősztől formálódó új világ mindenféleképpen ismeretlen volt az ő szempontjából. A *Pardon* rovatban, a szerkesztő szándéka szerint, a Tanácsköztársaság bukását megelőző hónapokból a politika nevében elkövetet köztörvényes bűntetteket, a tömeges letartóztatásokat, egyéni árulásokat kellett szavakba foglalni. A lap újságíróinak és olvasóinak a tettek megfogalmazása, a bűnösök leleplezése, a *morális elítélés* volt az elsődleges.

Ebben a vonatkozásban a Lengyel András által felsorolt, korszakot jellemző tényeket még tovább lehet szaporítani. 1919 őszének embere ugyanis nem csak a már felidézett történeteket élte meg, de emlékezett arra is, hogy az 1890-es évtizedben a kormányzat elindított egy mezőgazdasági, ipari és közoktatási reformot, melynek eredményeként a magyar királyság lakói 1913-ban már érezkelhetően jobban éltek. Az ország – Pritz Pál *Nem a házat, a házat kell építeni* című cikkében írt erről az *Egyenlítő* 2012/5. számában – a nyugat-európai fejlődés 60.4%-át érte el, hazánk ekkor volt a legközelebb a kontinens legfejlettebb államaihoz. Kialakultak a Monarchia egésze számára dolgozó nagyvállalatok. A mezőgazdaság gépesítése szigorú állami előírások szerint ment végbe, ügyelve arra, hogy a gépek ne szorítsák ki a nagybirtokokon alkalmazandó kézi erőt. A századfordulón francia, német, svájci és belga tapasztalatok alapján épültek gimnáziumok, majd mindenütt létesültek falusi és tanyai iskolák. Az 1918 ősztől kezdődő időszakban ugyanakkor számtalan hibás személyi döntés is rontotta az ország helyzetét. Lindner Béla honvédelmi miniszter kinevezése (melynek eredményeként a frontokon 350 ezer magyar katona tette le a fegyvert, s vált hadifogollyá), Szamuely Tibor teljhatalma, a „Lenin fiúk” megszervezése, a Felvidéket visszafoglaló Vörös Hadsereg visszarendelése, a földosztással megnyerhető nincstelen falusi emberekből felállítható „zsoldos hadsereg” helyett szedett-vedett önkéntesekből toborzott katonai alakulatok erőltetése, amint erről Pritz Pál írt idézett tanulmányában, rossz emlékeket hagyott a korszak emberében.

Lengyel András négy tanulmányban, közel nyolcvan oldalon fogalmazta meg a maga helyzet-feltáró és értelmező narratíváját. Sajtóműfaji szempontból elkülönítette a *Pardon* rovatot minden korábbi és későbbi, azonos célú szövegek csoportjától. Szavakba foglalta a „glossza-méretű”, polemikus, állandóan egy irányba mutató, retorikai szempontból az „ele-

gancia és a brutalitás” keverékét mutató írásokat. A „pardon” szó előfordulása rovat- és íráscímként, valamint a szövegekben, Lotman kifejezését kölcsönözve, egy „szemantikai egyéniséget” rajzol ki. Ez a retorikai tény nem csak a rovatszerűséget erősítette, hanem felveti annak a lehetőségét is, hogy az egyes glosszákat vagy blokkokat ugyanaz a személy írta. Ez a személy lehetett maga a rovatvezető, de az is elképzelhető, hogy Kosztolányi csupán a rovatot alkotta meg, kijelölte „a megírandó témákat”, gondozta a szövegeket, megemelte stilárisan az írottakat, a szerzők pedig, legalább is alkalmilag, más írók, újságírók is lehettek. Lengyel András minden teoretikusan elgondolható változatot számba vett, minden esetben egyaránt mérlegelte a mellette és az ellene szóló érveket, értelmezte az *Uj Nemzedék*, a belőle kivált *Magyarság*, a korábban alakult *Nemzeti Újság* rivalizálását, a polémiában részt vevő Szabó Dezső és a bécsi emigráció egyes tagjainak állásfoglalását vagy tamaskodását, Kosztolányiné és Göndör Ferenc beszélgetéséből készült, az *Ember* című újság 1920. május 1-jén megjelent cikkét. Mindezek alapján valószínűsítette, hogy a *Pardon* rovatban megjelent szövegek nagy részét Kosztolányi maga írta; néhány glosszának nem ő, hanem – a szerző nevének megjelölése szerint – Kádár Lehel és Lendvai István volt a szerzője; Kosztolányi ebben a rovatban azonban nem csak pénzkereső zsrnaliszta volt, de önmaga új identitásának megformálója is, a politikától távol álló íróé, aki a maga és általában az írók szemléleti pozícióját az ekkor írni kezdett *Nero, a véres költő* című regényben tematizálta igazán. A *Pardon* rovat egyes darabjainak szerzőségét azonban stílusvizsgálattal kell eldönteni azok között a keretek között – tehető hozzá fejtegetéseihez –, melyeket a korszak sajtójának hermeneutikai analízisével Lengyel András megjelölt.

Mint minden nagy ívű gondolatmenet, az itt közölt, Kosztolányi pályáját értelmező négy írás is újabb vizsgálatokra serkent. Lengyel András ugyanis fejtegetéseiben elkülöníti a korszak emberének értelmezhető *morális* szempontját a történeti távlattól. Ebből a szempontból „lényegesebb”-nek ítéli „a rovatban kiformálódó [...] antiszemita és antiliberalis ihletettségu demokrácia ellenesség” új *politikai* alakzatainak kialakulását, melyek „egy új beállítódás bázisán egészen a nyilas hatalomátvételig mutatnak előre”. A kevesebb korszakismerettel rendelkező olvasónak ez a gondolatsor akár azt is sugalmazza, de legalábbis nem zárja ki, hogy ebben a *politikai folyamatban* talán Kosztolányinak is lehetett valamilyen akaratlan „személyes szerepe”.

A Horthy Miklós nevével jelzett korszakról, melyet Keresztury Dezső szerint méltányosabb lenne a társadalmi- pénzügyi- politikai konszolidáció tíz éves miniszterelnökségével s a politikai irányításban végig megvalósuló jelenlétével Bethlen Miklósról elnevezni, a tudományos kutatás máig sok mindent nem tárt föl és nem hasznosított. Nem véletlen, hogy e történelmi periódusról szóló legautentikusabb tanulmányt Thomas Sakmyster írta európai és amerikai levéltárak anyagának felhasználásával az USA-ban 1994-ben. És az sem megmagyarázhatatlan, hogy az 1919 őszétől „politikai antiszemitizmus”-ként jelentkező *érzületről* Kornfeld Móric *Trianontól Trianonig. Tanulmányok, dokumentumok* című 2006-ban megjelent gyűjteményben és a kötetet összeállító Széchenyi Ágnes nyolcvan lapos bevezető írásában lehet differenciálóg megállapításokat olvasni. Az 1918–1920 közötti időkről Salamon Konrád könyve, a 2001-ben kiadott *Nemzeti önpusztítás 1918–1920* kínál megfontolásra új tényeket és új szempontokat, hiteles felismeréseket.

Az emlegetett tanulmánykötetekből jól látható, hogy a magyarországi kulturális-társadalmi-politikai modernizációt a 19–20. század fordulóján elindító értelmiségi csoport *evolu-*

cionista változásokat kívánt. A Magyar Szociáldemokrata Párt, Kufi Zsigmonddal, Szabó Ervinnel és Garami Ernővel a szavazati jog kiterjesztésével *parlamentáris úton* akart hatalomba kerülni. A szabadkőműves páholyok, köztük a budapesti, melynek vezetője Jászi Oszkár volt, a Radikális Párt későbbi elnöke *kulturális felvilágosító munkával és új intézményekkel* kívánt a társadalom helyzetén javítani. Az 1918 decemberében és 1919 januárjában Moszkvából hazatért hadifoglyok kis csoportja: Kun Béla, Münnich Ferenc, Szamuely Tibor és az itthon hozzájuk csatlakozott Lukács György, Balázs Béla és mások, a kommunista „világpárt” részlegeként a Lenin által elgondolt *világforradalmat* akarta szolgálni. Magyarországon *permanens forradalmi diktatúrát* kívántak megvalósítani a korábbi kormányzati, hivatali, iparirányító és földtulajdonos rétegek teljes kiiktatásával, esetleg részleges likvidálásával.

1919 áprilisától az országban dúló politikai küzdelmek távozásra készítették Jászi Oszkárt, Károlyi Mihályt s lényegében Kunfi Zsigmondot, a modernizációra készülő művész és értelmiségi csoport majdnem minden tagját arra ösztönözték, hogy a társadalmi szerepvállalás és új önazonosság-keresés helyett lépjenek vissza a maguk szakmai-művészi világába. A kortársak szemében a politika hullámverései és az emberi reakciók könnyen elfedhették a cselekedetek indítékait.

Ez ismétlődött meg az 1919 őszi *Pardon* rovat esetében is. A *morális* indítékú megnevező cikkeket a különböző politikai csoportokhoz tartozó különböző társadalmi helyzetű és vallású emberek másként és másként fogadták. A két forradalom politikai szervezkedéseiben számottevően nagy volt a zsidó családokban születettek aránya, amint erről Kornfeld Móric idézett könyvében részletesen írt. Az *Uj Nemzedékben* megjelent glosszában megidézték egy része is ebből a körből került ki. Ez a kör azonban korántsem volt homogén. Kun Béla például többször hangoztatta: zsidó anyától és zsidó apától született, ő azonban nem zsidó, hanem világforradalmár. Mások nem gyakorolták vallásukat, deklarálták különállásukat vagy egyszerűen materialistának mondták magukat. A zsidó családokból származó politikusok és hivatalnokok, amint Kornfeld Móric írt erről, egykori hitsorsosaikkal, ha nem velük azonos politikai oldalon álltak, különösen erős indulattal bántak el. A belügyi és az ügyintézői apparátusban természetesen akadtak elvadult szadisták is. Ez utóbbiak, akárcsak a 20. század két későbbi európai diktatúrájában, az emberekkel meg akarták tagdattni eszményeiket (mondta a kommunista és fasiszta kormányzatokról Kertész Imre a Nobel-díj stockholmi átvételekor), alkalmazkodásra kényszerítették, „a kanti kategorikus imperatívusz [t] az etikum, az önfenntartás hajlékony szolgálólányá”-nak a szerepére szorították. Mindezeket talán azért érdemes szóbahozni, mert nem elképzelhetetlen (Lengyel András nagyon árnyalt elemzése ellenére sem), hogy 1919 ősztől két folyamatról volt szó. Legelőször a morálisan elítélendő szerepet vállalók megnevezéséről. Ez a megnevezés aztán az *Uj Nemzedékben* és a korszak más újságjaiban, főleg az 1930-as évek második felében „antiszemita és antiliberális demokrácia ellenesség”-et jelentett. Kosztolányi rovatszerkesztői szerepvállalása és esetleges szerzősége csak az első szakasszal volt kapcsolatban. A második politikai hullámához nem volt köze.

Nem kevésbé fontos és érdekes Lengyel András könyve az 1900-tól 1948-ig tartó időszak szempontjából is. A szerző számba veszi a sajtótörténet eddig elhanyagolt vagy egyáltalán nem érintett területeit. Értelmezi *Az Estben* 1910 és 1919 között megjelent bűnügyi riportokat, a riportok beszédmódját, a történetmondás, az ítéletalkotás és az általánosítás nyelvi formáit, az 1920-tól a konszern tulajdonába került *Pesti Napló* 1917–1919 közti időszakát. Összefoglalja *Az Est* ellen indított 1921-es médiacsata történetét, a lap „leleplezésé”-re készí-

tett lejárató lappéldányt, az újság 1919 és 1930 közötti médiamarketingjét, melynek eredményeként a vállalt három lapja: a *Pesti Napló*, a *Magyarság* és *Az Est* napi ötszázszáz példányban jelent meg. Nagy teret szentelt a szociáldemokrata *Népszava* 1929-es évfolyamának, meg a szegedi *Népszava* 1948-ban megvalósult „gleichschaltolása”-nak. Sok szempontból kínál metodológiai újítást az Adyval párhuzamosan dolgozó, az 1900-as évtized első időszakában vezércikkeket író Cholnoky Viktor pályafordulata.

Cholnoky Viktor (Lengyel Andrással szólva) „sok ok folytán alkalmas arra, hogy egy-egy – mélyebb meghatározottságú – kánoncsere részeként »talpon maradó« életművek mellé fölzárkózva s mintegy a kánon kiegészítőjeként és bővítőjeként mai értelmezői érdeklődést kapjon”. Cholnoky azonban legfőljebb novellistaként szerepel az irodalomról való gondolkodásban. Kívül esik az érdeklődésen *A Nap* című lapban megjelent huszonegy vezércikke. Ezek az írások, megformáltságuk és beszédmódjuk mellett a világról, a társadalomról és a nemzetről gondolkodó embert mutatnak, aki kritikusan szemlélte a maga korát, Tisza István kormányzását „hazafiatlan kaland”-nak nevezte, nehezményezően írta le a modernizációs folyamat „nemzeti”-t gyengítő voltát. Erdéllyel kapcsolatban, nyolc évvel a világháború kitörése előtt, megelőzve Adyt is, felidézte a román, a német, az osztrák és a szláv nacionalizmusokat, ugyanakkor bírálta a román sovinizmus Erdélybe „átcsempészett és szemérmetlen üzött rendszerét”. Politikaértelmezésében egyszerre kapott hangot a kiegyezéshez való ragaszkodás, a Béccsel szembeni sérelmi politizálás és a magyar kormányzati politika alárendelése az osztrák érdekeknek. Megkülönböztette a „történeti”, az „érzelmi” és az „aktuális” hazafiságot. Az európai politikai helyzetből kiindulva, „a német sovenizmus” [!], „a francia nacionalizmus” [!] elítélésével párhuzamosan többször hitet tett a magyar nemzeti politika mellett. 1906. szeptember 9-én ezt írta vezércikkében: „Magyarországon a nemzeti politika nem bornírságot jelent, nem fajprepotenciát, nem osztályuralmat, hanem ideális és minden mellék tekintettől elvonatkoztatott szabadságvédelmet, haladást, felvilágosodottságot a folyton felettünk lebegő reakcióval szemben”. Bizonyos pontokon tehát Cholnoky a maga hazafiság fogalmában egybefogta a korszak meghatározónak és kizárólagosnak tekintett „hazaszeretetet”, a „szabadságvédelmet”, a liberálisoknak tulajdonított „általános emberi szabadságjuss” gondolatát, a szociáldemokraták és a szabadkőművesek jelszavai közül az osztályuralom és a faj fogalom elvetését meg a haladáselvet.

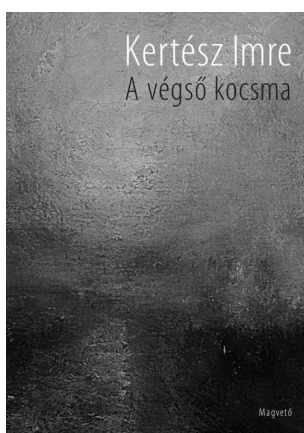
Cholnoky Viktor vezércikkeiben több felbukkant a koreszmék közül. Szociális érzékenységében benne volt a vulgármarxizmus néhány alapeleme, a kapitalizmuskritika, a patriarchális társadalomeszmény ellehetetlenülésének diagnosztizálása, szavakba foglalta a „modern világ ellentmondásait”, a hatalmi racionalitás hiányát, a társadalmi csoportok belső érdekeinek koncentrációt és mozgását. A vezércikkek írása közben felgyűlt, csoportosított és a valósággal szembesített tapasztalatait általában eseti jelenséggé kezelte. A novelláiban ugyanakkor a vezércikkíró valóságismerete a szépírói beszédmód regiszterében érvényesült. Ez a tény, akárcsak az Ady-cikkek és az Ady-versek érintkezési pontjainak regisztrációja, új szempontokat adhat mindkét szövegforma befogadásához.

Ez a tanulmány (és az egész könyv) pedig megerősít egy ma feledésbe menni látszó gondolatot. Azt nevezetesen, hogy a műveknek ugyan valóban önértékük van, az önérték azonban csak akkor értelmezhető igazán, ha az interpretációra vállalkozó ismeri az adott szerző teljes életművét.

BAKONYI ISTVÁN

„...az asszimiláns zsidó létformájának írója vagyok...”

KERTÉSZ IMRE: A VÉGSŐ KOCSMA

Magvető Kiadó
Budapest, 2014
404 oldal, 3490 Ft

A nemzetközileg a legmagasabb szinten díjazott írónk pályája sokáig a háttérben húzódott meg. Aztán a Nobel-díj mindent megváltoztatott. Sokféle oldalról közeledtek Kertész Imre jelensége felé, a legszélsőségeiben pozitív és negatív előjellel. S most itt egy könyve, amely némiképp magyarázatot ad oly sok ellentmondásra. A 2001 és 2009 között keletkezett naplójegyzetei és tűnődései teljesebbé teszik portréját, miközben olvashatunk egy regénytörödéket is, két „nekirugaszkodásból”, melyek mindegyike a kötet főcímét viseli. (A tervezett regény ugyanis nem valósult meg.) A megítélésében szerepet játszottak irodalomtúli szempontok, pl. nem mindig szerencsés nyilatkozatai alapján.

S bár ennek a könyvnek már nem tárgya, de a közelmúltban hasonló vihart kavart a magyar államtól kapott magas kitüntetése is. A sokat bírált hatalomtól kapta, s ezt ugyancsak kevésbé értették a legkülönbébb oldalakon. Tény, hogy az író hazatért, és nem dőlt be állítólagos külföldi sajtóprovokációknak sem. Mintha hazatalált volna. Ám ha tüzetesen végigolvassuk *A végső kocsmát*, akkor jobban megérthetjük otthontalanságát, „sorstalanságát”. Az új évezred elején így gondolkodott: „...látszólag egy szabad és független állam polgára vagyok, miközben a tapasztalataim egészen másról tesznek tanúbizonyságot. Nehéz kérdés, amire egyedül az emigrálás lenne a releváns és egyértelmű válasz. – De emigrálni is lapos.” (14–15.) Többször is beszélt akkoriban a távozás lehetőségéről, s ez részben meg is történt, hiszen jelen írásainak egy része is pl. Berlinben született meg.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy ez a könyv az író „őszikéit” tartalmazza. Használhatjuk a „hattyúdal” szót is, hiszen

”

oly sokszor olvasunk benne az öregedésről, az elmúlásról. Többször túlzónak is találjuk ezt a borongós világgépet, a boldogtalanság ezernyi megnyilvánulását. Tűnődései, vallomásai, a konkrét eseményekre reagálásai ezt erősítik. Miként a meg nem valósult könyv terve, s az itt olvasható két töredék hasonlóképpen. Ahogy a fülön olvashatjuk: „*A végső kocsm*a egy olyan könyvterv, amely ha nem is készült el, de mégiscsak megvan. Leginkább talán egy Turner-képhez hasonlítható: ha körvonalai el is mosódtak, de mélyeiből feltűnik »valami rejtelmes derengés: s ez maga a létezés«.” És nagyon jellemző az *Exit* kötetzáró szövege: „...Minden sikerült, amire az életemben törekedtem, s e sikerek beteljesülése most megmutatja, hogy a saját elpusztításomra törekedtem. Mindig volt egy titkos életem, s mindig ez volt az igazi.” Fannyar és önironikus itt is, másutt is a hangja. Sok titkot föltár, de korántsem az összest. *Nyílt titkok* – hiszen ez a címe az első feljegyzés-fejezetnek.

A zsidósághoz fűződő viszony megvallásában is egyéni a hangvétele, identitása sokaktól alapvetően különbözik. Ez már az első sorokban látszik: „...az európai zsidó csakugyan a mások által meghatározott emberfajta, rákényszerített zsidó-állapotához semmiféle bensőséges viszonyt nem tud többé kialakítani.” (9.) Másutt meg arról szól, hogy éppen a zsidó és liberális szerzők ítélik nemlétezésre. (30.) Máskor meg azt találjuk, hogy nem tartozik a magyar irodalomhoz, helyette inkább a „késes német nyelven” született irodalomhoz sorolja önmaga művét. (31.) A sebzett író keserű kitételei ezek, és valahol benne van az „engem még sohase értett meg senki”-féle attitűd is. Mindezt karakterisztikus esszényelven fejt ki, beleszővén az elmúlt évtized írói reflexióit. Bizonyára fontos az is, hogy bevallása szerint Thomas Mann-tól és Albert Camus-tól tanulta a legtöbbet. Műveltségben és az „egy ügghöz” ragaszkodás értelmében.

Depresszió, öregség. Alapfogalmak ezek ebben a kötetben. Gyakran vitára is készíti az olvasót a rengeteg borús mondat, bár kétségtelenül gördülékeny és olvasmányos a stílusa. Főként akkor érezzük ezt, amikor a végső és alapvető kérdésekre keresi a választ. A Teremtés „homálya” épp úgy foglalkoztatja, mint a halál titka. Közben találunk lírai megjegyzéseket, afféle szabadvers-féle részleteket. Pl.: „Odakint hajnalodik, megszólalnak a madarak. Mennyi éjszakát töltöttem ébren valaha Szigligeten, mennyi májusi hajnal virradt ott rám. Nem vagyok boldog. De boldog vagyok.” (28.) A próza lírizálódásának idején ír így az író. A napló műfajában, szubjektíven. S közben gyakran tör fel belőle a fájdalom, a hiány. S persze nincs hiány meghökkentő, furcsa gondolatokban. Egy tudatosan élő, érzelmeit néha palástoló, másutt meg kendőzetlenül feltáró alkotó önarcképe lesz így teljesebbé. Az íróé, aki mindenképpen túl akar lépni a mai „kocsmán”, és teszi ezt József Attila-i igénnyel. Ha az eredmény nem is mindig egyenértékű a nagy elődével.

Természetes az is, hogy önarcképe rendkívül szubjektív. A hozzá közelállótat védelmezi mindeközben, ám a negatívumokat sem titkolja el. S egyre inkább értheti az olvasó, hogy mit jelenthet a „sorstalanság”. Ami persze már önmagában is kérdéseket vet föl, hiszen mindenkinek *van sorsa*. Másfelől azt is érzékeljük, hogy az ilyen ember, alkotó és szellemiség aligha találhatja meg közösségét, s már-már a „kozmosz magány” eléréséhez van közel. Kimondja: „Minden emberi kapcsolat illúzió.” (49.) Hamleti töprengésekből sincs hiány, amikor Európáról, egyénről, társadalomról, zsidóságról, erkölcsről olvasunk. A hátlaapon levő lírája is ide sorolható: „E végső kocsmán, / ingó árnyak közt, / részeg ködökben, / egy emberi hajóroncs, / süllyedő tatján, / bukdácsoló orrán / egy csontkéz, / néhány utolsó sort ír / a tajtékzó, csapkodó vízre.” Jelképekben gazdag szöveg, tele intellektualitással és keserűséggel. Azt gondolja,

hogy akármi jóba kezd az ember, mindig minden rosszul végződik. De hát nem erről szól-e – többek között – Madách *Tragédiája* is? Vagy még egy, nihilistának is nevezhető gondolat: „Halottként élek: kiveszett belőlem a létezés.” (63.) És mindez akkortájt születik meg, amikor egyébként a berlini lét oly vonzó számára. Ez az az idő, amikor nem érzi otthonának Budapestet és Magyarországot, amikor nyilatkozataiban is vall erről – sok-sok vitát és ellenérzést kiváltva. (Erről azóta kissé másképpen gondolkodik, de ez nem ennek a kötetnek a tárgya.)

Közben gyakran találunk érzékletes pillanatrögzítéseket, hangulatképeket, vázlatokat. Itt-ott líraisággal, szép nyelvi-stilisztikai megoldásokkal. Másrészt kétségtelen, hogy helyenként találunk túlzásokat is, pl. arról, hogy szerinte Európa el akarja pusztítani a zsidóságot. Nem hinném, hogy szerencsés ilyen dolgokat leírni egy felelős gondolkodó és író részéről. A kép ennél jóval összetettebb az öreg kontinens bármelyik államában.

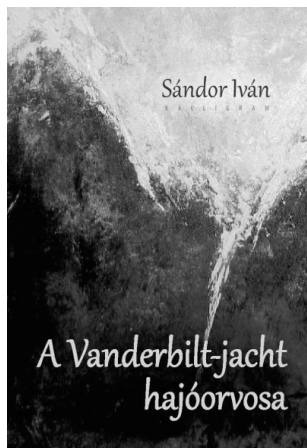
Sajátos a Nobel-díj fogadtatása is Kertész Imre részéről. Nem éppen a felhőtlen boldogság jellemzi ezekben az időkben sem. A természetes öröm mellett ekkor is hangot ad a „sehova sem tartozom” érzésének. Az itthoni vegyes reakciók is mindezt erősítik benne. Mindehhez járul az öregedés és a betegség számos tünete. A jegyzetek folyamatát megtöri a főcímet is viselő regénytöredék, a két „nekirugaszkodás”, a meg nem valósult mű vázlata. Tulajdonképpen szervesen kapcsolódnak ezek a részletek a feljegyzésekhez, hiszen tűnődései, pillanatrögzítései egybecsengnek velük. A többször is hangoztatott distancia, a kívülállás itt persze jobban látható, pl. az egyes szám 3. személyű elbeszélés miatt. Az öregség, a betegség, a politika színei sem különböznek alapvetően. Így hát mégiscsak egységesnek mondható a kötet, a látszólag össze nem illő részek is összeállnak. Műfaja hasonlóképpen összetett lesz, s a már jelzett műfajok mellett megemlíthetjük az esszé hatásait is. A *Trivialitások kertje* c. naplófejezetben vannak új színek is. Egy különösen emlékezetes pillanat, amely a pápai református gimnázium meghívására létrejött templomi alkalom: „...felálltak az emberek, és zsoltárt énekeltek, majdnem kijöttek a könnyeim.” (213.) Igaz, a „majdnem” szó is árulkodik: a szemérmes, a megrendültséget távol tartani akaró emberről.

S közben folyton küzd a Nobel-díj okozta következményekkel, a hazai el-nem-fogadókkal, az általa kirekesztőnek tartott emberek magatartásával. Sebei alig gyógyíthatók – sugallja 75. évének idején. És nem kíméli azokat sem, akik látszólag közel állnak hozzá. „Ez a bizonyos zsidó liberalizmus nem egyéb frusztrációnál, ... öntagadásnál, dogmatizmusnál (gyakran kommunizmusnál), gyávaságnál és ... igenis nemzetrontásnál...” (249.) Nem kímél tehát senkit, és nem kíméli önmagát sem. Élve boncolássá lesz ily módon *A végső kocsmá*, egy jelentős életmű fontos adaléka.

MÉNESI GÁBOR

„Sokat kibír az ember”

SÁNDOR IVÁN: A VANDERBILT-JACHT HAJÓORVOSA

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2014
203 oldal, 2990 Ft

”

Minden bizonnyal már a címválasztás láttán elcsodálkozik az olvasó, aki jól ismeri Sándor Iván eddigi munkáit, s ugyanígy meglepetést kelthet az a történet, amellyel kezdetét veszi az új regény. Ez nem véletlen, hiszen az író által exponált dilemmák általában nem efféle szűzséhez kapcsolódnak. Sokkal inkább olcsó lektűr lapjaira illenék mindaz, ami az első fejezetben kibontakozik, vagy legalábbis – ahogy a fülszöveg írója fogalmaz – a nagy kalandregények indulnak így. Kellermann Feri, a harmadéves medikus – aki nem mellesleg jól nevelt, művelt, idegen nyelveket beszélő fiatalember – elhagyja utolsó szemeszterét, és annak érdekében, hogy anyagiilag megalapozza jövőjét, Németországba utazik, és munkát vállal. Amszterdamban élő bátyja ajánlotta őt egy kieli fogorvosnak, Carl Schütznek, aki mellett asszisztensként helyezkedik el. A véletlennek köszönhetően azonban hamar tovább áll. Történik ugyanis, hogy az egyik esős éjjelen becsenget a rendelőbe két esőköpenyes idegen, mert az egyikük sürgős fogászati ellátásra szorul. Miután Feri végzett a beavatkozással, a két férfi sietve, fizetés nélkül távozik, de másnap hősünk egy nagy összegű csekk mellé meghívást kap a milliárdos Cornelius Vanderbilt jachtjára. Feri el is megy, és felajánlják neki a megüresedett hajóorvosi posztot. Az Alva nevű hajóval bejárja a tengereket és az óceánt, elvetődik négy kontinens kikötőibe, számára ismeretlen városokba érkezik, szállodákban, kastélyokban, kaszinókban, bárokban fordul meg. Élményeiről beszámol leveleiben jövődöbelijének, Zsóknak, illetve fivéreinek, Lacinak és Andrásnak. Gyakran idegennek érzi azt a világot, amelynek részese lesz, s úgy tűnik, mintha távolról figyelné a hajón utazó önmagát: „Drága Zsóknám! Mintha egy történetet írnék, regényt, amelyben valakinek a történetét írom, de az a valaki én vagyok. Elképzelem, hogy miközben olvasod, arra gondolsz, hogy nem is a levelemet olvasod, hanem egy regényt” – írja. (58.) A szerző – ahogy erről a könyv bemutatóján és interjúkban is beszámolt – sokáig nem tudott mit kezdeni azokkal a levelekkel és ké-

peslapokkal, amelyeket Amszterdamban élő nagynénjétől kapott, s csupán három évtized elteltével volt képes a sajátjává tenni az anyagot, ekkor jelent meg ugyanis előtte az a vízió, amelyre felépítette a regénykonstrukciót.

Kellermann alakja joggal emlékeztetheti az olvasót Kiss Ádámra, hiszen mindketten sodródnak, *Az éjszaka mélyén 1914* főhőse a különböző európai hadszíntereken az első világháború idején, Feri az óceánon. Nagyon keveset fognak fel abból, ami körülöttük zajlik, egyikük sem alakítója az eseményeknek, azok csupán megtörténnek velük. Sajátos feszültséget teremt *A Vanderbilt-jacht hajóorvosa* értelmezése közben, hogy a befogadó – a főszereplővel ellentétben – kezdettől fogva tisztában van azzal, milyen erők készülődnek a mélyben. Sejtetik ezt az első mondatok utalásai, a kikötőre lecsapó vihar pusztítása, a morajlás, majd pedig egyértelművé teszi, ahogy – a nemzetközi egyezményeket figyelmen kívül hagyva – tekintélyt parancsolóan kiemelkedik a hullámokból a Deutschland hadihajó, és néhány ágyúlövéssel bejelenti érkezését. Mindez 1933-ban, Hitler hatalomra jutásának évében történik, ekkor érkezik ugyanis Kellermann Feri Kielbe, s ekkor indul világ körüli útjára. Az ovális kajátablekon kipillantva maga is érzékeli a változást, de ennek lényegét, természetét nem ismeri fel, a vihar látványa gyermekkori olvasmányait, a hullámokkal dacoló bátor hajósok képét idézi fel benne. Sándor Iván regényalakja a milliárdos hajóján utazva tapasztal ezt-azt, értesül erről-arról, ám különösebb jelentőséget nem tulajdonít észleleteinek, nem lát a felszín mögé. Jellemző mozzanat, amikor éppen Havannában időzve nem tudja azonosítani Hitler hangját, mely a rádióban hallható, és egy helybeli újságírótól tudja meg, ki szónokol. Beszélgetőpartnere még azt is hozzáfűzi: „Csak annyit tudok a magyarokról, hogy ott élnek ennek a hangnak a közelében és talán semmit sem értenek belőle, mint ön.” (56.) Egyik este Kellermann Feri a kapitánnyal sétál a fedélzeten, s a vizet nézve megszólal: „Önnek bizonyára megszokott a látvány, nekem csodálatos... (...) Nem könnyű felfognom ezt a sötét nyugalmat.” Erre Mister Haig így válaszol: „Rátalált barátom a pontos szavakra. Úgy látom, Mister Vanderbilt éppen azért kedvelte meg, mert más, mint mi... (...) Örüljön a tapasztalatlanságának és a gyanútlan-ságának” (38.) Ezek az indító fejezet hangsúlyos mondatai. Nemcsak arról van szó, hogy nincs tengerjáró tapasztalata, hiszen a regényhős perspektíváját, attitűdjét annak *gyanútlan-sága* határozza meg, amivel azonban koránt sincs egyedül. A hajón szolgálatot teljesítő idősebb angol tisztek ugyanúgy nem látták tisztán az újabb katasztrófa közelségét, mint a fiatal hajóorvos. Pedig ők átérték az előző nagy háborút, de egyáltalán nem biztos, hogy tudnak bármit is kezdeni korábbi tapasztalataikkal. Mindannyian részt vettek az 1916-os jütlandi ütközetben, aminek gyakori említése kapcsolatot teremt a két világháború között, kifejezve, hogy a történelem reaktiválja a korábbi eseményeket. Másrészt azt is megmutatja, hogy az egykori résztvevők minden évben saját győzelmük tudatában emlékeznek meg a csata befejezésének napjáról, teszik mindezt a hamis mítoszok életben tartásával, az öncélúan megváltoztatott múltkép felnagyításával. A szereplők gyanútlan-ságát még hangsúlyosabbá teszi a színtér, a hajót körülölelő, végtelennek tűnő óceán, amely eleve elszigeteli a szereplőket, de Vanderbilt külön gondoskodott arról, hogy a jacht személyzetét elzárja a külvilágból érkező hírektől, csupán ő tájékozódik rendszeresen a tőzsdei eseményekről.

Az író szándéka tehát nem az volt, hogy elmesélje az álomszerű hajóút történetét, inkább olyan perspektívát keresett, amely a főhős kalandjait regénykonceptiója részévé teszi – ennek lehetett hangsúlyos eleme az említett gyanútlan-ság –, illetőleg utat nyit a jelen felé. Aligha mondunk újat azzal, hogy Sándor Iván a múltat a mindenkori jelen tapasztalatai felől kö-

zselíti meg, mindig szüksége van a mai, immár huszonegyedik századi pillantásra, amely visszatükrözi a huszadik század traumatikus eseményeit. Ahogy egyik jelentős esszéjében fogalmaz, a „jelenre és a múltra *együtt* rányitó írói látásmód és poétikai kombinatorika hozza magával a történelmi téma áttűnését a legváltozatosabb tematikákba”, és azt is hozzáteszi, „a regény megtalálta a nyelvi-formai eszközöket, hogy a múlt történéseibe mai lélektani motívációt vigyen bele, hogy a történéseket a nem történések vákuumában jelenítse meg, az ürességet, a körköröséget, az utolsó világokban születő első világok emberi helyzetét leírja”. (Sándor Iván: *A történelem (regény)beszédese némasága*. In: *Uő: Hajózás a fikció tengerén*. Szépmesterségek Alapítvány, Miskolc, 2013. 46.) A szerző a történelem szorításában megmutatkozó egyéni léhelyzeteket állítja vizsgálódásai homlokterébe, ezek ábrázolásához keresi évek, évtizedek óta a számára érvényes nyelvi-poétikai konstrukciókat. Nem meglepő tehát, hogy új regénye következő fejezetei nagy időbeli ugrással a kétezres évekbe vezetnek az olvasót, s Kellermann Feri helyére főszereplőként unokaöccse, Gyuri lép. A legfiatalabb Kellermann fiú, András gyermeke ő, akinek alig van fogalma családjá történetéről. Eleinte próbálta faggatni apját a múlttól, ám egy idő után felhagyott a kérdezőszel, mivel látta, hogy apja nem akar beszélni. Így éli mindennapjait – egy óbudai gimnáziumban rajzot tanít –, ám váratlanul telefonhívást kap egy idős asszonytól, aki otthonába invitálja a férfit. Zsóka, mert-hogy arról az egykori lányról van szó, akinek Feri levelei elsősorban szóltak, évtizedek óta cipeli magával a múlt terheit, életét a szégyenérzet tölti be, amiért annak idején tehetetlenül nézte végig, ahogy zsidó barátnőjét, Glück Évikét (Kellermann Laci feleségét) elhurcolták. Most elérkezettnek látja az időt, hogy átadja a Kellermann család leszármazottjának a megőrzött leveleket, képeslapokat és fényképeket, s arra kéri, tudja meg, mi történt családjával. *Az éjszaka mélyén 1914* emlékfeltáró-nyomozó figurájához, Illés K. Andrásához hasonlóan Kellermann Gyuri is elindul, végigjárja nagybátyja útját, megpróbálja felkutatni az emlékeket, és tisztázni családjá múltját.

Mára a történészek közül többen felismerték, hogy – szemben bizonyos akadémikus nézetekkel – az általuk konstruált múltkép nem az egyetlen érvényes igazságot hordozza, hanem egyike a lehetséges értelmezéseknek. Gyáni Gábor írja egyik könyve bevezetőjében: „A szakmai éthozzához ragaszkodó történész egyre kevésbé találja a maga helyét (...) a mind kaotikusabb történelmi diskurzusban; az eddig szentnek tartott véleménye a múlt egyes dolgairól hovatovább alig több a múlt *egy lehetséges*, ráadásul nem túl népszerű elgondolásánál. A ma embere jelene aktuális szellemi-érzelmi szükségleteitől hajtva, a jelenbeli tapasztalatai nyomán keresi a múlttal való találkozás lehetőségét, amely azonban nem feltétlenül illeszkedik végül a történészek történelméhez”. (Gyáni Gábor: *Az elveszíthető múlt*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010. 8.) Természetes, hogy Sándor Iván, akit erősen foglalkoztat a múlt-hoz való viszonyunk, érzékenyen reagál a történettudomány aktuális dilemmáira, a történelem veszendőségével kapcsolatos észrevételekre. *A Vanderbilt-jacht hajóorvosa* különböző életutakat, sorsképeket mutat fel, eltérő kérdezőmódokat, válaszkísérleteket a múltra, de egyúttal a jelenre és a jövőre vonatkozóan, a múltértelmezések pluralitását, az emlékezet sokféleségét jeleníti meg, melyekkel Kellermann Gyuri – és rajta keresztül az olvasó – szembesül. A cardiffi kórház adattárában – ahová ugyancsak nagybátyja állomásait követe érkez – például helyhiány miatt bezúzzák a régi anyagokat. A főszereplő látogatásakor éppen a Kellermann Feri érkezését megelőző év van soron. Az alkalmazott azt állítja: „Vannak teóriák, amelyek szerint a huszadik században túl sokat akarnak megjegyezni és megőrizni. Olyasmit

is, amit az emberiség nagy részének eszébe nincs ismerni. Az emlékezni tudásnak határai vannak, törölni kell a múltat...” (136.) Gyuri eljut Kielbe is, ahol Schützcék házában Heinrich Beifeldet és feleségét találja, akik szívélyesen fogadják. A szerkesztő múltkutatással foglalkozik, a tényfeltáró rovatot vezeti a kiadóban, ahol dolgozik. Amikor évekkor korábban azt a feladatot kapta, hogy felkutasson egy olyan családot, amelyben a hajdani nagyapától és apától kér magyarázatot a múltból egy korosztályához tartozó fiatalember, saját apja és nagyapja történetével indította el a cikksorozatot. Minden körülmények között vállalta a szembenézést családjá múltjával, még akkor is, ha rendkívül gyötrelmes volt számára, amit megtudott. Nagyapját az érettségit követően besorozták, tizennyolcan vonultak be az osztályból, mindössze heten maradtak életben. Megfogadták, hogy visszavágnak egyszer. Évekkel később Hitler feltétlen híve lett, fia, a szerkesztő apja pedig tízévesen a Hitlerjugend tagja. Kiderült az is, hogy ők vitették el a Schütz házaspárt, amikor felfedezték náluk (mindketten rendszeresen jártak az orvoshoz fogászati kezelésre) az elbújtatott zsidókat. A doktor nem élte túl a deportálást, az asszonyt hónapokig kórházban kezelték, majd menhelyre került. A szerkesztő nagyapja jutalmul megkapta Schützcék lakását.

Útja során Kellermann Gyuri megismerkedik Marianne-nal, s már az első pillanatban mindketten érzik, hogy valami erősen, megmagyarázhatatlanul összekapcsolja őket. Más ez, talán több is, mint a testi szerelem, miközben azt sem nélkülözi a kapcsolatuk. Az asszony eredeti szakmája szerint építészmérnök, leginkább a múlt építészeti rekonstrukciója foglalkoztatja, elszántan, módszeresen kutatja a múlt jeleit, idegenvezetést vállal, konferenciáról konferenciára jár. Oradour községből érkezik, ahol a normandiai partraszállást követő harmadik napon a német katonák megtorlásként hatszáznegyvenkét embert gyilkoltak meg. A falut nem építették újjá a pusztítás után, hanem megőrizték a romokat. Marianne másodmagával egy pályázat nyerteseként részt vesz azon a berlini konferencián, amelyre Gyuri is elkíséri. A másik díjazott egy prágai zsidó író, akinek szüleit Auschwitzban pusztították el. Ezen a ponton ágyazódik bele a regény testébe az a néhány oldalas, kurzívval szedett szöveg, amely az író felolvasásaként hangzik el. A történet szerint Z. törvényszéki bíró útnak indul apja intézésére, aki ugyancsak bíró volt, és „kezdeményezett a törvények ellentmondásainak tisztázására bizonyos eljárásokat”. (145.) Z. útja során minden homályosnak, átláthatatlannak tűnik, semmi nem bizonyos, kézzelfogható. Céljához érkezve csak egy üres lapot talál. Kérdésére, hogy mit jelent, apja így válaszol: „Talán azt, hogy nem is található az, amit kutattam, aminek a keresésére útnak indítottalak.” (153.) Sándor Iván írásművészetében állandó igazodási pontként van jelen Franz Kafka látásmódja és szellemisége, gyakran megidéződnek szövegei és motívumai. Különösen foglalkoztatja *A törvény kapujában* című novella, amely beépült *A per* kilencedik fejezetébe. Nem véletlen, hogy *A Vanderbilt-jacht hajóorvosában* felbukkanó cseh író készülő művének éppen a kilencedik fejezetét olvassa fel, s annak álomszerű jelenete erősen kötődik a Kafka-írások atmoszférájához, másrészt megfeythetlenségével finoman kapcsolódik Sándor Iván regényének mondanivalójához. „Joseph K. még azért pusztul el, mert a Törvényt kereste. A mai Kereső már felismerheti, hogy a Törvény azért tartalom nélküli forma, mert elenyészett: *nincs*” – olvashatjuk a szerző egyik esszéjében. [Sándor Iván: *(Meg)érintések (4.)* Jelenkor. 2012. 7-8. 771.] A mostani regény borítójára kiemelt gondolat („...álmaiban az apja mindig arra biztatta, keresse a Törvényt. Akkor is, ha nem található. Akkor is, ha nincs...” [199.]) egyúttal a szellemi ember újabb kihívásaira is utal.

A *Vanderbilt-jacht hajóorvosában* az is megfogalmazódik, hogy a múltrekonstrukció, a múlt nyomainak rögzítése és feltárása intézményes keretek között sem valósulhat meg a maga teljességében, nem tükrözhet egyetlen igaznak vélt megközelítést. Nem véletlenül érzi azt Gyuri a ravensbrücki láger felé haladva, hogy „nem az egykori táborhoz fog megérkezni, valamiféle múzeumhoz csak, ahová békésen lehet belépni, és ha már ott lesz, semmivel sem kerül közelebb a *dolgok*, így gondolkozik róluk, a *dolgok* megismeréséhez, a megismerhetetlen az megismerhetetlen”. (98.) A Vanderbilt Múzeumban minden rekvizitum fellelhető, amely a milliárdos családjának múltjához köthető, ugyanakkor a látványosság, az üzleti siker válik elsődlegessé. A harminc év körüli igazgatót az motiválja, hogy felvegyék a versenyt a felújított floridai Disneyland Parkkal. Mindezt Marianne is belátja, s felmondja állását. „Elég volt. A romokból... a turistákból... a konferenciákból... Belefáradtam... Kaptam egy jó ajánlatot. Párizsba költözöm. A Marais negyed régi épületeinek a rekonstrukciójánál fogok dolgozni... más világ...” – mondja, mire Kellermann Gyuri megjegyzi, hogy a Marais negyed is múlt, ám az asszony szerint: „Más múlt... Soha nem lehet kitérni előle, de ez más múlt...” (199.)

A Kielben megismert újságíró felfogásával merőben ellentétes nézőpontot képvisel az ügyvéd, akivel az utolsó, *Alászállás* című fejezetben találkozunk a főszereplő (hozzá másik nagybátyja, László sorsának felderítése juttatja el, akiről mindössze annyit tud, hogy az orosz frontra került, s ott nyoma veszett), ő ugyanis nem hajlandó vállalni a szembenézést háborús bűnökbe keveredett apja múltjával, tetteivel. Véleményét hosszas monológokban adja elő Kellermann Gyurinak egy vendéglő asztalánál, számos rövidital kíséretében (beszélgetőtársa reagálásait, ha van is módja erre, nem olvashatjuk), s a fejéhez vágja: „Azt mondja, rájött az útján, hogy a rokonai gyanútlanok voltak... na látja... mások is lehettek gyanútlanok... azt mondja, más az, aki áldozatul esik a gyanútlanágának és mások a gyanútlanág vámszedői... Más áldozatnak és más tettesnek lenni? Megnyugodhat, ha eljutott ideig. Úgy látom, mégsem nyugodt. Én az vagyok... sokat kibír az ember...” (198.) Vannak tehát (a regény szereplői között is) olyanok, akik mindenáron felejtetni próbálnak, nem mernek, vagy nem akarnak szembenézni az egykori történetekkel, netán meghamisítják azokat, esetleg a reváns vágya hajtja őket, miközben mások állandó küzdelmet folytatnak a történelemmel, s arra törekednek, hogy szembenézzenek nemzetük és családjuk múltjával, akár annak szégyenteljes mozzanataival is. Sándor Iván regénye azt is sugallja, hogy ebben az értelemben másképp működik az emlékezet és a felejtés Kelet-Közép-Európában, mint a kontinens nyugati felén. Találónan mutatnak rá a különböző attitűdökre Jan Assmann terminusai: „A hideg emlékezés, teóriája szerint, befagyasztja a történelmet, mivel makacs ellenállást tanúsít a történelmi változások beáradásával, a szakadatlanul zajló történetek akár egyszerű tudomásulvételével szemben is. A hideg emlékezés alternatívája, helyesebben ellentéte a »forró« emlékezés, az a fajta memorializációs gyakorlat, amely a múlt feldolgozása révén a múlt meghaladását jelenti.” (Gyáni Gábor: *Trianon versus holokauszt*. Élet és Irodalom. 2012. augusztus 10. 11.) Aligha kell kommentálni, hogy Sándor Iván mely térségekben miféle hozzáállást tart jellemzőbbnek. Mindezt anélkül képes az olvasó elé tárni, hogy szereplői az írói tézisek szócsöveiként lépnek fel. Sokszor leírtuk már az életmű kapcsán, hogy két meghatározó műfaja, a regény és az esszé elválaszthatatlanul fonódik össze. A problémafelvetés hasonlatos, az útbejárás – már csak a kifejezés mód, az eszköztár különbözőségéből adódóan is – eltérő. Előfordulhat, hogy a regényíró műhelygondjai kívánják meg a további mélyfúrást az esszé segítségével, miként az is, hogy az esszében körüljárt dilemmák – legyen szó történelmi vagy éppen a regényműfaj

módosulásait érintő kérdésekről – szűrődnek át a szépprózai művek világába. Mindez azonban nem terheli meg a regényeket, nem teszi azokat esszészerrűvé, hiszen Sándor Iván valódi sorsokat ábrázol, hús-vér regényfigurákat teremt.

Az író előző regényeihez hasonlóan ezúttal is fontossá válik a vizuális látásmód, a filmszerűség, a jelenetek és szereplők kameraszerű megközelítése, a fotók jelenléte, a fényképezés eljárása. Az első fejezetben többször tanúi lehetünk az exponálás pillanatának, s a korabeli fényképek hetven évvel később előkerülnek. A Vanderbilt Múzeum látogatói vetített képeken tekinthetik meg azokat a felvételeket, melyek eredetijét Kellermann Gyuri őrzi. Miként a fotós Illés K. András, úgy a rajztanár is vizuális jelekkel dolgozik. Szobája falán Bosch- és Klee-metszetek találhatók. Jelzésszerű, hogy mielőtt csengeni kezd a telefon (mint megtudjuk, ekkor hívja Zsóka), éppen Bosch *Szénásszekér* című képét nézi, amelyen a két hatalmas kocsikerék halálra őrli a közjük szorult alakokat. Korábban Feri tekintete találkozik Goya *Kolosszusával*, mely súlyos viharfellegek között előretörő óriást ábrázol. Klee késői képeire egyik diákja hívja fel a rajztanár figyelmét, s Gyuri fellapozza a festő albumát: „két évtizeddel az ezerkilencszázhuszas *Angelus Novus* után is felbukkannak a képeken angyalok, olvasta, de ezek már kísérteties figurák a háború árnyékában, arctalan arccal, test nélküli testtel, a rejtett borzongás úszik át rajtuk, olvasta, már nem az angyali tekintet, hanem a gépanyal tekintete látható, kikényszerítve nézőiből, hogy a teljes katasztrófát, a történelem gépezetét lássák”. (97.) Olasz Sándor szerint a képek, képleírások funkciója nem a megállapítás, helyette inkább „láthatóvá tesznek valamit, művészi létük, regénybeli jogosultságuk a szavakkal leképezhető tapasztalásmezőkön túl tárul föl”. (Olasz Sándor: *Isméné arca*. Jelenkor. 2010. 2. 223.) Most is ez történik, hiszen az író által megidézett alkotások éppen a történelem fenyegetését, a személyiséget felőrlő hatását emelik ki. Érdemes továbbá figyelni arra, ahogyan Sándor Iván a bekezdésekkel bánt. Időnként pillanatnyi benyomásokat oldalnyi bekezdésben részletez, máskor pedig évtizedekre, évszázadokra ható mozzanatokat egyetlen sorba sűrít. Annak folyamatát, ahogyan Kiss Ádám elveszíti személyiségét az öldöklő háborús gépezet részeként, a lovasrohamok szédületes iramát, a lovak ügetve, léptetve, máskor vágatva haladását felidéző mondatritmus érzékeltette nagyszerűen. A *Vanderbilt-jacht hajóorvosában* a fentebb említett vákuumhelyzet, a történelmi körforgás végeláthatatlanságának ábrázolását segíti a tenger hullámzásához hasonlatos szövegalakítás. Erre utal kritikájában Tarján Tamás, amikor a regény kapcsán „hidropoétikáról”, s „a tenger, a hatalmas vízmozgás diktálta lendületekről és megtörésekről” beszél. (Tarján Tamás: *Hűtött hő*. www.revizoronline.hu)

A huszadik század megrázó eseményeivel szemben az emberség szólamát tükrözi – s a képekhez hasonlóan megragad valamit a kimondhatón túli tartományból – Schubert *c-moll szonátája*. A szelíd Allegro, majd a heves Allegretto végighúzódik a regényen, egyszer gyengéden, hibátlanul csendül fel, máskor pedig erőteljes leütésekkel, olykor tévesztésekkel szólal meg. Első alkalommal a doktor felesége játssza, s a dallam összekeveredik a kinti zajokkal, a parancskiáltásokkal, a ház előtt elhaladó rohamosztag lépteinek dübörgésével. Feri a pianínó mellett állva felidézi azt a pillanatot, amikor kedvese, Zsóka keze alatt csendült fel az ismerős melódia. Amikor az első fejezet végén visszatér Schützkéhez, már erősen érzékelhető a háború közelsége. Az asszony ismét leül a zongorához. „Frau Schütz olyan szépen játssza Schubertet, mint régen” – állapítja meg Feri. Doktor Schütz azt válaszolja: „Meg akar vele nyugtatni... Az utcán könyveket égetnek.” (77.) Schubert zenéjéhez hasonlóan az emberi értékeket közvetíti az a jelenet, amelyben Kellermann Gyuri Marianne-nak számol be a prágai

író regényéről, miután megkapta annak dedikált példányát. Megírja könyvében a saját emlékeit, felidézi a pillanatot, amikor apja nyomait kutatva eljut Prágába, és megkeresi a szülőházát a Moldva-parton. „Felnéz az ablakra, ahonnan kisgyerekként az apjával együtt bámulta a folyót. Felidézi a régi érzését. Boldog. És mit kezdek ezzel az egykori érzéssel? Írja Richard. Mire megyek vele? Semmire. De mégis megismerte valaha, írja, az érzést, s ezt nem veheti el tőle már senki. Azok sem, írja, akik az apját elvették tőle.” (199.) Felidéznek ezek a mondatok Ottlik Géza Kosztolányi-esszéjét, mely megkerülhetetlen Sándor Iván számára. *Rocinante nyomában* című esszéjében idézi Ottlikot, aki leírja, amint Esti Kornél Stockholm – vagy talán a halál – felé tartó utazása során a hőesésben ráismer gyermekkori érzésére, és boldogság tölti el. Ezt a felismerést nevezi az élet kiindulópontjának, „tárgyalási alapjának”. Sándor Iván pedig átadja ezt az érzést regényalakjának, aki szülőháza előtt gyermekkorára emlékezve éli át újra a boldogság pillanatát.

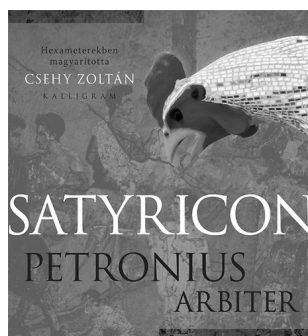
Mindaz, amit Kellermann Gyuri megtudott, hiányos, szakadozott múltképet eredményez. Nincs teljes megismerés, sugallja a regény, a látható mögött valami mindig láthatatlan marad, és „a dolgok annyiféleké, ahányan írásba foglalják, hírekbe, rendeletekbe, törvényekbe.” (136–137.) Ahogy az ügyvéd mondja, „a történelem kiismerhetetlen, akár a válóperes történetek, ereszkedünk egyre mélyebbre, alászállunk abba a bizonyos sötétségbe, eljutunk a végpontig, aztán kiderül, hogy minden végpont mögött van egy újabb végpont”. (183.) Megerősíti ezt az a jelenet, amelyben a főszereplő ismét felkeresi Zsókát, hogy beszámoljon neki arról, amit megtudott. Az idős asszonyt kisebb baleset érte, agyrázkódást szenvedett, aminek következtében részleges amnéziába került, s már nem képes felfogni a hallottakat, csupán annak bizonyos részletei jutnak el a tudatáig. Ekkor ad át néhány tárgyat Gyurinak, köztük egy ezüst menórát, amely a regény fontos motívumaként értelmezhető. A főszereplő egyik tehetséges tanítványa, Daniella (akinek neve ismerősen csenghet a szerző *Követés* című regényét kísérő esszénaplójából) felkeresi otthonában tanárát, és megpillantja a könyvespolcra helyezett menórát. Gyermekkori emlékei idéződnek fel benne a széder estékhez kapcsolódóan, amikor a család legfiatalabb tagjaként neki kellett felolvasni a szövegből. Számára az a rész volt a legkedvesebb, amikor négyféle kérdést tesznek fel a Törvényekről. „A Gonosz azt kérdezi: mire valók a Törvények, nekem nem kellenek. A Jóember azt kérdezi: egyáltalán mi ez? A Bölcs azt mondja: tanulmányozd, és értsd meg a jelentésüket... (...) A negyedik szánalomra méltó. Még kérdezni sem tud...” (173–174.)

Bár sok minden tisztázatlan maradt, mégsem tekinthető kudarcnak Kellermann Gyuri útja, leginkább azért, mert megértette a kérdezni tudás fontosságát. Az író vállalkozása pedig azért figyelemreméltó, mert sok irányba mutató, gazdagon rétegzett regényben foglalta össze mindazt, amire az utóbbi években koncentrált. Teszi ezt úgy, hogy nem kényszeríti ránk álláspontját, hiszen több lehetséges nézőpontot állít egymás mellé, gyakran sejtet, mintsem kimond bizonyos dolgokat, töprengésre, további kérdések megfogalmazására készíti az olvasót. A regény végén, Zsóka temetése után, Kellermann Gyuri megáll az üres ebédlőben, és úgy tűnik, mintha abban az „otthonos ürességben” összesűrűsödne mindaz, ami a regényben megfogalmazódott: „Ezt kellene megőrizni, gondolta. (...) Messziről hallatszott egy rendőrautó szirénája, aztán azt is elnyelte a hőesés.” (203.)

KŐRIZS IMRE

Satyricon Béta

PETRONIUS ARBITER: SATYRICON

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2014,
184 oldal, 2990 Ft

Mint legutóbb *Szodoma és környéke* című úttörő nagymonográfiája bizonyította, Csehy Zoltán irodalomtudósként is a szakma élvonalába tartozik, és legalább a *Homokvihar* megjelenése óta világos, hogy egyben korosztályának egyik legjobb költője is, az pedig már tíz-tizenöt éve közhely, hogy az antik görög és latin költészetnek ő messze a legfontosabb kortárs közvetítője. Mégis úgy tűnik, mintha legújabb fordítása, Petronius *Satyricon* című regénye ránk maradt részleteinek verses átültetése inkább csak a kötet – egyébként remek, még egy „Sztálin fingjáról” ógörögül írt cseh eposzt is felidéző – utószavának sajátos illusztrációja lenne.

A fordításhoz fűzött jegyzet szerint ugyanis újabban „a magyar fordításirodalom kezd lebecsülni a formát”. Csehy váratlan, hexameteres megoldása mintha az *Isteni színjátékot* rímtelen jambusokban fordító Nádasdy Ádám gyakorlatára lenne válasz: míg a Dantét fordító Nádasdy verses művet ültet át rímek nélkül, addig a *Satyriconban* Csehy prózát tesz át versbe. (Külön érdekes, hogy mindketten eposznak fogják fel a maguk által fordította alkotást, és ezen az alapon jutnak teljesen eltérő következtetésre.)

Csehy azonban hiába veszi az utószóban védelmébe a zenét, fordításában sokszor adós marad vele. Bizonyos fokú lazaság jót tesz a szövegnek, az például, amikor a mondat nem ér nyugvópontra egy sor végén, hanem a következőben folytatódik, az eposzok veretes hexameteireivel szemben szerencsésen idézi fel a horatiusi szatírák „gyalogos múzsját”, a túl sok slamposság viszont éppen az oly kíváncsú zenének megy a rovására. Számos ponton tett volna jót a fordításnak még egy utolsó utáni simítás.

Mert a hibákat többnyire egyszerű lett volna kijavítani: könnyű őket felismerni, és nem rossz koncepció áll a háttérükben, hanem inkább csak rossz szokás. Szinte minden oldalon visszaköszönnek például a hátravetett határozószók vagy igekötők, amelyek csak úgy nyekkennek a sorvégen: „én

már gönceim árán szerzem a friss kenyeret be, / és elkótyavetyélem lassan a házaimat mind”, „gyilkosságban vétkes Apollót láttam amott meg”, „és a vörös vérhab ne szinezze a zöld hab ölet meg!” Van, ahol az igekötő nemcsak rossz helyen van, hanem egyenesen fölösleges: „Mint egy vérengző vad, róttam a csarnokokat be.” Olykor, ha a ritmus úgy kívánja, nem is egy, hanem mindjárt két igekötőt is kapunk, vagyis rendre – és Csehynek egyébként korábbi műfordításából is ismerős módon – nem „kiköpnek”, „kinyögnek”, vagy „bemocskolnak” valamit, hanem „ki-kiköpnek”, „ki-kinyögnek” és „be-bemocskolnak”, ami egy esetben olyan grammatiko-anatómiai kuriózumot is eredményez, mint a „le-lemetszés” után bizonyára csodálatos módon újra és újra visszanövő pénisz. A kettőzéseknek egyébként lehetne stílári szerepük, de többnyire mégis csak a metrikai kényszernek tett engedményekről van szó: „Ó, hogy, hogy hahotáztunk!”, „s ti, ti félők”, „most mi, mi zúdul alá”. Merőben külsődleges oka van annak is, hogy Csehy olyan sokszor használja idegenszerűen, rövid szótagként a különben hosszú sz-szel ejtett „lesz” szót, vagy hogy a „kisebb” nem „kissebb”-nek ejtendő, ahogy mindenki mondja, hanem szimpla „s” hanggal, ahogy írjuk (de sose mondjuk), és hogy oly sokszor olvasható a könyvben a „busa” jelző. Szorult helyzetben lévő fordítóknak kézre álló, két rövid szótagot tartalmazó melléknevekből a magyar nyelvben viszonylag kevés van, és akkor már tényleg jobb – bár nem is tudom –, ha a „felhő”, „szarv”, „test”, „gyűrű”, „folt”, „haszon”, „seb” vagy „kévjágy” és ki tudja, még mi „busa”, mint ha gyagya, laza, kese, pisze vagy mondjuk pösze lenne. A „láthadd”, „rakhadd”, „köpöz” (értsd: köpköd), „leselg”, „felkapozott” típusú szófacsarásokra sincs más mentség, csak a metrika kényszere.

Érdekes kérdés a hexameter zeneiségével kapcsolatban a sormetszetek vagy a vershangsúly és a szóhangsúly szerepe. A cezúrák szerkezeti jelentősége a római költészetben sokkal nagyobb – és az elhelyezkedésük rendszerint kevésbé változatos –, mint a magyar hexameter Vas Istvánnal és Radnóttal kezdődő legutóbbi (vagy már inkább utolsó előtti?) korszakában, a szóhangsúly pedig a latinban inkább csak a sorvégeken esett egybe a vershangsúllyal, a sor első kétharmadában nem. Az utóbbi háromnegyed évszázad magyar hexameter-felfogásában a kétféle hangsúly egész soron átívelő egybeesése viszont inkább kellemes hatású, akárcsak a slágerekben: „Merre jártál tegnap este?” vagy „Millió, millió, millió rózsaszál: vérvörös takaró tavaszi út porán”. Ha viszont a hangsúlyok úgy találkoznak, hogy közben a hexameter három egyforma részre esik szét, az nem kellemes a fülnek: „s jött egy asszony, // tisztos nőnek // véltem azonnal”, „szórakozásból // járja a tengert, // kedvvel utazgat”, „Bárhova nézel, // szer-te hajóroncs // úszik az árral”. Sokkal jobban hangzik az ilyen aszimmetria: „Fönn telihold ragyogott, // fényár fürdette a sok sírt”, vagy ez: „Van valamid? // Máris látszik, hogy nagyra becsülnek”.

Az is kérdés, hogy a „Zephyr” mennyivel jobb fordítása a „Zephyrus”-nak, mint a sima „ze-fír” volna, vagy hogy helyes-e, ha például Venus istennő nevét a normális magyar „Vénusz” helyett kötelező „Venusz”-nak ejtenünk, hogy kijöjjön a hexameter. (A klasszikus latin kiejtés szerint ebben a szóban rövid az „e” hang, de ennek a magyarban semmi jelentősége: Párizst sem ejti senki rövid „á”-val, „zs” nélkül „Pári”-nak csak azért, mert a franciák körülbelül úgy mondják.)

Ami mégis az élő magyar nyelvet illeti, szerencsére Csehy többnyire most sem tagadja meg önmagát, és olyan fesztelenséggel fordít bele modern kifejezéseket az antik szövegbe, mint a Horatius-szatírák Meller Péter vagy Réz Ádám-féle fordítása óta szinte senki: „Jaj, ne csinálj cirkuszt”, „légi csapás”, „lőszart!”, „gönc”, „pénztárkönyv”, „giccs”, „sznob”, „spontán”,

„kalamajka”, „frász”, „girnyó”, „csicska”, „mi a fax!” – ilyen üdítően köznyelvi megoldásokkal az antikfordítások oly sokszor dohos levegőjű lapjain ma szinte csak Csehynek köszönhetően lehet találkozni. Kár, hogy az efféle idomtalan szókirakósokért: „*És ne tudódjon a tett soha majd ki, a lényeg ez itt csak*”, nem igazán kárpótolnak az ilyen szinte rabelais-i duktusú sorok sem: „*Vergilius, Flaccus, másnak nincs fingja se arról, / hogy mi a költészet, vagy hogyha van is, kutyasztart ér.*”

Amazonok a görög művészetben – még viszonylag fiatalon ezzel a címmel adott ki könyvet Dietrich von Bothmer, aki az antik vázafestészet egyik legjobb XX. századi ismerőjeként hatvan évig volt a New York-i Metropolitan Múzeum kurátora, és akiről az intézményben kiállítótermet is elneveztek. A kötetről annak idején Robert Manuel Cook, a görög vázafestészet cambridge-i szaktekintélye írt recenziót az egyik legbefolyásosabb szaklapba. A rövid kis kritika lényege, hogy a kötet kimerítően dolgozza fel a tárgyat, a szerkezete áttekinthető, a nyelvezete világos, és még a nyomdai kivitelezése is tetszetős – a recenzens csak azt nem érti, minek kellett ezt a könyvet kiadni. A műalkotásoknak a ma általános felfogás szerint okuk van, nem céljuk – és a fordítás is műalkotás. Természetes, hogy prózai művet is lehet versben fordítani, annál is inkább, mert Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen* című meseregénye vagy Térey János *Paulusa* óta az nagyepika és a vers szemlátomást ismét összeegyeztethető egymással. És abban is igaza van Csehynek, hogy a *Satyricon*, a maga túlélésre berendezkedett három csavargójával ma időszerűbb, mint korábban, a felkapaszkodott, és útközben jól meg is tollasodott Trimalchio fényűzésének karikatúrája pedig különösen az. Igaz, a *Satyricon* fordítása nem tekinthető éppen hiánypótlónak, de hát a klasszikusokat érdemes időnként újrafordítani, Petroniusnak pedig nem áll rosszul a hexameter. Csehy Zoltán fordítását nem közönségigény szülte, hanem szuverén művészi döntés eredményeképp jött létre, és épp ez az eredmény – inkább csak részeredmény, béta verzió – teszi immár kétségtelenül szükségessé a második, javított kiadást.

(Fordította: Csehy Zoltán)

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN

A kanonikus elbeszélés, csak másképp

CSEHY ZOLTÁN: SZODOMA ÉS KÖRNYÉKE

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2014,
836 oldal, 3900 Ft

”

Ha nem is törvényszerűen, de azért gyakran előfordul, hogy az irodalomértelmezés egyes új szempontjai vagy eszközei még akkor is elméleti, ideológiai vagy metodológiai kontextusban jelentkeznek először, ha hatékonyságukról vagy újszerűségükről elsősorban az irodalomtörténeti kutatáshoz való hozzájárulásuk fog dönteni. A gender fogalma vagy a női irodalom mibenlétének problémája jó ideje népszerű témáját képezte már a hazai egyetemek irodalomelméleti kurzusainak, mire megindult a magyar irodalomtörténeti hagyomány és kánon ilyen szempontokat előtérbe helyező revíziójának hulláma. Hasonló mondható el a homoszexuális vagy *queer* irodalom fogalmának térnyeréséről. Néhány, inkább társadalom- vagy kultúrtörténeti érdekltségű előzménytől vagy részeredménytől eltekintve Csehy Zoltán alább tárgyalandó monográfiája az első olyan munka, amely arra vállalkozik, hogy megvizsgálja, miként alkalmazható és milyen teljesítő-képességgel bír ez a fogalom (és a környezete) a magyar irodalomtörténet tanulmányozásában. A több mint nyolcszáz oldalas kötet persze nemcsak az ebben az értelemben vett előzménynélkülisége miatt nevezhető rendkívüli teljesítménynek. Viszonylag ritkán kerül sor arra, hogy egyetlen szerző egy meghatározott szempontot érvényesítve lényegében a magyar irodalomtörténet minden korszakára kitekintő feldolgozásra vállalkozzon, úgy ráadásul, hogy nagyon kevés előmunkálatra támaszkodva valójában egyszerre kell boldogulnia a tárgyalt anyag feltárásával, azonosításával és körülhatárolásával (voltaképpen egyfajta, a könyv háttérében megbúvó antológia előállításával), valamint az elemzési módszerek és szempontok, a rendszerezés és a korszakolás feladatával. Egyik sem tekinthető ugyanis magától értetődően adottnak. Egyfelől azért nem, mert – mint az több összefüggésben és számos példa által illusztráltan szóba kerül – a homoszexuális, meleg vagy (a könyvben terminológiailag ta-

lán előnyben részesített) queer irodalom jellegénél (vagy inkább: társadalomtörténeti okoknál) fogva gyakran rejtőzködő. Nem teszi magától értetődően hozzáférhetővé azokat a kódokat vagy utalásokat (legyenek ezek életrajziak, mitológiaiak, tematikusak vagy retorikaiak), amelyek egy adott szöveget eredményesen tesznek szóra bírhatóvá ebben a kontextusban, sőt maga a rejtőzködés is e kódok egyikévé válhat. A könyv informatív bevezetőként is szolgáló első része, amely áttekinti a terület elméleti szakirodalmát, valamint (nagyon hasznosan!) eligazít a vonatkozó magyar fogalom- és szóhasználat jelentéstörténetében is (a mai köznyelvben leggyakrabban használt, pejoratív és nem-pejoratív kifejezések a 19. és 20. század fordulóján tűnnek fel), majd bemutatja a jelenség (inkább jelenségekör) medikalizációjának, pszichologizációjának és politizálásának főbb történeti csomópontjait, a fentebb említett problémát a „homotematika” és a „homotextualitás” összjátéka révén teszi kezelhetővé. Előbbi fogalom „tartalom- és szövegközpontú megközelítésmódot jelent”, amely „marginálisnak tekinti a szerzői én kontextusba ágyazását”, utóbbi – szintén nem feltétlenül biográfiai érdekelttség által vezérelve – azokra a (retorikai vagy más jellegű) technikákra fókuszál, amelyek a szöveg nem explicit „homoerotikus kódjait leplezi[k] le”.

Ami, másfelől, a történeti feldolgozást vagy rendszerezést illeti, itt nyilvánvalóan abban rejlik az egyik jelentős módszertani kihívás, hogy meglévő irodalom- és társadalomtörténeti aspektusokat kell együtt kezelni, egy másik, talán még komolyabb, pedig abból fakad, hogy Csehy – szerencsés módon – nem azt tekinti elsődleges feladatának, hogy pusztán irodalmi illusztrációkat szállítson egy a téma iránt talán nem is feltétlenül irodalomtörténeti szempontból érdeklődő olvasó számára. Sok esetben – és ez éppenséggel nem válik kárára a munkának – nem is korlátozza magát a „homotematika” vagy a „homotextualitás” aspektusaira, gyakran megfigyelhető, hogy egy-egy fejezetben olyan összefüggések ragadják magukkal, amelyek messzebb vezetnek a könyv központi kérdésfeltevésétől – tipikus, ismétlődő példaként, nyilván nem függetlenül a szerző más munkáitól és kiterjedt műfordítói tevékenységétől, a mitológiai motívumértelmezési gyakorlatok és a különböző műfordítói stratégiák elemzése említhetők. A könyvnek éppen az az egyik (talán nem is járulékos) erénye, hogy számos ponton egyszerűen újraolvastatja vagy újragondoltatja olvasójával a magyar költészettörténet ismerős vagy kevésbé vagy régről ismert fejezeteit.

Az egyetlen önkorlátozás, amivel a munka már a célkitűzésében is él, az az, hogy kizárólag a magyar költészettörténetet tekinti tárgyának (ez persze nem pusztán magyar nyelvű, és – ami műfajttörténetileg persze így következetes – nem pusztán líratörténet). A próza nélkül is hatalmas anyagot három nagy, inkább mozaikszerűen egymás mellé helyezett, ugyanakkor a belső összefüggéseket és előre- és visszautalásokat nem nélkülöző elemzésekből, esettanulmányokból felépülő részbe rendezte a szerző. A könyvnek a bevezetőt követő második (és tematikailag, valamint módszertanilag is talán legkoherensebb) része a romantika előtti időszakot, a harmadik a (talán legkisebb hangsúllyal szerepeltetett) 19. század és a 20. század nagyjából első felének költészetét tárgyalja, a – nem meglepő módon a legkiterjedtebb anyagot bemutató és így egyben legterjedelmesebb – zárófejezet középpontjában pedig a többé-kevésbé kortárs líra áll, bár hozzáteendő, hogy a három nagy rész egyike sem tartja magát mereven az ilyen korszakhatárokhoz, hiszen ahol valamely összefüggés ezt megköveteli, bátran vállalkoznak az időbeli előre- vagy visszaugrásokra is. Mindazonáltal ez az elrendezés azt sejteti, hogy a munka alapvetően az irodalomtörténeti korszakolás konvencióira támaszkodik és nem tart igényt vagy nem látja lehetőségét vagy szükségét olyasfajta rende-

zöld felmutatásának, amely adott esetben arról tanúskodna, hogy a homoszexuális költészet kihívást jelentene a magyar irodalomtörténetben forgalomban lévő periodizációs vagy más jellegű kategorizációs eszköztárak számára. Az az anyag, amelyet Csehy bemutat, voltaképpen nem is igazán tesz tanúbizonyságot egy ilyesfajta korrekció szükségéről. A kötet felépítése inkább abból a szempontból bizonyul talán a kelleténél kevésbé orientálónak (és voltaképpen ez lehet az egyetlen komolyabb kritikai jellegű észrevétel), hogy nem teszi világossá azokat a következtetéseket, amelyek a homoszexuális költészet „saját” történeti logikáját világítanák meg – pl. (vagy akár elsősorban) azt, hogy miféle nagy törésekről vagy egyáltalán miféle domináns formációkról tanúskodik a magyar költészet a homoszexualitás szemantikáját vagy ábrázolásmódját és „nyelvét” illetően. Szempontokat ehhez – többek között Christopher Reed *Art and Homosexuality* c. munkája nyomán – felvet ugyan már az említett bevezető, elméleti fejezet is, de mintha összességében a szerző elhárította volna (vagy lehetetlennek ítélte?) a nagyobb történeti formációk alaposabb elhatárolását és jellemzését. Egy ilyesfajta összegzés ugyan végül nem marad el, hiszen a (könyv terjedelméhez képest ugyan kissé szűkre fogott) zárzó végül elhatárol négy alapvető típust a meghatározó „értelmealkotó és értelemtulajdonító konstellációk” között (1. árkádikus szövegvilág 2. normatív elvárási rendszer kijátszása – többek között – a barátságretorika révén 3. didaktikus költői megnyilvánulások 4. „önelvű elgondolásrendszerek”), de érdekes lett volna bővebben olvasni arról, hogy miként képzei el Csehy ezek történeti viszonyait (hasonló okokból tette szavá az átfogóbb összefoglalások hiányát a kötetben Somogyi Gyula kritikája: Somogyi Gy., „Költészettörténeti mozaikok”, in: *Műút* 2014048).

A három nagy történeti rész a terjedelmi és talán perspektívabéli különbségeik ellenére egyként tanúskodik az elvégzett munka lenyűgöző volumenéről. Csehy mindenütt nagy súlyt fektet a műfaj történeti környezet, s ha releváns, a filológiai kontextusok pontos feltárására, kimerítően tájékozódik és tájékoztat a tárgyalt nagyszámú szerző recepciótörténetéről, figyelmét nem kerül el a legeldugottabb kiadványok sem, mindemellett rendre tagolt képet nyújt a szakirodalomról, az esetek többségében meggyőzően vitatkozik mind részlet-, mind átfogóbb kérdésekben. Egyszóval: nagyon sok munka van a három részt összeadó fejezetek számtalan elemzésében. Mindemellett megfigyelhetők bizonyos módszertani, teoretikus, sőt akár műfaji különbségek is a három nagy egység között. Nyilván nem függetlenül attól, hogy a szerző eddigi munkásságának egyik súlypontját a humanista és reneszánsz költészet adja, talán a romantika előtti időszakot tárgyaló második rész nevezhető a legegységesebben és legkoncentráltabban kidolgozottnak. Itt a legsűrűbb az egyes elemzéseket összekapcsoló szövedék, amelynek középpontjában elsősorban talán a különböző antik mitológiai utalásrendszerek és motívumok alapos és invenciózus vizsgálata áll – különösen Ganymedes alakjának és a Hercules-Hylas-történetnek szentelnek kiemelt figyelmet a második rész fejezetei. Az itt egybegyűjtött elemzések közül elsősorban a Janus Pannoniusnak (valamint a költő szellem- és líratörténeti környezetének) szentelt eruditív és egyben kezdeményező jellegű vizsgálódások emelhetők ki, de Szakhmári Fabricius Istvánnak az első magyar nyelvű homoszexuális költeményként azonosított 1577-es históriájától Madách Gáspár utóbbi időkben (talán Szilasi László egykori tanulmányai nyomán) rendkívüli értelmezői figyelemben részesített „sólomocskás” versén vagy a *Szigeti veszedelem* Juranics-Radivoj-epizódján át a hitvitázó irodalomig és a katonamotívum változataiig természetesen számos további meggyőző és körültekintő interpretációs ajánlatot kap az olvasó, akit Csehy itt voltaképpen egy friss, koráb-

ban kiaknázatlan (sőt, mint azt a szerző dokumentálja, a szakirodalomban sokszor kifejezetten elnyomott) aspektus mentén vezet végig a régi magyar irodalom történetének meghatározó tartományain. Fontos erénye ezeknek az elemzéseknek, hogy a szerző bátran vállalkozik esztétikai ítéletalkotásra, gyakran vitát kezdeményezve olyan stiláris és moralizáló szempontokat keverő, esetenként kifejezetten bornírt értéktulajdonításokkal, amelyek megalapozatlansága nemegyszer éppen abból ered, hogy a morális vagy ideológiai ítékezés egyszerűen a szövegek fontos poétikai aspektusait is eltakarta az irodalomtörténeti pillantás elől.

Könnyen belátható, hogy a mitológiai utalásrendszer szempontja már kevésbé lehet domináns a későbbi korszakokat tárgyaló, az intertextuális relációkra továbbra is nagy figyelmet fordító fejezetekben, és ezekben nem egyszer inkább valamiféle általános toposz-azonosítássá válik, amely minden hozadéka mellett is kevesebb orientációt ad a szövegértelmezéseknek. Ettől voltaképpen nem független az sem, hogy a 19-20. századi anyagot tárgyaló harmadik részben lép elő egyfajta irodalomtörténeti „portré” addig kevésbé meghatározó vagy kevésbé igényelt műfaji mintája, hiszen nyilván a korpusz ezen szelete áll a legkevésbé ellent annak az – itt tárgyalt összefüggésben meglehetősen éles megvilágításban jelentkező – értelmezői lépésnek, amely a versekben megmutatkozó vagy éppen rejtekező homoszexuális utalásokat biográfiai kontextusokhoz (is) irányítja. (Ennek műfaj történeti és – elméleti okai vannak: a líra romantikus-modern műfaji kódját meghatározó individualitás vagy önkifejezés szemantikájában a mitológiai vagy vallási értelemtulajdonításnál döntőbb szerepe van egy feltételezett „én” individuális világának – és így az empirikus énnel mint élmény- vagy értelemforrásnak is. Ez tette szükségessé pl. a „lírai én” kategóriáját.) Csehy természetesen nem abból a célból elemzi – példának okáért – Kölcsey egyes leveleinek szentimentalista – és a barátság/szerelem különbségtételt sok tekintetben eleve aláaknázó – barátságretorikáját, hogy állást foglaljon a Nyáry Krisztián népszerű könyvének Kölcsey-ábrázolása nyomán kialakult nem túlságosan épületes vitában, de a 19-20. századi szerzőknél az említett okokból kifolyólag akár a (talán túl sokszor idézett, Csehynél is emlegetett dalszöveget variálva) *buzik-e voltak?* kérdéséhez is található adalék itt-ott. Persze, a tárgyalt könyv olyan – helyes, egyszersmind termékenyebb – perspektívát alkalmaz, amely az ilyen adalékokat (pl. Pilinszky esetében) inkább költői képek megértéséhez vagy (amire akár az itt részletesebben nem elemzett Babits-Szabó Lőrinc viszonylatban is lehetne példát találni) éppen intertextuális utalások megfejtéséhez használja fel, mintsem vélt vagy valóságos életrajzi szenzációk megragadásához. Természetes, persze, másfelől az is, hogy az, amit a Csehy által alkalmazott terminológia „homotexualitásnak” nevez, olykor talán elkerülhetetlenül életrajzi feltételezésekre is szorul, de az elemzéseket olvasva csak nagyon ritkán merül fel az a kérdés, hogy vajon ilyen feltételezések nélkül is releváns-e egy-egy költemény beemelése a homoszexuális költészet korpuszába.

A legszűkebb merítésben bemutatott 19. századnak szentelt elemzések közül talán a *Szondi két apródjának* valóságos és lehetséges olvasataihoz fűzött kommentárok a legemlékezetesebbek, amelyeket – kézenfekvő módon – Arany nyelvi és szexuális tabukat bátrabban feszegető fordításainak tárgyalása, majd – nem kevésbé kézenfekvő módon – Thaly Kálmán, Péterfy Jenő, Czóbel Minka és Vay Sándor/Sarolta portréi követnek. A sorozatból talán Kertbeny Károlyt lehetne hiányolni, aki a bevezető részben ugyan mint a „homoszexualitás” terminus megalkotója persze szóba kerül, de aki akár műfordítóként (pl. Nietzsche által kor-

rigált Petőfi-fordítóként) is számot tarthatna Csehy érdeklődésére, hiszen a szerző ebben a könyvében is szívesen tesz fordítástörténeti vagy -kritikai kitérőket. Az innen a 20. század közepéhez-végéhez vezető ív Babbitstól és Török Sophietól Faludyn és Pilinszkyn át Weöres *Psyché*ig vázolja fel a modern magyar líra egy némiképp alternatív történetét, amely több markáns újraértékelési javaslattal él. Érdekes portrét kap pl. Berda József egy ideje ritkán emlegetett költészete (amelynek történeti jelentősége itt abban áll, hogy nála jelenik meg először a férfitest „erotikus objektumként”), és elgondolkodtató rekanonizációs javaslatok fogalmazódnak meg Reichard Piroska vagy a valóban több figyelmet érdemlő Toldalagi Pál bemutatásában. A legnagyobb argumentációs erőfeszítések azonban a Faludy költészetének „queer aspektusait” tárgyaló vizsgálódásban figyelhetők meg, hiszen a szerző itt egyfajta poétikai perújrafelvételre is vállalkozik, egyrészt a Villon-átköltések értékelését, másrészt a szonettek (köztük „a magyar irodalom első, férfinhoz írt szerelmi ciklusának”) megítélését illetően. Ez utóbbiak összefüggésében Csehy amellett érvel, hogy Faludy szonettjeinek időnként kárhozott szabálytalanságai vagy szerkezeti lazaságai voltaképpen egy antik minta (az epigramma narrativitáshoz közelebb álló strukturális – expozíciót és konklúziót elhatároló – sajátosságainak) aktualizálásaként nyerhetnek magyarázatot. Ez a – vagy egy ehhez hasonló – érv később másutt, kortárs irodalmi kontextusban is előkerül, ami arról tanúskodik, hogy az antik és neolatin költészeti hagyomány domináns jelenléte a könyvben több esetben a (poszt)modernista lírákánokon poétikai revíziójára vonatkozó kezdeményezéseket hivatott megalapozni.

A kortárs költészetet a középpontba állító negyedik rész az előzőekhez képest nemcsak területi értelemben extenzív jellegű. Ebben a fejezetben nyújt a könyv talán a legszélesebb kitekintést (olyan szerzőkről is lehet itt olvasni, akik nevével pl. a recenzens – aki persze nyilván nem a legtajékozottabb olvasója az itt sorakozó elemzéseknek – még sohasem találkozott), de itt is válik a leginkább mozaikszerűvé az ábrázolás. Ezekben az ezúttal sokszor inkább a recenzio műfajára emlékeztető (olykor talán ilyen előzményekből született), néhol mintha az előző részekénél kevesebb analitikus invencióval megírt fejezetekben jut a legnagyobb szerep sajátos, a korábbiakban általában kevésbé jellemző, önkényes kanonizáló gesztusoknak, és olykor talán bizonyos esztétikai engedményeknek is (amit Tamás Gáspár Miklós nemrég közzétett, összességében aligha igazságos látletele a kortárs magyar irodalomról „tragárságokkal leplezett giccses motyogásnak” nevezett, arra található néhány példa éppen-séggel az itt idézett költemények között is). A jelenkor, illetve a közelmúlt homoszexuális költészete a záró részben egybegyűjtött elemzések tanúsága alapján mindazonáltal jóval öntudatosabbnak mutatkozik, mint az előzmények. Csehy több szakaszban mutatja be azt a folyamatot, amelynek eredményeként a „meleg irodalom” elkezd önmagára mint ilyenre tekinteni, olyan nyelvet és kifejezési formákat keres pl. a szerelmi költészet vagy egyáltalán a szexualitás diskurzusa számára, amelyek immár ellenállnak annak, hogy tőlük idegen normák erőterében, így pl. azok megsértéseként, kijátszásaként írják le vagy éppen azok álarcai mögött azonosítsák őket. Ennek a folyamatnak van egy fontos intézményes, részint kulturális-politikai aspektusa is, amelyet a kötet a „meleg aktivizmus” különböző fórumainak aprólékos bemutatása révén tár fel, a legtöbb figyelmet a *Mások* c. folyóiratnak, illetve a *Labrisz* c. leszbikus kiadványnak, valamint különböző antológiáknak szentelve. Ennek a (már csak az anyagfeltárás révén is rendkívül hasznos) vizsgálódásnak az lesz az eredménye, hogy láthatóvá válik a szubkulturális és alternatív fórumok és a „hivatalos” irodalom intézményei kö-

zötti ízlés- vagy érzékenységbeli határvonal alakulása, amelynek meglétéről akár egyazon szerző különböző helyeken publikált művei is tanúskodnak. Összességében azonban, úgy tűnik, ez az időszak lesz az, amely fogékonyabbá teszi az irodalom és a kritika legtekintélyesebb intézményeit is az önmagát ilyenként vállaló homoszexuális irodalom irányában.

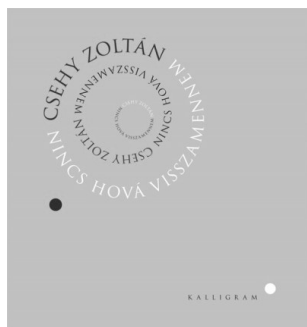
Ebből a részből sem hiányzik persze a mítoszértelmezés és toposzhasználat domináns gesztusaira irányított tekintet, amely ezúttal a 20. századi magyar líra Szapphó-képére, valamint Szent Sebestyén alakjának megidézéseire hívja fel a figyelmet, mindkét esetben árnyalt és összetett, utóbbi vonatkozásában izgalmas művészetközi összefüggéseket is érintő képet tárva az olvasó elé. Szintén meghatározó szerepet játszik ebben a részben is a nemzetközi irodalmi kontaktusok és recepciós folyamatok, különösen a műfordítás kérdése. Ebben a tekintetben elsősorban a Ginsberg-recepcióról nyújtott áttekintés, valamint a Kavafisz-átköltéseknek szentelt fordításkritikai elemzés nevezhető emlékezetesnek (itt is, ismét hangsúlyozandó, hogy, mint a könyv jó néhány pontján, Csehy lényegében előzmények nélküli vagy csak kidolgozatlan előzményekkel rendelkező vizsgálatokat végez el, amelyek eredményei messze nem csak a könyvében tárgyalt összefüggésben hasznosíthatók és az olyan esetekben is megfontolandók, ahol az olvasó esetleg vonakodna elfogadni pl. a fordítások összevetései nyomán meghozott döntéseit). A kortárs irodalomnak szentelt kisebb-nagyobb, igen eltérő teherbírási költői teljesítményeket szemlélő fejezetek sokaságából kirajzolódhatnak persze azért határozott értékítéletek: a legnagyobb jelentőséget ez a rész Nádasdy Ádám valóban meggyőző méltatásban részesített költészete mellett Gerevich Andrásnak, illetve talán még Rosmer János *Hátsó ülés* c. verseskötetének látszik tulajdonítani, vagyis egymástól jócskán különböző versvilágoknak, amelyeket nem is igen rendez valamiféle fejlődési vagy alakulástörténeti sorba. Talán egyetlen – a homoszexuális költészet területéhez szorosan azonban nem kötődő, hanem sejtetően általánosabb érvényűnek szánt – diagnózis mutatkozik ebből a szempontból markánsabbnak: az, hogy Csehy a hazai lírakritika egy immár jó ideje meghatározó, posztmodern-szeptikus szólamához csatlakozva az itt tárgyalt szerzőitől is megerősítést kap abbéli vélekedésében, hogy „lejár a szójátékos, külsőségeiben nyelvanalitikus generátorköltészet ideje”. A magyar homoszexuális költészet története ebben a kötetben nyitottan végződik, mintha a bemutatás a jelenhez való elérkezésben implikált pusztá abba- vagy félbemaradást, a nyitva álló utak sokféleségét kívánná regisztrálni – ami persze nem szokatlan gesztus az olyan irodalomtörténetekben, amelyek létrejöttük korát egyben tárgyukká is teszik.

Az, hogy mennyiben nyújt igazán más képet ez a történet a magyar költészet évszázadairól, mint az eddig rendelkezésre állók, nehezen megválaszolható és talán nem is a legjobb kérdés. Könyve zárszavában mindenesetre a szerző egy szimpatikus és helyes önleírás formájában válaszolja meg és hárítja is el egyben, amikor vállalkozását ilyenképpen összegzi: „létrehoz, megkonstruál egy önállóan ható, alternatív elbeszélés-típust, ugyanakkor észlelni kell azt is, hogy az így kialakított elbeszélés-típus lényege nem a más, a marginális lét vagy a perem valósága, hanem, hangozzék bármilyen nagyképűnek is, mégiscsak a kanonikus elbeszélés újramondása, csak egészen másképp.” Talán éppen emiatt mondható el, hogy (a kissé elhasznált kifejezés itt bátran megkockáztatható) valóban hiánypótló munkája nem pusztán arra tett sikeres kísérletet, hogy feltárja a magyar költészettörténet egy eddig ilyen mélységeiben nemigen ismert tartományát, hanem arra is, hogy ezenközben ennek a kanonikus elbeszélésnek a sokarcúságát is megtapasztaltassa olvasójával.

KOVÁCS FLÓRA

A vándorlások

CSEHY ZOLTÁN NINCS HOVÁ VISSZAMENNEM CÍMŰ
KÖTETÉRŐL

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2013,
156 oldal, 2300 Ft

”

Csehy Zoltán legújabb, *Nincs hová visszamennem* című verseskötetében egy játékot valósít meg, amelynek pedig valódi tétje leginkább az, hogyan tudja a vándorlást több tematikai szinten is érzékeltetni. Legyen itt szó az öröklés, a művészet-összettség vagy a helyváltztatás vándorlásairól.

Az öröklés kapcsán fellelhető vándorlás a sejtek, így a szexualitás és a nyelv viszonylatában bír érvénnyel. Az előbbi a dédszülők családgyarapításához (*Dédapám ágya*, 124.), az utóbbi a nyelváltáshoz kötődik (*Nagyapámék*, 125.). A *Nagyapámék*-vers a nyelvhez társuló mozgást még a helyváltztatás sugallásával továbbberősíti: „Nagyapámék családja is így beszélt,/ pontosan ezt a lehetetlen dialektust,/ amit itt, s ha maradnak/ németek, meghagyják a nevükben az umlautot,/ nem adják anyámat szlovák iskolába,/ és most ezt a verset is németül írom.” (125.). Csehynél a test és a nyelv erősebb összekötései a szexualitással tárnak fel, s a pornográfia felé terelik a kötetet abban az értelemben, ahogy megállapítja Hlavacska András, aki Roland Barthes-i analógiát használ fel ehhez: „vajon mi az eltérés a pornográf és az erotikus költészet között. Roland Barthes a *Világoskamrában* fényképekről gondolkodva úgy különbözteti meg ezt a két fogalmat, hogy míg az előbbi »magát a nemi szervet ábrázolja«, addig az utóbbi éppen hogy elrejtje azt, csak utal rá. Verbális megnyilvánulásokra, költészetre alkalmazva ezt a meghatározást úgy fogalmazhatunk, hogy míg az erotikus költemények metaforákkal beszélnek a szexualitásról, addig a pornográfok kendőzetlenül tárgyalják azt. Ebből a szempontból a *Nincs hová visszamennem* versei sokkal inkább tűnnek pornográfoknak, mint erotikusnak” (Hlavacska András: *Amikor a pornó köti össze*, Szépirodalmi figyelő, 2014/2). Az akár regiszterbeli sajátosság társul azzal, hogy Csehy a kultúra hierarchikusnak vélhető rendszerezéseit kísérli megintgatni. (Erre Balázs Imre József is utal kritikájában: *Tollászkodás hétköznapi történetekben*, Irodalmi Szemle, 2014/4).

A kérdéskör részét képzí továbbá még a nyelv testként

ábrázolása az öregasszonyok pletykafutamainak fonallá válásával (*Orfeo-Áriák egy elképzelt operából, Egy Henze-ária*, 96.), az öreg költő testén a versnyomok kibetűzésével (*És nem hívtam fel ma se az öreg költőt*, 114.) vagy egy vers megírására való reflexióval (*Körvonal*, 126.) és a szövegbe lépéssel (*Latens Ady-polémiák*, 87.), amelynél az erotikus és a pornográf közötti ingamozgás figyelhető meg.

A test differenciált szemléletéhez tartozik az az eset, amelynél irodalmi művek egymásba lépéseit láttatja a kötet. A *Timothy Liu Kemény bizonyosság című versét fordítomban* (146–147.) ez mutatkozik meg akkor, amikor a lírai én mintegy fordítási folyamatát kommentálva versébe a fordítandó mű sorait elegyíti: „Timothy Liu Kemény bizonyosság című versét fordítom/ tele van kétértelműségekkel, mégis ijesztően konkrét./ Patetikusan kezdődik: *Könyvekkel körbefalazott szoba,/ ahová visszahúzódnak az órák.*” (146.) A vers két irodalmi mű együttesével a létrehozásról beszél, miközben az én azonosíthatóságát kérdőjelezi meg. A *Nincs hová visszamennem*-könyv egészére jellemző ez az elbizonytalanítás, mint ahogy Lanczkor Gábor szintén céloz rá (Lanczkor Gábor: *Versus, Műút*, 2014045).

E betüremkedés típus, másképpen szólva vándorlás lép játékba a művészetek érintkezésénél. Csehy mindig nagy kedvvel emel be képzőművészeti és főleg zeneművészeti példákat. E kötetnél ezek könyvön belüli olvasását ki is figurázza: „Persze, ilyen sznob témákat, hogy opera,/ kontratenor vagy arpeggio,/ nem lehet versbe írni manapság, és a műveltséganyag/többet árt, mint használ, hiszen utána a semmiben/ is referenciát keresnek,/ de ez már bölcséleti probléma./ Az ember végül is lehet elitista, eliotista, eleai,/ nem kell ahhoz homokos síkra vagy kies bércre érni,/ legföljebb egy kis érzék kell hozzá,/ mint a skarabeusznak,/ hogy csak azért is elgörgesse a szart.” (*Skarabeusz*, 24.). A *Nincs hová visszamennem*-köteten belül ez a humor azért engedhető meg, mert a művészeti utalások helyén értése nélkül még befogadható e munka, jóllehet jelentésárnyalatok vesznek el (Vö.: Hlavacska: *Amikor a pornó köti össze*). Az utalások fel-nem-fejtése nem lehetetleníti el az olvasást, ugyanakkor a megfosztottság megjelenhet általa.

A vándorlás legeggyértelműbb válfaját a könyv természetszerűleg a helyváltoztatás beírásával érzékelteti. Ebbe beleférnek a hiány és az idegenség jól ismert egységei, s ez utóbbihoz kötve a másik nem idegenségének tapasztalata. A helyváltoztatás felülértékelése azonban a szerző személyéhez kapcsolódó referenciális olvasatba rántana minket (lévén, hogy a kötet megírása idején Csehy Stuttgartban ösztöndíjas volt), így e típuson belül azok a jegyek érdekesítők, amelyek megóvnak minket ez olvasattól. Úgy tűnik ellenben, hogy a helyváltoztatás valójában csak aporóként működik a kötetben a vándorlás tematikájához.

Csehy Zoltán *Nincs hová visszamennem* című könyve egy átgondolt munka. Szerkesztésében az egymáshoz kapcsolódások működnek, talán pár vers kiostálásával még erősödhetett volna a szerkesztési elv. Mindenképpen fontos, elméleti látást is mutató kötetről van szó.

MAROSI KATALIN: KÁNIKULA. MINDENKI A VÍZBEN I. (2013)

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

a Magyar Nemzeti Bank és a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167